Pierre Loti

CAN ÇEKİŞEN TÜRKİYE

1914

Tercüman 1001 TEMEL ESER

Tercüman
1001 TEMEL ESER
27

PİERRE LOTİ

Hazırlayan
FİKRET ŞAHOĞLU

CAN ÇEKİŞEN TÜRKİYE 1914

Tercüman gazetesinde hazırlanan
bu eser Kervan Kitapçılık A. Ş.
ofset tesislerinde basılmıştır

1001 Temel Eser'i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren,ona yön veren konularda "Gerçek eserler" elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş -Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış- binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız "1000 Temel Eser" serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve "Tercüman 1001 Temel Eser" dizisini yayınlamaya karar verdik. "1000 Temel Eser" serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler

önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

Tercüman Gazetesi Sahibi

PİERRE LOTİ'nin HAYATI

Asıl adı Julien Viaud olan Pierre Loti, 14 Ocak 1850 de Fransa'nın Rochefort şehrinde doğdu. Denizciliğe meraklı protestan bir ailedendir. Çocukluğu iç açıcı bir çevrede geçmedi. Annesinin ve teyzelerinin isteklerine uyarak, öğrenimine İncil okumakla başladı. Bir süre de Yunanca ve Lâtince dersleri aldı. Liseyi Rochefort'da bitirdikten sonra, ailenin denizcilik geleneğine uyarak Deniz Akademisi'ne girdi. Ama, bu tutumu denizcilikten çok, yaradılışına uygun egzotik ülkeler görmek, tabiatı ve yalnızlığı seven romantik ruhunu tatmin etmek isteğinden ileri geliyordu.

Akademiyi bitirdikten sonra, 1867 yılında «Jean Bart» gemisiyle ilk seferine çıktı. Otuz yıl bahriye subayı olarak uzak denizlerde ve ülkelerde dolaştı. Birbirine benzemez toplumların yaşayışını, duygu ve heyecanlarını eserlerinde aksettirdi. Bu ülkeler arasında: Türkiye ve İstanbul, Japonya, Tahiti, İran, Senegal başta gelir.

Samimi bir Türk dostu olan Pierre Loti, Trablusgarp, Balkan, 1. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'de Türkiye'yi kuvvetle destekledi. İlki 1870 yılında olmak üzere birçok defa İstanbul'a geldi. Sevgi ve heyecanla karşılandı. Devlet adamı ve yazarlardan geniş bir çevre edindi. Hasköy, Tepebaşı, Kandilli, Divanyolu, Ortaköy, Çarşamba semtlerinde, çeşitli evlerde

ve yalılarda oturdu. Türkiye hakkında birçok eserler yazdı. Onbeş kadar olan bu eserlerin birinci bölümü Sultan II. Abdülhamit devrine aittir: Aziyadé Fleurs d'ennui, Fantome d'Orient, Les désenchantées, L'exilée, Jérusalem, La Galilé ve Le Désert. Bunlardan Aziyadé ve Les Désenchantées (Kızgınlar) romanlarını Türkçeye çevirmiştir. B a l k a n Harbi'nden, millî mücadeleye kadar geçen zamanı içine alan ve Türk milletinin uğradığı haksızlıkların savunmasını yapan kitapları ise dört tanedir. La Turquie Agonisante (Can Çekişen Türkiye), Les Massacres d'Arménie (Ermeni Katliâmları), Les Allies qu'il nous faudrait, La Mort de notre chere France en Orient.. Bunlardan başka, 1910 ve 1913 yıllarında İstanbul'da geçirdiği günleri aksettiren bir hatıra kitabı: Suprêmes Visions d'Orient.

Bu eserleriyle ve çeşitli gazetelerde çıkan yazılarıyla Türk milletinin kalbinde unutulmaz bir yer tutan Pierre Loti'nin hatırasını yaşatmak için, bugün İstanbul ve Bursa'da çeşitli cadde ve kahvehanelere onun adı verilmiştir.

Orijinal bir romancı, kuvvetli bir polemikçi olarak bütün dünyada büyük şöhret kazanan Pierre Loti, 1891 de Académie Française'e üye seçildi. 1922 yılında da Légion d'Honneur nişanını aldı. Büyük yazar, 1923 de Hendaye'de öldü. Vasiyeti üzerine Saint - Pierre d'Oléron adasındaki aile bahçesinin derinliklerine gömüldü.

Pierre Loti'nin eserlerinde, bütün eski güzelliklere açık, mistik ve melânkolik bir ruhun akisleri görülür. Üslûbu lirik ve renklidir. Onun düşünce ve zihniyetine karşı olanlar bile, bu söyleyiş güzelliğinin değerini kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Gustave Lanson'un dediği gibi: O, Fransız edebiyatının en büyük ressamıdır. Özellikle, Doğu ve Uzak Doğu'yu anlatırken başvurduğu tasvirler, detaylara kadar inerek, sihirli bir dünya çizerler.

Loti, saf bir romantiktir. Batı'nın ruh inceliğini silip süpüren endüstri hamlelerine karşı, sürekli bir kaçış hâlindedir. Onun istediği hayallerle dolu büyülü iklimler artık Avrupa'da yoktur. Onun için Doğu'ya, eski medeniyetler ülkesine sığınır. Orada herşey, saf bir masal dünyasını andırır. Orada insanlar makine dişlileri arasında ezilmemiş, büyük endüstri mücadelelerinin yıpratıcı temposuna girmemişlerdir. Orada hayat, sâkin, sessiz ve rüyalı; insanlar mütevekkil, iyi ve namusludurlar.

Bu Doğu'ya has, soylu ve insanî durum, Loti'nin yaradılışına uygun düşer. Birbiri peşinden yayınladığı romanlarda da, bu uygunluğun belirtileri kuvvetle göze çarpar.

Loti, şiirli bir roman tür'ü yaratmıştır. Mistik bir sarhoşluk, geçmiş özlemi ve egzotik güzellikler, bu eserlerin ana dokusunu meydana getirirler.

Eserlerinin dökümü aşağıdadır:

1 — Aziyadé, 1879 (Sultan II. Abdülhamit zamanında İstanbul'da geçen, romantik bir aşk romanıdır. İstanbul'un tarihî güzellikleri ve harem hayatının esrarlı çekiciliği eserin orijinalitesini teşkil eder. Yayınlandığı zaman Fransa'da büyük ilgi uyandırdı.)

2 — Rarahu, 1880 (Tahiti Adası'nın tabiat güzelliklerini anlatır.)

3 — Le Roman d'un Sipahi, 1881 (Bir Sipâl.inin Romanı, konusu Senegal'de geçer.)
4 — Le Mariage de Loti, 1882 (Loti'nin evlenmesi)
5 — Fleurs d'Ennui, 1882 (Kader Çiçekleri)
6 — Mon Frère Yves 1883 (Kardeşim Yves)
7 — Pêcheur d'Islande, 1886 (İzlânda Balıkçısı. Yazarın en tanınmış eserlerindedir. Hayatını açık denizlerde kazanan Bretanya'lı bir balıkçının basit hayatını dolduran gerçek bir aşkın hikâyesidir. Loti, bu romanında, denizi ve deniz adamlarını, gerçeklerin dışına taşmadan, şiirli bir dille anlatır.)
8 — Propos d'exil, 1887
9 — Madame Chrysanthème, 1887 (Madam Krizantem. Çin ve Japonya'nın, eski medeniyet izlerini taşıyan hayatlarını anlatan bir romandır.)
10 — Japoneries d'Automne, 1889 (Japon Sonbaharı)
11 — Au Maroc, 1889 (Konusu Fas'ta geçer)
12 — Le Roman d'un Enfant, 1890 (Bir çocuğun Romanı)
13 — Le Livre de La Pitié et de La Mort, 189! (Merhamet ve Ölüm)
14 — Fantomes d'Orient, 1891 (Şark Hayalleri. Aziyadé'nin devamı ve sonu)
15 — L'Exilée, 1893 (Sürgün)
16 — Matelot, 1893 (Tayfa. Bretanya balıkçılarının hayatını anlatır.)
17 — Jérusalem, 1895 (Bir bölümü Türkiye'ye ait)
18 — La Galilée, 1895
19 — Le Désert, 1895
20 — Ramuntcho, 1897 (Bask halkını konu edinen bir roman.)

21 — Figures et Choses qui Passaient, 1897
22 — L'île du Rêve, 1898 (dram)
23 — ,Judith Renaudin, 1898
24 — Reflets sur La Sombre Route, 1889
25 — Les Derniers Jours de Pékin, 1901
26 — L'Inde Sans Les Anglais, 1903
27 — Vers Ispahan, 1904 (İsfahan'a Doğru. Bu gezi eserinde İran, özellikle İsfahan ve Şiraz, bir ressam ustalığı ile tasvir edilmiştir.)
28 — Le Roi Lear, 1904 (Piyes. Emile Vedel ile birlikte.)
29 — La troisième jeunnesse de Madame Prune, 1095
30 — Les Désenchantées, 1906 (Kırgınlar. İstanbul kadınlarını anlatır.)
31 — La mort de Philoe, 1909
32 — Le Château de la Belle au Bois dormant, 1910
33 — La Fille du Ciel, 1911 (Piyes. Judith Gautier ile birlikte)
34 — Le Pélerin d'Angkor, 1912
35 — La Turquie Agonisante, 1913 (Can Çekişen Türkiye)
36 — La Grande barbarie, 1915 (broşür)
37 — La Hyène enragée, 1916
38 — Divers aspects du vertige mondial, 1917
39 — L'Horreur Allemande, 1918
40 — Les Massacres d'Arménia, 1918 (Ermenilerin yaptıkları katliâmları konu edinir.)
41 — Les Alliés qu'il nous faudrait, 1919 (Bize gerekli olan müttefikler)

42 — Prime Jeunesse, 1919

43 — La mort de notre cher France en Orient, 1920 (Azir Fransamızın Şark'ta Ölümü)

44 — Suprêmes Visions d'Orient, 1921

45 — Un jeune officier pauvre, 1923 (oğlu Samuel Pierre Loti Viaud ile birlikte)

46 — Journal İntime, 1878 — 1881 — 1926

ÖNSÖZ

Pierre Loti, Trablusgarp savaşında İtalyanlar'ın, Balkan Harbi'nde ise Müttefikler'in (Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ) Türk ve müslümanlara yaptıkları zulüm ve katliâmların yakından şahidi oldu.

Avrupa devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nu sarsan bu savaşlar sırasında, daima haksızın ve kan dökücülerin yanında yer aldı. Bunun birinci sebebi ise, yıkılması istenen İmparatorluğun mirasına konmak düşüncesi, ikinci sebebi ise, Avrupa'nın, bütün teknik gelişmelerine rağmen bir türlü tesirinden kurtulamadığı dinî fanatizm'dir.

Bunun gözle görülür misâlini, o sıralarda Balkan devletlerinin askerî bakımdan en güçlüsü Bulgaristan vermiştir. Bulgar Kralı Ferdinand Koburg, Avrupa'yı din yönünden etkisi altına almak ve gerekli yardımı sağlamak için, Balkan Savaşı'na bir «Haçlılar seferi» süsü vermiş ve bu propagandayı bütün savaş süresince başarıyla yürütmüştür.

Gerek Trablusgarp fâciası, gerekse Balkan Harbi sıralarında, bütün batı toplumu elbirliği ile İtalya ve müttefikleri desteklemiştir. Öyle ki, Avrupa basınında, Türkler ve müslümanlar lehine hiçbir yayın yapılmamış, gerçekler tamamen tersyüz edilmiştir.

Bu acı ve ümitsiz günlerde, sâdece birkaç yazar, dinî ve politik çıkar hesaplarını bir yana bırakarak, ezilenlerin tarafını tutmak cesaretini gösterebilmiştir.

Bunların başında, arkadaşı Claude Farrére ile birlikte Pierre Loti gelir. değerli yazar, Türkleri haklı gösteren hiçbir yazının yayınlanmasına istekli görünmeyen Fransız basınında, kendisine zar zor bir yer bulabilmiş ve böylece, gerçekleri olduğu gibi aksettirmek imkânına kavuşmuştur.

Orijinal adı «La Turquie Agonisante» olan bu kitap, bu yazıların derlenmesiyle meydana gelmiştir.

Burada bazı sorular akla gelebilir: Pierre Loti, Türk ve İslâm dünyasını neden bu derece içten bir sevgiyle desteklemiştir? Neden bu uğurda dindaşlarını karşısına almak ve onların türlü hücumlarına uğramak riskini göze almıştır? Bu davranışı, gerçek bir hak aramak düşüncesinin sonucu mudur, yoksa, duygu dünyasını tatmin etmek gayesini mi gütmektedir?

Bu soruları bir bu kadar daha uzatabiliriz, fakat netice değişmez. Çünkü ortada duran bir gerçek vardır; o da: Sömürülmüş, aldatılmış, kaderine terkedilmiş bir Türkiye'nin, küçük hesaplardan uzak kudretli bir kalem tarafından dünya ölçüsünde müdafaasının yapılmış olmasıdır. Bu da yeter bir tesellidir.

Pierre Loti de bir batılı olarak elbette doğduğu memleketin menfaatlerini düşünmek zorundaydı. Fakat, bu menfaatlerin elde edilmesi için uygulanmasını istediği metodlar, hiçbir zaman, başkalarının öne sürdüğü insanlık dışı vahşet metodları değildi. Çünkü o, Doğu medeniyetini ve onun kaderci insanlarını gerçek

bir samimiyetle seviyordu. Onların, Batı medeniyeti karşısında âciz ve güçsüz mahvolmalarını istemiyordu. Ama, onların teknik ve endüstri hamlelerine girişip, Avrupa'nın makine medeniyetini ülkelerine getirmelerini de istemiyordu. Doğu, sessiz ve rahat, kendi köşesinde olduğu gibi kalmalı, hiçbir gelişme ve değişme, onların yüzyılları kavrayan büyüsünü ve orijinal güzelliğini bozmamalıydı. Bu, duyguların emrinden dı şarı çıkamayan bir romantik'in istekleridir; fakat, ne yazık ki, gerçeklerin dışındadır.

Pierre Loti'nin Doğu'yla ilgili romantizmi bu bakımdan gerçeklerin dışına taşsa da, yine bir yerde, insancı bir görüşe yönelmektedir. O, bugün bile Avrupa'yı tesiri altında tutan din taassubundan uzaktır. İstanbul'un İslâmî silûeti, Halic'in eski devirleri yaşatan havası, camiler, minareler, saraylar, kubbeler... Bütün bunlar, bir ölçüde, ruhunda güzellik duygusu bulunanları ayrı dinden olsalar da, tesiri altına alabilir. Evet! Ancak bu kadar... Fakat Pierre Loti, bu kadarıyla yetinmez. O, bu İslâmî hava içinde yaşayanları da sever. Hem de, asırlık çınar ağaçları altında nargile fokurdatan, az'a kanaat eden, kaderine boyun eğen, başı sarıklı koyu müslümanları.. Ve bu tutumu, onu diğer batılılardan ayırır. O Batı ki, bütün medeniyetinin sebebini Hıristiyan dininin yüceliğine bağlar. Müslümanlık, bir ilkel dindir onlarca. Bütün geriliklerin, bilgisizliklerin, ilk ve kesin sebebidir. Bu bakımdan, müslüman ülkeleri, batılılar için, sömürülmesi gereken açık pazarlardır.

Bu genel hüküm, pek tabiidir ki Türkiye'yi de içine alır. Ve bunca muhteşem tarih mirası, fetihler

ve kurulmuş yüce medeniyetler, dinî bir perspektiften incelenir ve reddedilir.

Bu sözleri ispat etmek için, Doğu ve Batı yazarlarının fikirlerine birazcık eğilmek gerekiyor. İlk olarak ünlü Fransız düşünürü Ernest Renan'ı ele alalım. Renan'a göre, İslâmlık, ilimle bağdaşamayan bir dindir:

«Felsefe veya bilim adı verilebilecek her şeye, islâmlığın ilk yüzyılı kadar yabancı kalmış hiçbir şey yoktur. Yüzyıllardan beri sürüp giden ve Arabistan'ın vicdanını semitik Tanrı birliğinin türlü şekilleri arasından muallâkta tutan bir din mücadelesinden doğan İslâmlık, rasyonalizm veya bilim denilebilecek herşeyden bin fersah uzaktır. Bu mücadeleye, onu bir fütûhat ve yağmacılık vesilesi sayarak katılan Arap atlıları, devirlerinde dünyanın en yaman savaşçıları idiler. Fakat muhakkak ki, onlar dünyanın en az filozof insanları idi.»

(Renan — Nutuklar ve konferanslar)

Renan, İslâm medeniyeti, İslâm san'atı, İslâm felsefesi gibi sözlerin, bir yanlış anlamadan ileri geldiğini, gerçekte bunların mevcut olmadığını ileri sürüyor:

«Bahsetmek istediğim şey, Arap bilimi, Arap felsefesi, Arap san'atı, İslâm bilimi, İslâm medeniyeti sözleri ile ifade olunan yanlış anlamadır. Bu nokta üzerinde edinilen belirsiz fikirler, hususiyle yanlış muhakemelerden ve hattâ bazıları hayli ağır olan amelî hatalardan ileri gelmektedir.

Zamanımızda olup biten şeylerden azçok haberi olan herkes, müslüman memleketlerinin bugünkü ge-

riliğini, İslâmlıkla idare edilen memleketlerin inhitatını, kültürlerini ve terbiyelerini yalnız bu dinden alan ırkların fikir bakımından sıfır durumda oluşlarını açıkça göstermektedir. Doğu'ya veya Afrika'ya gitmiş olan herkes, hakiki bir mümin'in kafasının ister istemez dar bir nevi çemberle kasılı olduğunu ve bu çember yüzünden, o kafanın bilime mutlak surette kapalı, bir şeyler öğrenmek ve yeni fikre açılmak kabiliyetinden mahrum bulunduğunu hayretle görmüştür. On - on iki yaşlarına kadar bazan hayli uyanık olan müslüman çocuğu, din terbiyesi görmeye başladığı yaşlardan itibaren, birdenbire mutaassıplaşır, mutlak hakikat sandığı şeye sahip olmanın verdiği budalaca gurura kapılır, kendini alçaltan şeyi bir imtiyaz sanarak mesut olur.»

(Aynı eser — sayfa 184, 185)

Renan bu aşırı düşüncelerden sonra, İslâmlığı savunanlara karşı hücuma geçiyor:

«İslâmlığı müdafaa eden serbest düşünceliler onu tanımıyorlar. İslâmlık, ruhanî ile cismanî'nin birbirine kaynaması, bir akîdenin tahakkümü, insanlığa vurulan zincirlerin en ağırıdır. Ortaçağ'ın ilk yarısında, tekrar ediyorum, İslâmlık mani olamadığı felsefeye tahammül etti; mani olamaması, henüz insicamsız olmasından, terör için iyi teşkilâtlanmamış bulunmasındandı. Evvelce de söylediğim gibi, polis hıristiyanların elinde idi. Ve başlıca iş olarak alevîlerin teşebbüslerini önlemekle meşguldü. Pek çok şey, bu gevşek ağın örgüleri arasından kaçıp kurtuluyordu. Fakat İslâmlık, eline âteşin imanlı yığınlarını g e ç i r i r geçirmez her şeyi yakıp yıktı. Dinî terör ve riya revaç

buldu. İslâmlık zayıf zamanlarında liberal, kuvvetli zamanlarında sert ve haşin davrandı. Bundan dolayı, İslâmlığın yok edemediği bir şeyi, onun için şeref vesilesi saymıyoruz. Onun başlangıçta yok edemediği felsefe ve bilimi, kendisi için bir şeref saymak, tıpkı modern bilim keşiflerini ilâhiyatçılar için şeref saymak gibi olur.»

(Aynı eser — sayfa 199, 200)

Ve sonunda, müslümanların bir boyunduruktan kurtulmaları için, dinlerinden vazgeçmelerini tavsiye ediyor:

«Bazı kimseler, konferansımda Müslüman dinine mensup olanlara karşı düşmanlık sezmişler. Bu hiç de böyle değildir. İslâmlığın en büyük kurbanları müslümanlardır. Doğu seyahatlerinde kaç kere gördüm ki, taassup, diğer insanları terörle ibâdete sevkeden az sayıda insanlardan gelmektedir. Müslümanı din'inden kurtarmak, ona yapılabilecek en büyük hizmettir. İçinde nice iyi unsurlar bulunan müslüman milletlerin kendilerine ağır gelen bu boyunduruktan kurtulmalarını temenni etmekle, kendileri için kötü bir dilekte bulunduğumu sanmıyorum.»

(Aynı eser — sayfa 211)

Batılıların, İslâm topluluğu içinde değerli bir yeri olan Türkler hakkındaki düşünceleri de diğerlerinden farklı değil. Balkan Savaşı yenilgisinden sonra; birkaç namuslu kalemin dışında hiç kimse, Türkiye'den yana çıkmadı. Belli bir din gayreti ve emperyalist düşünce sistemi, Balkan vahşetlerinin üstüne medeni-

yet tülünü örtmeyi uygun buldu. İşte, bu tek yanlı fikirlerden bir örnek:

«Balkanlar, hürriyetlerine kavuştular. Gazetelerden bu haberi okuyan İngilizler, derin bir düşünceye varmışlardır. Onların iyi tanıdıkları bir âlemden gelen bu müjde önünde, bütün şark siyaseti ve İngiltere'nin o meşhur gayretleri gözlerinde canlanmıştır.

Bir zamanlar Rus Slavlarının istilâlarından ürken ve bunları ric'at ettiren İngiltere, bugün Balkan Slavlarının zaferlerinden memnundur. Ancak, «şark meselesi»nin kesin hücumlarla halledilmesini isteyenler, İngiltere'nin bu politikasını terviç etmelidirler ki, Rumeli gibi Anadolu meselesi de halledilsin.

Türkiye nedir?

Türkiye, birbiri ardınca Asya'da kurulan askerî ve dinî devletlerden biridir. Bu devlet, asker kuvvetiyle istilâ ettiği topraklarda birtakım karakollar kurmuş ve hükmünü yürütmeye başlamıştı. Peşte'den Tahran sınırına kadar uzanan bu geniş saha Timur devletini andırıyordu. Bu idâre alanında bulunan bir çok devletin hakları gasbedilmiş ve bunlar baskı altında tutulmuştu.

Buralarda, belki yağmaların sonucu olarak müthiş bir sefalet hüküm sürüyordu. Birer geçmişe, birer tarihe sahip olan bu mağlûp unsurlar yavaş yavaş kendilerini toplamaya, uğradıkları felâketleri gidermeye başladılar. Macaristan, Romanya, Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan istiklâllerini ilân ettiler. Ve sonunda, eski mağlûpların galibiyetiyle, Balkanlar meselesi halledildi.

Şimdi bu olayların özetinden iki netice çıkarabiliriz:

1 — Türkler devlet kuramazlar.

2 — Her Türk devleti yıkılmaya mahkûmdur.

Türkler devlet kuramazlar.. Bu, mutlak ve kesindir. Çünkü devlet idâresi usulünü bilmezler. Devlet idaresi usulünü bilmek ise, bugünün ilmini öğrenmek değildir. Bu öyle bir hassa'dır ki, devlet kurmaya başlayan milletin karakterinde saklı bulunur. Türkler de bu hassalar yoktur.

Şimdi, umûmi bir meseleye geçelim: Böyle bir âkıbete uğrayan Türkiye'nin uzun müddet can çekişme hâlinde kalması uygun mudur? Türkiye'yi bu utanç verici durumdan kurtaracak kuvvet var mıdır?

Birinci soruya «hayır» cevabını veriyoruz. Fakat, ikincisinin halledilmesi gerektir. Bir devleti kurtaran kuvvet, manevî bir uyanıştır. Bu, millî ve romantik bir edebiyat demektir. Türkiye'de böyle bir edebiyat yoktur ve olamaz. Türk romantikleri hangi intikam duygularını çoğaltacaklardır? Türkiye'de öyle birşey yoktur. Türk edebiyatı sükûnet ve tasvir edebiyatıdır. Bugünkü Rumeli için hiçbir intikam hissi duyuramaz. Çünkü, Rumeli'nin geri alınamayacağına, Türk şairi de, köylüsü de inanmıştır. Bu, irâde dışı bir inanıştır.

İlkel bir hayat yaşayan Türk'ün çalışmaları da faydalı sonuçlar vermez. Çünkü, çalışmayı bilmezler. Ancak Avrupa'dan müteşebbisler getirmek lâzımdır ki, çabuk ve geniş bir çalışma ile Anadolu imâr edilebilsin Bu da Türkiye'yi değil, ancak Türkleri kurtaracak tek yol olabilir.»

(Dr. Viringser'in konferansı, 1913)

Türk'ü küçük gören bu zihniyet, bu haçlı sayıklamaları, Balkan Harbi vesilesiyle bir kere daha kendi

ni göstermiştir. Hemen bütün yazarlar, «Şark meselesi»ni, Türklerin Avrupa'dan atılması ve paylaşılması şeklinde yorumlamışlar ve Balkanlıların zaferlerini, bu yolda atılmış ilk adım olarak alkışlamışlardır.

Paris Üniversitesi profesörlerinden Paul Hory, 1913 yılında yayınladığı «Türkiye Nasıl Paylaşıldı» adlı kitapta şunları yazıyor:

«Bir Şark meselesi vardır. Çünkü, Ortaasya'dan gelen Türkler ve Moğollar Ortaçağ'dan beri Doğu Avrupa'yı istilâ etmişler, oralarda hâkimiyetlerini kabul ettirmişlerdir. Haçlılar'ın başarısızlığı, çeşitli Avrupa devletlerinin iç teşkilâtlarında duraklama devrinin başlaması, İstanbul'daki Rum İmparatorluğu'nun uğradığı çöküntü, 14. yüzyıldan sonra Türklerin Batı'ya doğru zafer yürüyüşlerini kolaylaştırmıştır.

Şark meselesinin tarihi de, Türklerin Avrupa'dan çekilmelerinin tarihidir. Bu çekilme d ezaruri idi. Çünkü, Türkler buralarda esaslı hiçbir şey kuramamışlardı. Son olaylar da gösterdi ki, Türklerin vatanseverlikleri, devamlı faaliyet gösteren bir devlet teşkilâtı kurmaya muktedir değildir. Hattâ şöyle de denildi: «Türkler dört asır, hattâ daha fazla bir süre, Avrupa'da çadır kurmuşlardır.»

Gerçekten Türkler, buraları yalnız fethetmekle kalmışlar, başka birşey yapmak istememişler veya yapamamışlardır. Türkler, mâliyesi, ordusu ve idâresiyle muntazam bir devlet kuramamışlardır. Şark'a has bir hareketsizlik, İslâmlara has bir kuvvete baş eğişle, sultanların, serdarların mutlak idâresi, sonunda onları bir derebeyi çetesi hâline getirmiştir. Bu bakımdan, daha 18. yüzyıldan itibaren, Türk İmparatorluğu

parçalanmaya başlamıştı. Yeniçeri ordusu, düzensiz bir milis kuvvetinden başka birşey değildi.»

Hiçbir tarihî gerçeği yansıtmayan ve tamamen duygu plânında kalan bu fikirlere karşılık, bilim haysiyetini gözeten, tarih olaylarını tarafsız bir gözle değerlendirebilen batılı yazarlar da vardır. Bunlardan profesör White «Hilâfet Siyâseti ve Türklük Siyâseti» adlı eserinde şu objektif yargılara varır:

«Bunlar, istilâcı Napolyon gibi bir dünya seyahati yapmadılar. Bastıkları toprakları yüzyıllarca yönettiler ve oralara temsil nişanlarını basarak bütün ülkeleri İstanbul Hilâfeti altında toplamaya çalıştılar. Dünyanın yegâne cihangiri Türklerdir. Şarlmanlar, Şarlkenler, Napolyonlar birer aktördürler. Bir ihtiyar Macar'ın dediği gibi: Onların hayatlarına karşılık, Türkiye'nin yüzyılları vardır..

Bugün Türkiye mahvolsa bile, Kaşgâr'dan İstanbul'a kadar konuşulan Türk diliyle, tekrar bir Türk İmparatorluğu kurarlar. Hazar Denizi'nin güneyindeki İran Türkmenlerinden geçecek olan silsile, müstakbel Cermenlik'ten, müstakbel İslâvlık'tan daha sağlamdır. Arada hiçbir sınır, hiçbir tabii engel yoktur. Bu Türk islâmları, Çin'den tâ Moskova'ya kadar uzanır ve Ural dağlarından itibaren millî bir bütünlük gösterirler. Artık bugün, her siyâset adamı itiraf eder ki, Rusya Türkleri'nde bir milliyet hissi uyanmıştır. Bir edebiyat, bir sanayi, bir ticaret vardır. Bunlar yarın için bir devrim hazırlayacaklardır.»

Ünlü Fransız tarihçisi Gustave Le Bon da, «Dünya Muvazenesinin Bozulması» adlı eserinde, batılıların

hiçbir zaman İslâm zihniyetini ve medeniyetini anlayamadıklarını söyler. Ona göre, müslümanlık dünyaya şöyle yayılmıştır:

«Bu dinin dünyanın her tarafına yıldırım hızıyla yayılması sebeplerini ve yeni dine girenlerin nasıl olup da İskender İmparatorluğu'ndan daha büyük bir imparatorluk kurmak için gerekli olan kuvveti bulduklarını açıklamak o kadar kolay değildir.

Kendilerini Suriye'nin ebedî sahibi sanan Romalılar, buradan atıldıktan sonra, ruhları birleştiren yeni dinin coşturup gayrete getirdiği göçebe kabilelerin birkaç yıl içinde İran'ı, Mısır'ı, Kuzey Afrika'yı ve Hindistan'ın bir kısmını fethettilerini görerek şaşırıp kaldılar.

Bu şekilde kurulan imparatorluk yüzyıllarca devam etti. Bu saltanat Atillâ gibi Asya fâtihlerinin kurdukları imparatorluklara benzer, gelip geçici bir devlet değildi. Çünkü, İslâm devletinin kuruluşu, Batı Avrupa barbarlık içinde yuvarlanırken, Doğu'da gözleri kamaştıran bir tazelikle parlayan tamamen yeni bir medeniyetin ortaya çıkışının başlangıcı oldu.

Araplar çok kısa bir zamanda, hiç alışmamış bir gözün bile ilk bakışta tanıyacağı derecede yaratıcı eserler vücuda getirdiler. Arapların imparatorluğu o kadar genişti ki, bunun parçalanmaması imkânsızdı. Nitekim, birtakım küçük krallıklara ayrıldılar. Ve bunlar zayıfladılar. Moğol, Türk v.b. kavimler tarafından zaptedildiler. Fakat, müslümanların din ve medeniyetleri o kadar güçlüydü ki, eski Arap krallıklarını zaptedenlerin hemen hepsi, mağlûpların dinini, sanayiini ve çoğunlukla dilini kabul ettiler.

Arapların dini, onların kudretleri kaybolup devletleri yıkıldıktan sonra bile yaşadığı gibi, gitgide daha da çok yayıldı. Bu dine girenlerin inanışları o derece güçlüdür ki, içlerinden her biri bir havâri sayılabilir. Ve her havâri gibi kendi dinini yaymaya çalışırlar.

İslâmiyetin büyük siyâsi kuvveti, çeşitli ırkları aynı fikir etrafında toplamış olmasıdır. Ortak fikir etrafında toplanma ise, çeşitli ırklara mensup insanlar arasında dayanışma kurmanın en tesirli vâsıtalarından biri olmuştur. Günün olayları da böyle bir dayanışmanın gücünü ispat etti. Bu dayanışma, korkunç İngiltere'yi bile Şark'ta geri çekilmeye mecbur etti.

Britanya'yı yönetenler, Türkiye müslümanlarının ülkelerinden koparılıp atılmalarını tahayyül ettikleri zaman, bu kuvveti bilmiyorlardı. Yalnız Türklerin değil, bütün dünya müslümanlarının kendi aleyhlerine ayaklandıklarını gördükleri vakit, bu kuvvetin varlığını kabule yanaşmaya başladılar.

İstanbul'u elde tutacaklarını hayal eden İngiliz-ler, hayallerinin yıkıldığını gördüler. Özellikle, yenilmiş ve silâhları ellerinden alınmış olan Türklerin, kendilerine zorla kabul ettirilmek istenen barış andlaşmasını red ve Yunanlıları İzmir'den kovdukları zaman, bunu iyice anladılar. Bugün İslâm, Avrupa'ya kafa tutacak kadar güç kazanmıştır.»

Millî Kurtuluş Savaşı, Batı emperyalizmine karşı bir millî şahlanış gibi yorumlanabilir. Fakat, bunun da ötesinde bir gerçek vardır ki, o da dindir. Hıristiyan Avrupa devletleri, bu savaşı, sömürücü emelleriy-

le aynı paralelde giden bir din perspektifinden görmüşlerdir. Gustave Le Bon, bu gerçeği saklamaz. İşte Lozan Konferansı münasebetiyle yazdıkları:

«Birinci ve ikinci Lozan kongreleri, Avrupa'nın müslümanları hiç tanımadıklarını isbat etti. Bu kongrelerde Şarlman zamanının baronları ile, şimdiki hukuk profesörleri karşı karşıya gelselerdi, anlaşmazlık daha fazla olmazdı. Konferanslarda hiç kimse, ne hilâlden ne de salipten söz açtı. Fakat, tartışmaların gizli ruhunu, bu iki timsal arasındaki çarpışma teşkil etti.

Britanya İmparatorluğu'nun İslâmı anlayamaması sebebiyle, İran'ı, Irak'ı, Mısır'ı kaybettiğini, Hindistan'ı bile elde tutmakta zorluk çektiğini yukarıda söylemiştik. Bu hezimetlerin gerçek sorumlusu olan İngiliz Nâzırı, mutaassıp protestan M. Loit Corc Yunanlıları İstanbul'a doğru sürükleyerek Türkleri Avrupa'dan atmayı, salipin hilâlden intikam alması gibi tahayyül etmişti. Fakat, kendi imânı kadar güçlü bir imâna çarptı ve bu darbe ile bütün İngiliz müstemleke İmparatorluğu sarsıldı.»

Balkan Harbi sırasında katliâm edilen Türk halkı gerçeğini, tamamen tersyüz ederek «Türkler katliâm ediyorlar» çığlıklarıyla dünyayı ayağa kaldıran Avrupa basınının yersiz davranışlarını, İngilizler de Kurtuluş Savaşımız sırasında ayneı tekrar etmişlerdir. Gustave Le Bon, bu konuda şöyle yazıyor:

«... Yukarıda gösterilen dinî sebeplerden başka, Türkleri mâzur gösterecek bir sebep de, Yunanlılar vasıtasıyla onları Avrupa'dan, özellikle İstanbul'dan

atmayı hayal eden İngiltere'nin yaptığı inkârı kabil olmayan haksızlıklardır. Türkleri atmak için gösterilen tek sebep: Hıristiyan azınlığı devamlı şekilde katliâm ettikleri idi. Pek haklı ve doğru olarak dene bilir ki, eğer Türkler, İngiliz Hükûmeti'nin iddia ettiği katliâmların onda birini yapmış olsalardı, Doğu'da çoktan beri hiçbir hıristiyanın kalmaması gerekirdi.

Gerçekte ise, bütün Balkanlılar —ırk ve dinleri ne olursa olsun— büyük katalcidirler. Bunu bizzat Mösyö Venizolos'a da söyledim. Düşmanını boğup öldürmek, Balkanlar'da genellikle kabul edilmiş bir sanattır.»

Avrupa devletlerinin Türkiye'ye karşı giriştikleri savaşlarda, daima din faktörü ağır basmıştır. Batı dünyası, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Avrupa içlerine kadar sarkarak, oralarda yerleşmesini hiçbir zaman affetmemiştir. Osmanlı Devleti'nin zayıf düştüğü günlerde ortaya çıkarılan «Şark meselesi», doğrudan doğruya müslüman Türklerin Avrupa'dan kovulmasını öngören dinî karakterli bir plândır. Bu uğurda büyük propaganda yapılmış, Balkan toplumlarının milliyetçilik hisleri kamçılanmış, önce ayaklanmalar sonra savaşlarla istenilen sonuca ulaşılmıştır.

O zamanlar, Doğu ülkelerini sömürülmeye uygun birer ilkel topluluk hâlinde gören Avrupa devletlerinin bu dinî ve emperyalist karakterini kuvvetle teşhis eden müslüman düşünür ve yazarları, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndan sonra, içine düştüğü çıkmazı üzüntüyle görmüşler ve İslâm dünyasının bağımsız son kalesi saydıkları Türkiye'yi, toplu

bir halde desteklemişlerdir. Özellikle, Hilâfet müessesesinin Türkiye'de bulunuşu, bu destekleyişte büyük rol oynamıştır.

İşte, Avrupa'nın sömürücü karakterini aksettiren bir kaç satır:

«Yine tekrar ediyoruz ki, zamanımızda bir memleketi istilâ, yalnız topla, tüfekle yapılmaz. Zamanımızm en istilâcı ordusu: Avrupa komisyoncuları, tellâlları, gezgin ticaret memurlarıdır. Bu barışsever düşmanlara kucağımızı açarsak, iktisadî istiklâlimizi kaybetmiş oluruz. İktisâdi istiklâle malik olmayan bir millet ise, siyâsi istiklâlini mihnet yükü gibi taşır gider.»

(Şeyh Mihriddin Arûsi — 20. Asırda Âlem-i İslâm ve Avrupa, 1911. Sayfa: 73)

Avrupalıların istilâ ettikleri müslüman ülkelerindeki insanlık dışı hareketleri de şöyle özetleniyor:

«Medeni namını alan alçakların, Müslüman Afrika'da yaptıklarını, hiçbir millet ve hattâ vahşiler değil, insanlar, hayvanlar hakkında bile revâ görmezler. Orta Afrika ahalisinden bir müslüman, bir hayvan kadar bile, hayat hakkına sahip değildir. Silâhlarını teslim etmiş büyük halk kitlelerini soğukkanlılıkla kurşuna dizmek, müslümanlara yer öptürmek, muhakemesiz adam öldürmek, beş - altı yaşlarında kızcağızların ırzına geçmek gibi mel'ânetler, Afrika'da hergün yapılan alçaklıklardandır.»

(Aynı eser, sayfa: 26)

Emperyalist Avrupa'nın bir ufacık ülkesi bile, büyüklerinin yolundan gitmekten çekinmez ve en uygun alan olarak tabiî zenginlikleri sonsuz Müslüman ülkeleri seçer:

«Hayvanat yetiştirmeye mahsus hârâlarla bile kıyaslanması mümkün olmayan, Cava, Sumatra adalarındaki milyonlarca müslüman, bir avuç Felemenk'in kesesini doldurmak üzere hayvan sürüsü gibi boğaz tokluğuna çalıştırılıyor.»

(Aynı eser, sayfa: 27)

Fakat bu sömürü, sonuna kadar böyle devam etmeyecektir. Yüzyıllar boyu bilerek uyutulan Doğu ülkeleri, gerçekleri anlamaya ve uzun süren uykularından uyanmaya başlamışlardır:

«İslâm Âlemi, yüzyıllardan beri zillet ve tahkir çizmesi altında ezile ezile, nihayet daldığı derin uykudan uyanmış, zillet ve esâretini anlamıştır.»

(Aynı eser, sayfa: 59)

1919 yılında Londra'da faaliyete geçen «Londra İslâm Cemiyet-i Merkezi» Genel Sekreteri ve tanınmış müslüman düşünürü Şeyh Hüseyin Kıdvaî de, I. Dünya Savaşı'ndan sonra haritadan silinmek istenen Türkiye'yi içten savunanlar arasındadır.

«Türkler, İslâm dininin alemdarlarındandır. Asırlardan beri bu şerefli mevkii elde etmiş bulunuyorlar. Avrupa hattâ Amerika'nın, yani bütün Hıristiyanlık dünyasının kılıcı, onların, yani Müslümanlığın üzerine çekilmiştir. «Onlar Meclisi»nin cevabı, Türk, yani İslâm idaresini lekelemek istiyor. Gerçi ben Türk değilim. Fakat, Türkleri ve idarelerini bilirim. başkalarının idarelerini de gördüm. Bilirim ki, maddeci Av-

rupa ancak kılıca hürmet eder. Ancak onun kuvvet, onun hastalık ve gururunu iyi edebilir. Fakat, Türklerin millî seciyelerine isnat edilen haksız tecâvüzler, tarih ve insanlığın huzurunda mutlaka müdafaa edilmeli ve onların hakkında hakikat söylenmelidir.

Avrupa'da ve Amerika'da Türkler aleyhine yapılan tek taraflı propagandaların ne kadar üzücü ve vahim neticeler doğurduğunu tamamiyle biliyorum. Bu propagandalar, ırkî ve dinî taassupları körükledi.»

(İslâm'a Çekilen Kılıç — Şeyh Hüseyin Kıdvaî. Sayfa: 7, 1919)

Yazar, daha sonra, Avrupalıların Türkiye'ye karşı giriştikleri savaşların dinî karakterini şöyle anlatıyor:

«... Böyle bir muhit içinde Osmanlı Devleti'nin hayatına son vermek gerektiğini, çünkü o yaşadıkça hıristiyanların esâret altında kalacaklarını ilân etmek, hiç de şaşkınlık yaratmıyor. Kendine has faziletlere, muhteşem bir geçmişe sahip olan ve bilhassa Fransa, İngiltere gibi devletleri kendilerine borçlu bırakan, dünya nüfusunun üçte birini teşkil eden, İslâm âleminin merkez ve hududu olan bir devleti yıkmak hiç şüphesiz adaletsizliktir. Fakat, Hıristiyan Avrupa, hıristiyanları kurtarmak fikriyle kendini tatmine devam ettikçe, başka hiçbir şeye önem vermez.»

(Aynı eser, sayfa: 8)

Batı devletlerinin ne büyük bir din taassubuyla hareket ettikleri ve bu yolda korkunç cinayetler işlemekten bile çekinmedikleri de şu satırlarla belirtiliyor:

«Balkan muharebesinde İslâm ahalisini imha siyâseti takip olunduğundan, Carnegie İnceleme Heyeti'nin tevsîk edilen beyânatına göre: Yüzbinlerce müslüman erkek, kadın, çocuk kesildi. Birçok İngilizin gözleriyle gördüğü gibi, İtalyanlar Trablusgarp'ta sivil İslâm halkını katlettiler. Fransız milletinin muhteşem tarihini lekeleyen Cezayir ve Fas katliâmları, Rusların Meşhed'de müthiş cinayetleri, Kongo'da Avrupalı olmayan işçilere karşı girişilen cinayetler, bunların hepsi tarihe mal olmuştur.»

(Aynı eser, sayfa: 25)

Doğu ve Batı yazarlarından aktardığımız bu fikirler, öyle sanıyorum ki bu eserin daha iyi değerlendirilmesine yardımcı olacaktır. Ve görülecektir ki Pierre Loti, fikir ve duygularıyla, Batı'dan çok Doğu'ya yakındır. Çünkü, sadece orijinal görünme isteği veya paradoks yaratma kaygısı, hiçbir yazarı, inanmadığı fikirlerle bu derece kaynaştıramaz.

Pierre Loti, bu tutumuyla Avrupa'nın hiddetini üzerine çektiği gibi maalesef, Edebiyat-ı Cedide'nin Batılı olmaya özenen bazı şair ve yazarları tarafından da «Türkiye'nin Şarklı kalmasını istemekle» suçlandırıldı. Bunlar, Pierre Loti'nin yalnız, eski medeniyetlere bağlı kalan romantik yönünü gördüler, Batı sömürgeciliğine karşı Müslümanlığın ve ezilmiş milletlerin müdafaası için baş kaldırışını görmezlikten geldiler.

Son söz olarak şunları ekleyelim: Avrupa, uzun yıllar sürdürdüğü sömürme politikası ve din fanatizminin Müslüman ülkelerde uyandırdığı acı tepkiyi, Pierre Loti'nin şahsında az da olsa giderebildi.

FİKRET ŞAHOĞLU

PİERRE LOTİ'NİN ÖNSÖZÜ

Şu dağınık satırları okuyacak olanların beni af fetmelerini dilerim. Çünkü, bu sayfalar, birçok riyakârca alçaklıkların maskelerini indirmek, birazcık olsun gerçeği göstermek ve adalet istemek için, bir üzüntü ve tiksinti ateşiyle çabucak yazılmıştır.

Başladığım bu mücadeleyi sürdürmem gerektir. Çünkü, hergün dâvâmın haklılığını doğrulayan yeni bilgiler alıyorum. Konulan sansüre ve bunca söylenen aldatıcı sözlere rağmen, gerçek, herkes tarafından anlaşılacaktır.

Yangın... Katliâm... Yağma... Çapul... Ve son derece canavarca kesilen insan uzuvları... İşte koyu Hıristiyan olmakla övünen bu orduların bilânçolarmdaki haydutluklardan birkaç örnek.

Bazı ilkel toplumların savaş sırasında bu gibi işlere başvurmalarının bir zorunluk olduğunu isterlerse itiraf ederim. Zaten, Hıristiyan «kurtarıcılar», fâcia yaratma konusunda kendilerinden çok geride kalan zavallı Türklerin aleyhine, bilgisiz kişileri kışkırtmak için böylesine uğraşmamış olsalardı bundan bahsetmek lüzumunu bile duymazdım.

PİERRE LOTİ

YANGINDAN SONRA

11 Ekim 1911

Doğu'nun ışık saçtığı tarihlerden günümüze kadar, olağanüstü sayılacak şekilde, eski durumunda kalabilmiş bir şehir, daha düne kadar varlığını koruyordu. Bu şehirde, günümüz başkentlerinin özelliklerinden olan düdük sesleri, demir gürültüleri işitilmezdi. Burada hayat, inanışlarının etkisiyle hırstan uzak, hayal dolu, sâkin ve sessiz geçer, insanlar ibâdetleriyle uğraşır, yüreklerine korku getirmeyerek ölümü düşünür ve hep birbirine benzeyen gönül okşayıcı küçük sokakları, gölgeli meydanları doldururlardı. Bu şehrin adı İstanbul'du.

Burası, dünyanın öbür ucunda değildi. Avrupa'da, şuracıkta, gürültülü Parisimizden ancak üç günlük uzaktaydı.

Zavallı İstanbul'un son derece harap olduğunu söylemek gerektir. Göreneğe uyan turist kalabalığı —ki dünyanın insan sınıfları içinde, ne bakımdan olursa olsun anlayış kabiliyetleri en sınırlı bulunanlar belki de bunlardır— vapurlardan, süslü trenlerlerden çıkıp da, her yanı dolduran çarpık evleri, harabe yığınlarını, sokaklarda sürünen pisliği görünce iğrenirler. Yalnız artistler, güzellik düşkünleri ve bilginler, eski Şark'ın güzelliğine ilk bakışta vurulurlar.

Ben, bu güzellikleri tasvire çok çalıştım. Fakat hiçbir zaman başaramadım.

Zavallı muhteşem büyük İstanbul. Batı sanayiinin zehirli nefesiyle, bütün İslâmlık gibi yıkılıp yok olmaya yüz tuttu. Yeni Türklerin; bizim caddelerimizde yetişmiş olanların, İstanbul'u beğenmeyip hor gördüklerini de söylemek gerektir. Bir lâmbanın ışığına üşüşen sinekler gibi bu genç kuşak müslümanları, bizim yıkıcı fikirlerimize kapılarak, Haliç'in öbür kıyısında, bizimkilere benzeyen evler yaptırmaktadırlar. Yeni fikirlere tutkun zenginler, gitgide büyük ve kutsal camilerin çevrelerinden çekiliyorlar. Bu yerlerde, sadece buralara yakışan dindarlar, cedlerinin izinden yürüyerek, vakarlı alınlarına sarık saranlar kalıyor.

Zaten, tutuşmaya hazır bu ahşap, eski mahalleler her yıl yangınlarda mahvoluyor. Ama, bir de Beyoğlu, Galata, Şişli, Nişantaşı gibi semtler var ki —Tanrı korusun, bunlara birşey olmasını istemem— eğer bunlar yanmış olsalar, sanatçılar ve güzellik âşıklarınca hiçbir üzüntüyü gerektirmezler. Fakat yangın, özellikle İstanbul'un can evine saldırarak, geçmişin hârika eserlerini mahvetmekten sanki zevk duyuyor. Ettikleri kötülüğü düşünemeyen yenilikçiler, yangınların boş bıraktığı bu yerlerde, bugün Amerikanvâri geniş, dümdüz caddeler açmayı ve aynı biçimde evler yapmayı tasarlıyorlar. Fazla olarak, iki yıldan beridir Türk Belediyesi, Şark özelliklerini aksettiren ne varsa, tamamını yoketmek istemektedir. Burada da bizde olduğu gibi, ataların değer verdikleri şeyler hakkında, saygı hisleri kalmadı. Artık ne camiler ne de mezarlar kutsal sayılıyor. Son zamanlarda, gelir sağlayan

çirkin binaları yapmak için az kalsın tarihî bir kabristan olan Rumelihisarı mezarlığını kaldıracaklardı. Burası, Boğaziçi'nin Rumeli yakasında en değerli bir güzellik incisi gibidir.

Eyüp'ten Yedikule'ye kadar uzanan Bizans'tan kalma sur harabelerine, boş topraklar içinde vahşi güzellikleriyle göze çarpan bu heybetli kale bedenlerine, her yıl yüzlerce ziyaretçi toplayan bu duvarlara gelince: Bunların şimdiye kadar varlıklarını koruyabilmeleri öyle sanıyorum ki, yıkılmaları için gerekli paranın bulunamayışından dolayıdır.

Birtakım cahil belediye memurlarının, zaten yeter genişlikte olan caddeyi daha da genişletmek bahanesiyle, Şehzadebaşı'nın o güzelim sütun ve kemerlerini pervâsızca yıktıklarını, Türklüğe has güzelliklerden birini daha dümdüz ettiklerini öğrendim. Bu kadar aptalca cinayetlere nasıl göz yumuluyor? Öyle sanıyorum ki, Türkiye yöneticileri arasında çok zeki kimseler, san'at duygusuyla dolu insanlar ve büyük bir mâzinin bu şahitlerini millî şeref namına olsun korumak gerektiğini duyan sapma kadar müslümanlar vardır.

Na yazık ki bugünkü hükûmet adamları arasında (reâya) çoktur. Ve gittikçe de çoğalarak çeşitli memuriyetlere girmektedirler. Bu Ermeniler, Yahudiler, Rumlar, onları yalnız anlamamakla kalmıyor, İslâmlığın yüce mâzisine de içten içe düşmanlık gösteriyorlar. Bu gayrımüslimlerin anlayabilecekleri, yalnız pratik bir görüş noktası kalıyor ki, o da şundan ibarettir: Şehzadebaşı sütunlarını mahveden cahil memurların marifetleri örnek alınarak «Makam-ı Hilâfet»,

Şikago şeklinde veya Berlin tarzında tanzim edilirse, acaba, İstanbul denilen bu güzellikler müzesini görmek için her yıl küme küme gelerek avuç dolusu para harcayan yabancılar, bu ziyaretlerini devam ettirirler mi?

Bütün bu üzücü olaylara rağmen, 1911 yılı başlarına kadar, İstanbul yine de vardı. Ulu camilerin yanında, asırlık ağaçların altında, eski günlerin rahatlığıyla yaşayan sessizlik dolu o hoş köşelerin çoğu yerinde duruyordu. Bu meşhur şehir, özellikle, güneşin doğuşu ve mehtabın loş aydınlığıyla dünyada eşi bulunmaz bir ihtişam manzarası gösteren silûetini korumuştu. Fakat ne yazık ki, geçen yaz, uzun süre devam eden kuraklık tesiriyle suyun çok azaldığı bir zamanda, Haliç yamaçları çıra gibi yanmaya başladı. Azgın alevleri, uzaklara sıçrayan kıvılcımları, başvurulan bütün çarelere rağmen durdurmak mümkün olmadı. Yangın müthiş bir hızla, özbeöz Türk olan sonsuz mahalleleri, camileriyle, kafesli evleriyle, yaşlı ağaçlarıyla, mezarlarıyla, türbeleriyle, sözün kısası, şehrin câzibe ve güzellik esrarını kapsayan her şeyiyle koskoca bir kor hâline getirdi, mahvetti... Artık bu şehrin, minarelerinden, kubbelerinden kurulmuş olan manzarası, çok uzaklardan bile semâda görülebilen büyük profili âdeta bozulmuş, değişmişti.

Bu tamiri imkânsız yıkıntı karşısında boyun eğmekten başka elden bir şey gelmezdi. Fakat, büyük üzüntü veren bir şey daha ortaya çıktı ki, bunun karşısında insanlık görevimiz, hareketsiz kalmamaktır.

Birkaç saat içinde altmış binden fazla yangın kurbanı, evsiz barksız, elbise ve eşyasız, kendilerine lüzumlu iş âletlerine varıncaya kadar, herşeylerini kay

betmiş olarak sokak ortasında kaldılar. Hemen hepsi yokluk içinde bulunan bu zavallılara ne şekilde olursa olsun el uzatmak gerektir.

Bu dediklerimin eski bir hikâye olduğunu söyleyerek, belki bana karşı çıkanlar olacaktır. Fakat, işte, hemen iki ay önce İstanbul yine yandı. Ne yazık ki, bu defa da merhamet gösterilmedi. Bu, eski bir hikâye değil, yenidir. Hem de yürekleri paralayacak bir yeniliktedir.

Olayın acıklı manzarasını sonbaharın ilk yağmurları tazeliyor. Yakında kışın ilk soğukları, karları büsbütün çoğalacaktır. Yaz mevsiminin hoş ve ılık gecelerinde, yangın felâketine uğrayanlar nerede olsa barınabilirler. Elbiseleri ince de olsa farketmez. Fakat şimdi kış geliyor. Boğaziçi'nin müthiş kışı...

İstanbul denince, daima sıcak ve güneşli bir Şark ülkesi akla geliyor. Oysa, sonbaharla beraber Karadeniz'den kopup gelen nemli, soğuk ve tehlikeli rüzgârların burasını nasıl bir verem ve bronşit ülkesi haline getirdiğini anlamak için İstanbul'da oturmuş olmak gerektir.

Messina'da meydana gelen depremde, yıkıntılar altında kalan felâketzedeler için Fransa'nın göstermiş olduğu sevgi gösterilerini hatırlıyorum. İstanbul'da insan kaybı hemen yok denecek kadar az gibiyse de, durumları daha üzücüdür. Çünkü, bugün ilk yapılan yardımlar dağıtılıp bitmiş olduğundan, otuzbin bedbaht, yersiz yurtsuz açıkta kalmıştır. Kış, beyaz kefenini camilerin kubbelerine örttüğü —ve bu zavallıların sefalet yatağı olan— sokakları buzlu çamurlar-

la doldurduğu zaman, bunların hâli ne olacak? En çok merhamet gösterilecek zaman, işte bu andır. Evsiz, barksız, yiyeceksiz, selli yağmurlar altında kalan, titreşerek öksüren çocuklar.. Belleri bükülmüş yaşlı kadınlar.. İnmeli ve kötürüm ihtiyarlar.. Bütün bu bîçareler, kendi hallerinde, alçak gönüllü, namuslu insanlardır.

İşte şu işçi.. İşte şu küçük esnaf.. Hepsi de halis müslüman olan bu insanlar, ahşap evlerinde belki kıt kanaat fakat mutlulukla yaşarlar, büyük Avrupa şehirlerinde olduğu gibi kudurmuşcasına kazanma hırsı peşinde koşmazlar, kin ve kıskançlık nedir bilmezler. Bunlar, yeni yetişen Türklerden değildirler. Bunlar, müezzin minârede ezan okuyunca camie giden, ulu çınarların altında nargile içen, şarklı giyinişleri, huzur içinde yaşayışları, tevekkül ve inanışlarıyla Avrupalı gezginlerin dalgın ve şaşkın bakışlarını üzerlerinde toplayan eski Türklerdir.

Buraya gelip de bunların bu durumlarını gören Avrupalı turistler, geçirdikleri düşünce ve hayal günleri aşkına olsun, bu zavallılara insanlık göstermelidirler. Vapurların her yıl Boğaziçi'ne getirdiği işsiz güçsüz turistler, bugün hemen hemen mahvolmuş olan İstanbul'un o emsalsiz silûetini seyretmekten duydukları zevk aşkına olsun, bu şehre birazcık yardım etmeye mecburdurlar.

Benim bu konudaki asıl isteğim okuyucularımdandır. Gerçek Türkiye'nin ne olduğunu belirtmek için yazmış olduğum eserleri okuyarak, bir süre olsun o işe yaramaz medeniyet gürültümüzü unutarak başlarını dinlendirmiş olanlara başvuruyorum. Şunu

da ilâve etmeliyim ki, yardım için yazmış olduğum bu yazı, aslında Fransız iyilikseverliği üzerine kurulmuştur. Çünkü, iki aydanberi İstanbul'daki Fransızlar bu hayır işi için sefiremizin yönetimi altında büyük bir gayretle çalışmaktadırlar. Sefiremizin bu hayır işine Fransızları çağırmak için yayınlamış olduğu broşürden birkaç cümlenin burada tekrarına izin verilmesini dilerim:

«Fransız şefkatine dayanacak bir davet sesinin ülkemizde yankılar uyandıracağına eminim. Vatandaşlarımın büyük cömertliğini bildiğim için böyle bir görevi üzerime almış olmakla öğünüyorum.»

Şimdi bu insanca sese karşı sağır kalmayarak sefiremizin tahmininin boşuna olmadığını ispat etmek, onu utandırmamak bize düşer. Zavallı kardeşlerimiz orada bizi bekliyorlar. Onların baş koyacak yastıkları yoktur. Hepsi açtır. Soğuk da şiddetle hücuma geçmiştir.

AÇIKLAMA :

Bir gazete, insanî düşüncelerle, gelen paraları almak vazifesini üzerine almıştır. Fakat bizim istediğimiz yalnız paradan ibaret değildir. Yorgan, kazak v.b. gibi şeyler de kabul edilir. Şık mösyöler! Madamlar! Modası geçmiş veya eskimiş elbiselerinizi evleriyle birlikte herşeyleri yanmış olan bu zavallılara gönderirseniz iyilik etmiş olursunuz. Elbise ve çamaşır paketlerini Dışişleri Bakanlığı'nda bu konu için açılmış olan kalem odasına, Fransa Sefiri'nin eşi Madam Pompar adına göndermek kâfidir.

İKİNCİ AÇIKLAMA : (Bir ay sonra)

Bu dâvetiyemize kaç kişinin cevap verdiğini biliyor musunuz? Üç Fransız ve bir İngiliz kadını ki, toplam olarak dört kişi...

BİR İTALYAN'IN MEKTUBU

İtalya'nın Trablusgarp üzerine saldırdığı sıralarda bir İtalyan'dan aşağıdaki mektubu aldım.

Mösyö! 6 Aralık 1911

İtalya'nın Trablusgarp seferi hakkındaki fikrinizin açıklanmasını dilemekle, İtalya Dışileri ikinci kâtibi ve Roma'da yayınlanan (İtalia İllustrata) Gazetesi Müdürü Prens Pietro Sanzadi Skala Hazretlerinin isteklerine tercüman olduğumu söylemek isterim. Bir İtalyan olarak bu şanlı teşebbüsümüzün Sep Dağları'nın öbür tarafında (Fransızlarca) nasıl karşılandığını anlamakla, vatandaşlarımın mutlu olacaklarını arzederim.

Tito Mazzoni

İşte cevabım:

Mösyö!

İtalya'nın şanlı (!) teşebbüsü konusundaki fikrimi soruyorsunuz. Fakat ben, hak ve şanı öbür tarafta.. Yani, atalarından kalan toprakları şaşırtıcı bir şekilde savunan Türkler ile Araplarda görüyorum. Bunlar, ansızın saldırıya uğradıkları ve silâh bakımından İtalyanlara nisbetle pek hafif kaldıkları halde,

eski destanlarda görülen kahramanlar gibi kendilerin top güllelerine parçalatıyorlar; bile bile ölüme ko şuyorlar.

Gerçek şan ve şeref, zaten saldırganlar tarafında bulunamaz. Bu incelemenize devam ederseniz, bütün Avrupa ülkelerinde size tıpkı benim gibi cevap vere cek büyük bir çoğunluk bulacağınızdan eminim.

Pierre Loti

10 Aralık 1911

Afrika'da bir ormanlıkta, bir gece yarısı, «magnezyum»un birkaç saniye süren ışığı altında, bir mandanın, sırtına atlayan bir parsla olan mücadelesini seyretmiş olduğumu hatırlıyorum. Kendisini boynundan yakalamış olan düşmanından kurtulabilmek için zavallı mandanın can havliyle sıçraması şaşırtıcı idi. Fakat tarafların gücü birbirine eşit değildi. Önce, parsın saldırısı âni olmuştu; sonra da, mandanın pençeleri yoktu. Pars, keskin ve uzun pençelerini ansızın avının etine batırarak seller gibi kan akıtıyordu. Manda ise, bu kan dökücü düşmanına karşı, yalnız kendini savunmakla yetiniyordu.

Afrika'da gördüğüm bu kavga ile, Türk — İtalya savaşı arasında bir benzerlik buluyorum. Aynı apansız hücum.. Saldırganda aynı gaye., Silâhlarda aynı eşitsizlik.. Aynı yiğitçe savunma...

Hayvanlar arasında seyrettiğim bu durumu, bugün insanlar arasında görüyorum. Her katliâm olayında, Avrupa rahat bir seyirci durumunda kalıyor. Medeniyet, barışseverlik, konferans, hakem gibi büyük fakat boş kelimelerin gerçek anlamları nerede kalıyor?

Bu sözlerimi çürütmek için İtalyanlarm, bizim önce Cezayir sonra da Tunus'daki fütûhatımızdan söz açacaklarını bilirim. Evet! Heyhat! Başımızı önümüze eğmek zorundayız. Gerçi bu seferler hiçbir şekilde Trablusgarp olayı kadar kanlı olmamıştı. Fakat, her şeye ve her duruma rağmen, bu olaylardan da tarihimizi lekeleyecek bir cinayet izi kalmıştır.

Bu üzüntülü itirazlarım yalnız Italyanlara karşı değildir. Sözlerim hepimizi, Avrupa'nın bütün hıristiyan halkım içine almaktadır. Yeryüzünde en fazla insan öldüren bizleriz. Dudaklarımızda «kardeşlik» kelimesi olduğu halde, her yıl daha da çoğalan yakıp yıkıcı maddeler icad ederek, Afrika'da, Asya'da yağma ve çapul düşüncesiyle kan ve ateş saçanlar bizleriz. Esmer ve aşağı ırktan insanlara hayvanmış gibi davrananlar bizleriz. Kendi medeniyetimize uymayanları, bizim kadar pratik, bizim kadar çıkarcı, bizim kadar silâhlanmış olmadıkları için, hiçbir şeyi umursamadan, incelemeden hor görüyor, top gülleleriyle eziyoruz. Öldürebildiğimiz kadar öldürdükten sonra, oraları gayemize uygun şekilde işletmeye başlıyoruz. Küçük sanayii öldüren büyük fabrikalarımızı, işçi gü rûhumuzu, heyecanlarımızı, hırs ve açgözlülüğümüzü, kötümserliklerimizi, velhasıl bütün bayağılığımızı oralara taşıyoruz.

Bizi, dostluk ve kardeşlik nutukları atılan ülkemizden uzakta iş başında görenler, tâ Hunlar'dan günümüze kadar insanoğlu'nun, acıma ve şefkate doğru on adım bile atmamış olduğuna inanırlar.

Fransız gazetelerinin büyük kısmı, kapalı bir şekilde İtalya'yı tutmaktadırlar. İtalyanların kuvvetli

topları sebebiyle, savaş meydanında ancak üç — dört ölü bıraktıklarını, Türklerin ise yüzlercesinin yere serildiğini ve ayaklanmakla suçlanan savaş esiri Arapların asılarak teşhir edildiklerini, pervasızca yazıp yayınlamaktan çekinmiyorlar. Yağma ediyorlar, yakıyorlar, yıkıyorlar, öldürüyorlar.. Ve bunun adına da, meydanı açmak, temizlemek diyorlar. İnsan, bunları duyunca, vahşi hayvan avına çıkılmış sanıyor.

Paris'in büyük gazetelerinden birinin muhabiri, İtalyan toplarının uzak mesafelere yapılan atışlarını ve bu ateşin karşısında, Arapların işe yaramaz tüfekleriyle, tarlalarda ot gibi biçildiklerini öğerek ve alkışlayarak yazıyor. Türklerinse, kendilerini aslanlar gibi savunmak için girdikleri bir camiin, İtalyan askerlerinin ilerlemesini geciktirdiğine lânet ediyor.

Bir başka Paris gazetesi de, vâha içinde bulunan ve her taraftan İtalyan toplarının borbardımanına uğrayan köy harabelerinde, cesetler, koyun sürüleri ve köpekler arasında, düşmana silâhla karşı koymaya çalışan birkaç gözü dönmüşten başka kimsenin kalmadığını ve bunların da kolayca esir edilerek götürüldüklerini (besbelli darağacına olacak) bildiriyor.

Bütün bunlar, insanı şaşırtacak kadar temelsizce yazılmış şeylerdir. Olayın gerçek yüzü şudur: Fransız gazete muhabirleri, İtalyan ordusunun konakladığı yerde bulunduklarından, kendilerine gösterilen misafirperverliğin tesirine kapılıyorlar. Ve yanlarında misafir bulundukları subaylar gibi, hergün barut kokusuyla kendilerinden geçiyorlar. Sözü geçen muhabirler, kendi kendilerini dinledikleri sessizlik ve düşünce anlarında, sanırım ki, bu teşebbüsün insanlığa aykırı

ve kullanılan usullerin pek merhametsiz olduğunu ruh ve vicdanlarının derinliklerinden duyacaklardır.

Gerçi Fransız gazeteleri İtalya'ya temayül etmektedirler. Oysa, yazdıkları yazılar Fransa'nın millî hislerine asla uygun değildir. Bu konuda, her sınıftan halkın fikirlerini yokladım. Hattâ köylüleri bile sorguya çektim, İtalya'nın bu tür davranışlarını çoğunlukla suçladıklarını ve garip karşıladıklarını gördüm.

Kuzey Afrika'da yaşayan yedi - sekiz milyon kadar Arap uyruklumuz da, Fransız basınının bu şekilde yayınından dolayı üzülmüş ve gücenmişlerdir. Bunlar hakkında bazı gereksiz davranışlarımız da utanılacak gibidir. Böyle hareket etmekle,zavallıları boşuna yoruyoruz.

Cezayir'de, Tunus'ta sayıları yüzleri bulan öyle düşüncesiz küçük memurlarımız var ki, müslümanlara karşı olan davranışları, aptalca bir gururdan ve büyüklük taslamaktan ileri gidemiyor. Bunlar, bize karşı, sessiz sadasız bir düşmanlığın doğmasına yardımcı oluyorlar. Böylece, Suriye'ye, Fas'a veya herhangi bir İslâm ülkesine yönelecek göçleri hazırlıyorlar.

Kendine Hıristiyan denilen Avrupalının gözünde, bütün dünya müslümanları, avlanması suç olmayan bir av sayılıyor. Ve Avrupa bu avcılıkta, bir anda büyük ve kızıl ölüm meydanları açan öldürücü silâhları dolayısiyle başarıya ulaşıyor. Afrika'da bu yaman av, ağır bir esaret altında inleyen Mısır'dan geçerek, Zengibar'dan Kuzey Afrika'ya kadar hemen hemen tamamlanmış gibidir. Aynı şekilde Hindıstan'ın bütün müslümanları da esaret altına alınmıştır. Şimdi de

İran'a doğru iki müthiş avcı, biri güneyden biri kuzeyden ilerlemektedir.

Geriye sadece Türkiye kalıyor. Fakat bu millet kendini öyle kolayca çiğnetmiyor. Çocuklarını kemirmekten geri kalmayan «yenileşme» hastalığına rağmen, hâlâ o korkulu savaşçı niteliğini koruyor. Türkiye, kahraman ve övülmeye değer ordusuyla, kendini kanının son damlasına kadar savunacaktır.

*
* *

İtalya'da, bedevîlerin kan dökcülüğüne karşı bir hayli gürültü koparılıyor. Öyle olsun diyelim. Çöl halkını tanırım. Bunları elbette pek de yumuşak başlı insanlar gibi gösterecek değilim. Ve kızgın ellerine düşen zavallı askerciklere de bütün yüreğimle acırım Fakat, kin ve öfkelerinin bütün yıkıcılığını ve umutsuzluğa bulanan intikam isteklerini de çok iyi anlıyorum.

Ah! Kendilerinden hiçbir saldırı gelmemişken, uğursuz bir günde, şeytanlar gibi kumlu sahillerine çıkan, herşeyi yağmaya, yakıp yıkmaya ve yoketmeye koyulan bu yabancılar!.. Hadi, diyelim ki, İtalyanların Türklere karşı bir suçlama noktaları (kurtla kuzu masalındaki suçlama cinsinden) vardır. Ya Araplar onlara ne yapmışlardı?

İtalyan zulümlerine gelince: Heyhat! Bunlar o kadar çok ve savunulması o kadar imkânsızdır ki! Bütün ülkelerin gazeteleri onları yazmıştır. Fotoğrafların inkârı mümkün olmayan şahitlikleri, o korkunç manzaraları bize kadar getirmiştir. Ekim ayının o uğursuz günlerinde, milletler hukukuna ve Lahey anlaşmasının

kesin kurallarına aykırı şekilde, suçlu sanılan Arapların toptan kurşuna dizilmelerini emretmeye kadar ileri gidilmemiş miydi?

O zamanlar, sırf eğlence için adam öldürüldü ve yüzlerce suçsuz Arap'ın cesedi vahayı doldurdu. Oralar bir insan mezbahası hâline getirildi. Ya kavas Marko'nun idâmı sırasında yapılan vahşetler! Ya, belki de asker sevkiyatına yardım ederler bahanesiyle İtalyan filosu tarafından yakılan küçük Arap yelkenlileri!

Bu dediklerimi pek çok İtalyan da yüreklerinde hissediyorlar, buna inanıyorum. Hepsi değilse bile, işin başlangıcında barış lehinde gösteri yapanlar ve daha pekçokları..

Tıpkı bunun gibi, İngilizler de, kendilerini eski model tüfeklerle savunan binlerce Sudanlıyı, modern silâhlarla kanlı bir pelte hâline getirmişlerdi. Gerek bu olay sırasında, gerekse Mister Chemberlain'in, kahraman Boerlerin imha edilmelerine soğukkanlılıkla göz yumduğu sıralarda, nefretlerini ve üzüntülerini belirten İngilizler Tanrı'ya şükür eksik değildi. Kazanılan savaştan sonra Transval'e kabul ettirdiği şartların yumuşaklığından da anlaşılıyor ki, bizzat Kral Edvard da. durumdan üzüntü duyanlardan biriydi.

Zavallı güzel ve zarif İtalya! Bu daşranışlarının kendisine şan ve şeref getireceğine gerçekten inanıyor mu? Öyle sanıyorum ki, onlar da şu anda ilk günlerin zafer sarhoşluğunu yitirmiş bulunuyorlar. Çünkü bu durumda, hemen herkesin hoşnutsuzluğunu toplamış olduklarını kendileri de biliyorlar.

Savaşçıları için şahsî şan ve şeref! Elbette bunu fazlasıyla toplamışlardır. Askerleri, kardeşimiz lâtinlerdir. İçlerinde kahramanca savaşanlar, asaletle ölenler bulunmuştur. Fakat, bütün bunlar, savaş ateşini tutuşturmak cinayetinin bedeli olamaz. Zavallı güzel millet! Bizim milletimize dost millet! İnanmak isterim ki, çok önceleri, daha Ortaçağ'da, başlarında sorguçlar taşıyarak, hoş savaş maceraları aramak için güle oynaya kalkıp gittikleri gibi, şimdi de öylesine bu savaşa katılmışlardır. Herhalde dökülen bunca kanları, bunca faciaları önceden görememişlerdi. Bugün ise giriştikleri işe iyice yakalarını kaptırmış olduklarından, vazgeçtikleri takdirde, namuslarını lekeleyeceklerini sanmaktadırlar. Halbuki bunun tam aksine olarak: «Yeter! Artık bu kadar ölü yeter! Ellerimizi daha fazla kanla yıkamak istemiyoruz. İsteklerimizi değiştiriyor ve azaltıyoruz. Yeter ki bu kâbus geçsin!» Diyebilseler, şereflerini yeniden kazanmış olurlardı. Hem de, ne kadar görülmemiş şekilde, ne kadar asilce!.

*
* *

Afrika Ormanlarında Geçen Olay'a Dönüyorum

Aynı yerde bir süre sonra ikinci bir magnezyum parıltısı!. (Bu arada kan kokusu alır almaz, geride kalan artıkları yemek için sinsice yaklaşan gece hayvanlarının ulumaları işitiliyordu.) İşte böyle bir anda ikinci bir magnezyum parıltısı!. Dram bitmek üzereydi. Manda, karnı deşilmiş yerde yatıyordu. Pars, bağırsaklarını pençeleriyle çekiyor, çevredeki sazlıklarda ise, uluyan bir takım hayvan şekilleri görülüyordu. Bunlar, paylarını bekleyen sırtlanlardı!

Bugün, bir ölüm kalım savaşına tutuşmuş olan Türkiye'nin çevresinde sinsice dolaşıp, kendisinden «tâviz»ler koparmaya çalışan bazı Avrupa devletleri, bana, o can çekişen mandanın etrafında gördüğüm sırtlanları hatırlatıyor. Fakat, istedikleri hangi şeyin «tâvizat»ı Tanrım!. O devletlere kim ne yaptı ki!.

Gerçeği söylemek gerekirse, ben, orman sırtlanlarını onlara tercih ederim. Çünkü, onlar hiç olmazsa birtakım basma kalıp sözler kullanmıyorlar. «Tâvizat» koparmaya çalışmıyorlar. Fakat, ulumaları ile gayet açık olarak şunu söylemek istiyorlar: «Avlar parçalanıp yeniyor. Et kokusunu duyuyoruz. O halde, biz de tehlikesizce gidip karnımızı doyuralım.»

Bu sözlerim, medeniyeti yanlış anlayan gafil ve çıkarcı bazı densizler tarafından bana ne kadar küfür getireceğini şimdiden kolaylıkla tahmin edebiliyorum. Fakat, o küfürler, ömrümü içinde tamamlamak üzere bulunduğum şu sessiz ve dışa kapalı köşeme ulaşamıyacaktır.

Ben, sayılı günlerimin sonuna varmak üzereyim. Artık, hiçbir şeye karşı ne isteğim vardır ne de pervâm.. Fakat, sözümü birkaç kişiye olsun dinletmek gücünde olduğumu bildikçe, gerçek olarak tanıdığım şeyleri söylemeyi bir görev sayacağım.

Onları gizlemek için ileri sürülen bahaneler ne olursa olsun, emperyalist savaşlara lânet!.. İnsan kasaplarına utanç!..

Başka bir İtalyan'ın Mektubu ve Cevabı

10 Ocak 1912

Tenha köşemi kuşatan tecrit halkasını, ikinci bir İtalyan mektubu, geniş ve siyah bir çizgiyle çevrilmiş talihsiz bir mektup aşabilmiştir:

Mösyö Piyer Loti!

Trablusgap'ın fethi, Fransa tarafından yapılmış olsaydı, 3 Ocak 1912 «Figaro»da okuduğum makaleyi yine de yazacak mıydınız? Saygılar.

23 Ekim 1911 de Trablusgap'ta ölen bir asker annesi.

Not: Tabiî cevap vermiyeceksiniz.

Fakat, belki okursunuz.

Aksine, cevap vermek istiyorum. Ve mektup imzasız olduğundan, Figaro'nun beni minnattar bırakacak lûtfuna başvuruyorum.

En derin saygı hislerimle, savaş meydanlarında can veren bir askerin annesine söylemek isterim ki, Trablusgarp'ı eğer Fransızlar almış olsalardı, onları da aynı şekilde protesto ederdim. Hattâ şunu ilâve edeyim ki, böyle emperyalist bir savaşta ölen oğlum olsaydı —şu anda askerliğini yapan bir oğlum vardır— protestom hiç şüphesiz çok daha şiddetli, çok daha isyan dolu olurdu. Bu bakımdan, bu yaşlı annenin sabır ve tevekkülü önünde saygıyla eğilmekten başka elimden birşey gelmez.

Biraz yukarda «tecrit halkası»ndan söz açmam şundan ileri geliyor: Bundan önceki makalemin yayın-

lanmasından sonra, İtalyan pulunu taşıyan her mektubun okunmadan çöp sepetine atılmasını tenbih etmiştim. Bu konuda bazı milletler arasında bir karşılaştırma yapmama izin veriniz. Bir süre önce, Küba savaşı dolayısiyle Amerikalılara çatmıştım. Nezakete aykırı hiçbir mektup almadım. Daha sonra New York'a gittiğimde, Amerikan basını uygun sözlerle, yazdıklarımı hatırlatmakla yetinmiş, bana da gereken misafirperverlik gösterilmişti.

Transval ve Mısır olaylarında ise, İngilizlere şiddetle hücum etmiştim. Bundan dolayı da İngiltere'den nezakete aykırı hiçbir mektup almadığım gibi İngiliz basınında da bunu telmih eden hiçbir yazı çıkmadı. Ve Londra'ya gittiğim zaman, orada, hoş ve unutulmaz günler geçirdim.

Bunların aksine, İtalya'nın özür kabul etmez davranışını, incitmeyecek kelimelerle yazmaya kalkışınca, en çirkin küfürlere, çeşitli tehditlere hedef olmaya başladım. Bundan dolayı, artık bu mektupların zarflarını bile açmıyorum. Bu mektuplar yalnız beni değil, Fransa'yı da «Almanya'nın önünde tir tir titreyen veya büzülen» gibi sözlerle, nefret edilecek şekilde tahkir ediyorlardı.

Doğrusunu söylemek gerekirse, bütün bu mektuplar daha çok aşağı tabakalardan geliyordu. Bununla raber sayılarının çokluğu —hak çiğneyici olmalarına rağmen— kendilerine kardeş millet gözüyle baktığımız, yolunu sapıtmış zavallı İtalya'da, genel zihniyetin bir örneği gibi görünüyor. Sadece, bu genel görüş açısından, olayı hatırlamakta fayda buldum.

TÜRKLER KATLİÂM EDİYORLAR

Kasım 1911

«Türkler katliâm ediyorlar!» İri ve göze çarpan harflerle, mağlûplara karşı fırlatılan bu itham, gazetelerde, çok kanlı şekilde neticelenen yenilgilerine ait bilgilerin yanı sıra tekrar edilmektedir.

Ya Bulgar vahşeti? Şüphesiz onlar da birazcık yapmışlardır. Bunu inkâr edemiyorlar. Ne var ki, onları, ancak ufacık harflerle, sütun sonlarına basmakla yetiniyorlar.

«Türkler katliâm ediyorlar!»

— Bütün Avrupa'nın haince yalnız bıraktığı zavallı Türkler, bu hüküm herkes tarafından kabul ediliyor. Ve bu umûmi tasdik, müttefiklerin kurtarıcı (!) eserlerini, başarılarını tâkip edecek olan barış ve hürriyet devresini ve kardeşçe birlikte yaşamayı övmek için uzun uzun yazılan cümlelere önsöz mahiyetindedir.

1911 Ekim'inin uğursuz günlerinde, Trablusgarp vahasında da acaba böyle haykırılmaz mıydı: «İtalyanlar katliâm ediyorlar!»

İtalyanlar ise, sebepsiz ve anlamsız istilâya giden emperyalislerdi. Onların, her taraftan baskıya uğrayan Türkler gibi bir özürleri de yoktu.

Son Çin seferinde, Bokser'lerin hücumuna uğrayan suçsuz günahsız Tung-Çeo ve Tiyen-Şin gibi şehirler görmüştüm ki, bir yığın harabeden ibaret kalmışlardı. Fağfuri ve vernikli eşya arasında, çocuk, kadın

ve ihtiyar cesetleri, tüfek dipçikleriyle paramparça edilmiş yatıyorlardı. O zaman da şöyle haykırılabilirdi: «Avrupa... Uzak Doğu'ya o bilinen medeniyet meş'alesini getirmeye gelen Avrupa katliâm ediyor!» Böyle denseydi, Avrupa acaba nasıl bir mâzeret öne sürebilirdi, lûtfen söyler misiniz?

Ya İngilizler Hartum'da binlerce insanı öldürmemişler miydi— Transval'da nice cinayetlerin ağırlığını vicdanları üstüne yüklemediler mi?

Ya biz Fransızlar, Cezayir'in fethinde —hadi yalnız bu savaştan söz açalım— nice kadın ve çocukları katliâm etmemiş, kan ve dumana boğmamış mıydık?

Doğrusunu isterseniz, ne zaman çeşitli ırk ve dinden olan milletler savaşa tutuşursa, tıpkı Ortaçağ'da olduğu gibi, akılsız ve mantıksız bir kasaplığın hâlâ itibarda olduğuna inanmak gerekir. Bunu ispatlamak için, günümüzün tarihini yeniden gözden geçirmek yeter...

Zavallı Türkler! Kendilerine karşı dört bir taraftan açılan şu insafsız savaşta, ara sıra katliâma kalkıştıkları doğru ise, kendileri için ne kadar çok hafifletici sebepler vardır.

Ben nice milletler tanırım ki, onların yerinde olsalardı, böyle tehlikeli ve korkunç anlarda, katliâm yapmak çılgınlığına tutulurlardı. Türkler, bizlerden daha basit insanlardır. Gerçek budur. Onlar bizlerden daha iyi yürekli olmakla beraber daha serttirler. Çoğu zaman yumuşak başlı görünüler; fakat, tahrik edildikleri zaman korkunç olurlar, gözlerini kan bürür.

Anadolu'nun içlerinden, çöl sınırlarından gelerek acele silâhlandırılan ve kaba elleriyle bizim en öldürücü modern silâhlarımızı kullanan bu köylülerin ilkel bir görünüşleri vardır. Ve hıristiyan adını taşıyan bütün milletlere karşı genellikle düşmanlık ve kin duyarlar. Bunun sebebi de kolayca anlaşılabilir.

Bunlar hıristiyan milletlerin, aslında kendilerini yok etmek için açık veya gizli bir şekilde birleştiklerini nasıl hissetmezler? Biz Fransızlar, onlardan Cezayir'i, Tunus'u, Fas'ı aldık. İngilizler, entrikayla Mısır'ı gasbettiler. İran yarı yarıya boyunduruk altındadır. İtalya ise, insafsız bir sürek avının ürpertici borusunu öttürerek, bugün dahi Trablusgarp'ı kana boyamaktadır.

Bu zorla alınan ülkelere her birimiz ağır şekilde baskı yapıyoruz. Onları küçümsüyoruz. En küçük memurumuz bile, her önüne gelen müslümana esirmiş gibi davranıyor. Bu inançlı insanların namaz kılmalarını bile yavaş yavaş engelliyoruz. Sessiz yaşamayı seven bu hayalperest kişilere, zorla, faydasız didinmemizi, acelemizi, giyim kuşamımızı ve endüstri ürünlerimizi kabul ettiriyoruz. Bunun yanı sıra, sonu gelmez isteklerde bulunarak mantıkî dengemizi bile kaybediyoruz.

Zavallı Türkler! Bir zamanlar Avrupa'da kendilerine yardım eder görünenlerin hemen hepsi, bugün nasıl da küstahlıkla onları bir tarafa itiyorlar. Bugün türlü hakaretlerine uğradıkları basın, kendilerini savunacaklarına söz vermiş olan diplomatlar ve bir zamanlar dostluk gösteren devletler, şimdi nasıl da yan

çiziyorlar. İşin garip tarafı, savaştan kaçmakla bile suçlanıyorlar.

Bu, aşırılığın da ötesinde bir ithamdır. Çünkü, Türkiye ovalarını kaplayan binlerce Bulgar ve Sırp ölüsü, Türklerin hâlâ savaşmak gücünde olduğunu ispatlayan şahitlerdir. Fakat, şurası da âşikâr ki, dünkü kahramanları son savaşta Yunanistan'ı yerle bir edebilecek derecede yiğitlik gösteren kahramanları; hattâ daha dün, Trablusgarp'ta bin'e on nisbetinde çarpışan kahramanları; Avrupa tanımak istemiyor. Her şeyden önce, onların şu büyük hakkını teslim edelim ki: iyi hazırlanmamışlardı. Kumandanları yoktu. Ve idârecilerin ihmal ve kayıtsızlığı yüzünden açlıktan ölüyorlardı. Ayrıca şunu da belirtelim ki, ordularının uğradığı bozgun, batının, yani ahlâk bozucu bizlerin, başka bir düzendir.

Bizde geçerli olan inanılmaz derecede saçma bazı fikir ve hayaller vardır ki, ahlâki sağlamlığı bozarlar. İşte, bunların en çocukça onlanları şaşırtıcı bir hızla ve tıpkı taze kanda daha çabuk çoğalan mikroplar gibi onlara da bulaşmıştır. Askerlerinin büyük bir kısmı inanışlarını kaybetmiş, subaylarının çoğu, askere yaraşan sâfiyeti bir yana atarak düşüncesizce politikaya atılmışlardı. Ayrıca, bu acı mağlûbiyetlerin sorumlusu olan bazı büyük askerî kumandanlar savaştan çok eğlenceyi düşünüyorlardı.

Parlâmento ile idâre edilen, inançsız ve savaş kaçağı bir Türkiye! Doğu'yu sevenlerde, hiçbir şey bundan daha üzücü ve daha beklenmedik bir hayret uyandıramazdı.

Bunlardan başka, Meşrûtiyet'ten sonra askerlik saflarına hıristiyanları almak gibi bir büyük hataya düşmüşlerdi. Burada hıristiyanlığı lekelemek istediğim anlaşılmasın. Hayır! Fakat, Türk ordusundaki hıristiyanlar çoğunlukla Rum ve Bulgardılar. Bu bakımdan kendi kardeşlerine karşı savaşmak istemiyorlardı. Ermeniler ise, herhalde Türkiye'de meşhur olan şu atasözü unutularak askere alınmışlardı: «Allah, Ermeni ile tavşanı bir yarattı.» Halbuki, kısa bir süre önce yalnız müslümanlar savaşmak şerefine erişiyorlardı.

Düşmanlara karşı, yalnız halis Türk olanlar savaşsalardı, gerçi yine yenileceklerdi —Müttefikler, taarruzu uzun müddetten beri düşünmüşler ve ustalıkla hazırlanmışlardı— fakat, hiç olmazsa, savaş meydanına düşerken, başlarındaki şeref ve şan hâlesini koruyacaklardı.

*
* *

Ömürleri boyunca ülkelerine ayak basmamış olan batılılar tarafından Türklerin tanınmamış olması, hayatları hakkında peşin hükümlere göre fikir yürütülmesi, insanı isyan ettiriyor. Yeni döndüğüm Amerika'da da durum farklı değildir. Orada da Türklerden bahsedildiği zaman «Asya âşiretleri», «barbarlar» gibi sözler kullanılmaktadır. Halbuki, yeryüzünde onlardan daha iyi yürekli, cesur, namuslu ve kendi halinde bir başka ırkın bulunduğunu sanmıyorum. Bununla berabei okullarımızda öğrenim gören, bulvarlarımızda kişiliklerini kaybeden bazılarını, ne yazık ki, bunlardan ayrı tutmak zorundayım. Daha sonra çeşitli vazifelere getirilen bu gibilerini bir yana bırakıyorum. Fakat,

halk.. Asıl halk.. Küçük esnaf ve köylüler.. Bunlardan daha iyi insanların olabileceğini tasavvur edemiyorum.

İçimizde Doğu ülkelerinde yaşamış olanlara, hattâ rahip ve rahibelerimize sorulsun: Türkler, Bulgarlar Sırplar ve levantin hıristiyanlardan hangisini tercih ediyorsunuz? Şimdiden ne ecvap vereceklerini biliyorum. Hepsi de Bulgarların, hani şu (Te deum) duasının âhenkli sesiyle savaş meydanına yürüyen Bulgarların, müslümanlardan son derece daha kaba, son derece daha kanlı bir millet oldıklarını söyleyecekleridir.

Oh! Anadolu'nun içlerinde gömülüp kalan o mâzinin şehirleri! Yeşillikler ortasında beyaz minarelerin ve siyah selvilerin çevresinde kümelenen o kasabacıklar.. Oralarda hayat ne kadar namuslu ve ne kadar samimidir. Oh! Birer çiftçi veya iş sahibi olan, günde beş vakit camiye gidip diz çöken, akşamları asma gölgeleri altında, cedlerinin mezarları etrafında oturup, sigara dumanları içinde sonsuzluk rüzgârına dalıp giden bu insanlar!..

Sen'atları sadece adam öldürmekten ibaret olanlar bu insanlardır öyle mi? Hadi canım başka yalan mı kalmadı?

İspanya'da, büyük yarıştan bir gün önce, arenaya bazı boğaların götürülüşünü görmüştüm. Sessizce geliyorlar hiç bir hırçınlık göstermiyorlardı. Fakat yarışma sırasında mızrak darbeleriyle rahatsız edildikleri ve insafsız kamçılarla canları yandığı zaman, gözleri hiçbir şey görmez oldu; delice bir öfkeyle insanlara saldırmaya başladılar.

Türklerde, ama halis Türklerde olduğu kadar, hiç bir yerde, yoksullara, zayıflara, âcizlere, küçüklere acıma ve şefkat; ana babaya saygı gibi yüce duygulara rastlanmaz. Bu insanlardan biri hattâ yaşı ilerlemiş bile olsa, o küçük ve zararsız kahvelerden birinde otururken, babası içeri giriverse, hemen yerinden kalkar, sesini alçaltır, sigarasını söndürür ve saygı ile bir köşeye ilişir.

Özellikle hayvanlara acımakta hepimizden üstündürler. İstanbul'un başıboş köpekleri büyük bir hoşgörü ile yüzyıllardan beri rahatça yaşamaktadırlar. Yağmur altında kalmış köpek yavrularını görünce, dikkatle sokağa iner ve üstlerini kilim parçalarıyla örterler. Hemen tamamı Ermenilerden kurulmuş bir belediye heyeti tarafından, bu hayvanların öldürülmelerine karar verildiği gün, bütün mahallelerde onları korumak için âdeta ayaklanmaya benzer kavgalar oldu.

Kedilere gelince: Bunlar hiçbir zaman gelip geçenlerin önlerinden kaçmazlar. Çünkü yolcuların kendilerine ilişmemek için yollarını değiştireceklerini bilirler.

Bursa'da, İslâmiyetin eski çağlarının izlerini taşıyan bu gönül okşayıcı şehrin bir köşesinde, leyleklere, evet, kış mevsimine gireken uçamayacak kadar yaşlı veya yaralı olan leyleklere mahsus bir hastahane vardır. Burada, yaraları sarılmış, hattâ ağaçtan bacak takılmış leylekler görürsünüz. Bu hastahaneyi ziyaret ettiğim zaman, orada ihtiyarlıktan dolayı yerinden kımıldamaya takati olmayan bir baykuş bile tedavi

ediliyor ve leylekler için yapılan bağışlardan besleniyordu.

Gerçekten, geçirmekte olduğumuz şu acı saatlerde, gülünç ve çocukça şeyler anlatıyorum. Fakat bu şeyler, Türklerin özelliklerini o derece aksettiriyor ki, birtakım cahil ve düşüncesizlerin barbarlıkla suçladıkları bu milletin, söylenenlerin aksine, ne derece uysal ve merhametli olduğunu ispata yardım eder.

Avrupa, bugün korkunç bir baskı altında tutulan İstanbul'un; tarih, san'at ve şiir için mukaddes bir makam olduğunu acaba anlayacak mı? Bu mukaddes makamın ne şekilde olursa olsun müdafaa edilmesi gerektiğini ve hilâl'in onun göklerinden uzaklaştığı gün, birdenbire büyüleyici câzibesinin de sönüp gideceğini anlayacak mı? Şüphesiz, hayır! Avrupa bunu anlayamayacak ve ben boşuna çenemi yormuş olacağım. Dâvetime geleceklerini hiç ümit etmeden, Avrupa'ya şöyle haykırmak istiyorum: «Türklere saygı duyunuz! Geride kalanları olsun kovunuz! Onlar herkesten fazla iyi ve namusludurlar. Rahatın, saygının, kanaatin, sessizliğin sığındığı son yer onlardadır.»

Türkler arasında yaşamış olan Fransızlardan tek kişi bile, sanmıyorum ki, şu acı günlerde, burada yerine getirmek istediğim tebcil görevine kalkmasın. Ama ne yazık! Ben de biliyorum ki, bu tebcil faydasızdır. Ve mezarların üstüne konan çelenklerden farkı yoktur.

BUGÜNKÜ SAVAŞ HAKKINDA MEKTUP

Kasım 1912

Öyle anlaşılıyor ki, ilerilik, medeniyet, hıristiyanlık yeni silâhlarla ve son süratle adam öldürmek demek-

tir. Ve şu anda, onun en yüksek ifadesini şarapnel teşkil etmektedir. Şarapnel! Yeryüzünde kalan son hârikayı mahvedecek şey.

Öldürücü mikropların ortadan kaldırılması düşünülen şu devirde, acaba bunun gibi cehennemî makineleri icat edenler için de, işkenceler tertip etmeyecekler mi? Bunları teşhir etmeyeceler mi?

Onbeş günden daha az bir süre içinde, bütün bir memleket kızıl kanlara boyandı. Ve altmış bin insan, hem de en cesur ve sağlamlarından olmak üzere delik deşik gövdeleriyle toprağa serildiler.

Eğer gerçekten, Balkanların, Balkanlılara dönmesi gereken zaman geldi ise, —daha önce tedbir almayan ve bugün de işlenen cinayetlere ortak olan— Avrupa, bu olaya daha makul . bir çare bulabilirdi. Hattâ, Ayasofya'nın İsa dinine dönmesinin zamanı gelmiş olsa bile, bu uğurda bunca insanın makinalı tüfeklerle delik deşik edilmesi mi gerekirdi? Acaba uzun yıllar boyunca «Dersaadet»te, hattâ İstanbul taraflarında hiç mi Rum ve Bulgar kilisesi yoktu? Ve bu kiliselerde ibadet edenlere ne zaman zorluk çıkarıldı?

Geyik avlarından, ölüm hâlindeki geyiklerin etrafında toplanan köpeklerin havlamalarına benzeyen bu çeşit küfür ve tahrikleri, hâlâ Türklere atmakta devam ediyorlar. Fakat, onları küçük görenler, ağızlarını açmadan önce gitsinler de biraz onların arasında yaşasınlar. Bunu yapmadıkları müddetçe, ne söylerlerse söylesinler, sözlerinin, köpek havlamasından fazla değeri yoktur.

Ele geçirdikleri topraklar, öyle sanıyorduk ki, müttefiklere yetecektir. Fakat, yanılmışız. Yetmiyormuş. Düşmanı sonuna kadar kovalamak ve elinden mukaddes bir şehrini de almak gerekiyormuş. Delice bazı hayallerle, gurur ve kinlerini tatmin etmek için, arta kalanları, yani umutsuzluğun verdiği bir kuvvetle çoğu silâhsız olarak öfkeli bir çılgınlıkla İstanbul istihkâmlarını savunmaya koşanları da öldürmek gerekiyormuş.

İşte bu talihsiz Türk Milleti – elbette onların da umutsuzluk sebebiyle, büyük sertlik gösterdikleri çılgınlık anlarında, önemli hataları olmuştur— bir yıldan beri, ne emperyalist savaşların, ne riyâkâr vaadlerin, ne binlerce evi kül eden yangınların, ne depremlerin, ne tifonun, hulâsa, hiçbir belânın üzerine saldırmaktan bıkmadığı bu ezilmiş millet, şimdi hiç olmazsa, başında bir şan ve şeref tâcı ile ölmek arzusundadır.

Padişah Hazretleri, kendisini ancak sarayında; ve seksen beş yaşındaki Kâmil Paşa da, çalışma masasının başında öldürebileceklerini ilân ediyorlar. Çocuklar.. Taptaze çocuklar, okullarını bırakarak askere yazılıyorlar. Kendilerini ölümün kucağına atmak için Çatalça'ya koşuyorlar. İmamlar cepheye koşuyor ve eli daha silâh tutabilen ihtiyarlar onların peşinden gidiyorlar.

Bakınız.. Başka bir örnek ki, yüce olmasaydı gülünç olabilirdi: Kendilerinden hiçbir şey istenmeyen bazı zavallı harem ağaları, tüfeği omuzladıkları gibi orduya katılmak üzere savaş meydanına gitmeye kalkışıyorlar. Bunların hemen hepsi, Bulgarların şeyta-

nî şarapnelleri ile mahvolacaklarını bile bile gidiyorlar. Yine de gidiyorlar.

Temiz yürekli Araplar da 500.000 süvari ile hilâlin yardımına koşmak teklifinde bulunuyorlar. Yok, hayır! Sizler memleketinizde kalınız, ey çöl çocukları. Boşuna ölmüş olacasınız. Çünkü, ellerinizde medenî insanların modern silâhları yoktur.

Umutsuzluğun bu kahramanca direnişi karşısında, hıristiyan milletlerinden hiçbiri onları desteklemiyor. Onlar, sadece, imzalanmış anlaşmaları çiğneyerek verilmiş sözleri unutarak, ellerindeki av'dan birşeyler koparmaya çalışıyorlar. Gerçi, Fransa gibi bazı devletler, bu av'ın paylaşılmasında ellerini kirletmek istemiyorlar. Fakat, bugün için, herkesin duyabileceği kadar yüksek bir sesle yardım ve merhamet tavsiye edecek hiçbir devlet yoktur. Bunun için, hayatımda ilk defa: «Bugünün savaşma utanç!» demek mecburiyetinde kalıyorum.

YİNE TÜRKLER

Kasım 1912

Son mektuplarımdan birinde, Türk dostlarımı o kadar kötü ve o kadar acemice savunmuşum ki, konuyu açıklamak için şunları da ilâve etmek istiyorum: Kaçaklardan bahsetmiştim. Çünkü, bana da öyle söylemişlerdi. Fakat Allah'a şükür ki, onlar bir takım münferit kaçaklardı. Oradan.. Savaş meydanından gelen yeni bilgiler, şeref tâcını onlarda bırakıyor. İçlerini kemiren açlığa, kendilerini en zarûri ihtiyaçlardan bile mahrum ettiği halde boş iddialarda bulunan hü-

kûmetlerinin aczine rağmen, onlar arslanlar gibi savaştılar.

Fakat ne yazık ki, olaylar süratle birbirini kovaladıkça, ve can çekişme anları yaklaştıkça, Avrupa milletleri, özellikle onların eski dostları Prusya, şaşırtıcı bir kolaylıkla sözlerini inkâr ediyorlar. Halbuki Sultan'ın, yalnız Türklerin padişahı değil, Asya'nın ve Afrika'nın içlerine kadar yayılmış milyonlarca müslümanın da Halifesi olduğunu hatırlamak akla uygun olurdu. Sanırım ki, Halife'nin mukaddes bir şehirden, mukaddes mabetlerden uzaklaştırılmaması iyi bir politika icabıdır.

Zavallı Türkler!

Herkes tarafından yalnız bırakılan ve kandırılan, kara ve deniz ordularının levazım ve mühimmat alışlarında aldatılan Türkiye... Haklarının çalınmış olması yetmiyormuş gibi, bir de kendilerine bazı gezeteler tarafından ölmüş aslana çifte atan eşek misali, darbeler indirilmektedir. Kanla yoğrulmuş toprakları üzerinde, İslâmiyet nâmına şerefle can vermiş 500.000 şehit bıraktıkları halde, bu gazeteler onlarla alay ediyorlar; onları küçük görüyorlar. Ben de onlarla birlikte hakarete uğruyorum. Bundan dolayı da iftihar ediyor, gurur duyuyorum.

Herkesin biraz daha eziyet etmek istediği mağlûpların savunmasını üzerime almak ve onlar adına yardım istemek, her zaman için şerefli bir davranıştır. Şüphesiz, kudretlerine maalesef sahip olamadığım, Avrupa dışişleri bakanlıkları gibi davranmıyorum. Uzun müddetten beri Türklerin dostu olduğumdan,

onların can çekiştiği şu sıralarda da yine dostları olarak kalıyorum. Bunun aksi bir hareket çirkin olurdu.

Onlar için hakarete uğramak şerefini, ben Doğu ülkelerinde kumandan iken, subaylarımdan biri olan dostum Claude Farrere ile beraber kazanmış bulunuyoruz.

«Türkleri savunacak yalnız bu ikisi kaldı» diye yazıyorlar. Şüphesiz öyle olması gerekir. Çünkü, seslerini duyurabilmek imkânına sahip olan yazarlar arasında sadece ikimiz varız.

BULGAR ZALİMLİĞİ

Yunan ordusu, küçük Karadağ ordusu, prenslerinin kumandası altında, vahşet göstermeden, kabul edilmiş harp kuralları içinde savaşmışlardır. Fakat Bulgarlar —ölümü hiçe saymak suretiyle gösterdikleri cesaretle herkesin takdirini kazanmış olduklarını da inkâr etmiyoruz— evet! Bulgarlar uzun müddet ten beri düşünüp hazırladıkları bu savaşı, ne kadar zalimce yönetmişlerdir. Galibiyeti, yalnız takdire değer cesaretleri sâyesinde değil, yeni ve son derece tehlikeli silâhları sebebiyle kazanmışlardır.

Günümüze kadar gelen buluşların en şeytancası olan şarapneller, ellerinden gelen her mukavemeti göstermekten geri kalmayan bu insanların binlercesini orak gibi biçiyordu. Yine Bulgarların, geceleyin projektörlerle, ömürlerinde böyle şey görmemiş olan Anadolu askerlerinin gözlerini kamaştırarak onları şaşırttıkları da bilinen şeylerdendir. Bunların yanısıra yine Bulgarlar, teslim olmak istemeyen Edirne'yi su

lara boğmak için, bir nehrin yatağını değiştirmedi ler mi? İstanbul'a su ulaştıran bendleri de kesmedi ler mi? Hıristiyan kilıselerinde ise bu gibi cinayetler ilâhilerle takdis olunuyor. Hiç olmazsa, bu gibi işlere Hazreti İsa'nın adı karıştırılmasın. Aslında, onun söy lediği sözlerle, bu yapılanlar arasında ne büvük tezat vardır.

Ya Beyoğlu?.. O herkesçe bilinen levanten Beyoğ lu!.. Etrafındaki evler can çekişen yaralılarla doluy ken, ovaları şehitlerle, yağmur altında çürüyen gömül memiş kahramanların cesetleriyle örtülüyken; bu Be yoğlu, gürültülü kahvehanelerini, eğlence yerlerini bile susturacak kadar bir utanma eseri göstermiyor.

BALKAN HARBİ KONUSUNDA MEKTUPLAR

Aralık 1912

Avrupa milletlerinin cinayet ve kalleşlikleri dünc ait bir mesele değildir; her zaman olagelmiştir. (Le histan, Transval, Alsas—Loren v.b. bunun üzüntü ve ren örnekleridir.) Fakat biz, bu milletlerin, tek başları na, ayrı ayrı, bu cinayetleri işlediklerini görmeye alış mıştık. Öbürleri (eğer punduna getirirlerse, aynı şe kilde davranmaktan geri kalmazlar) ise, hepsi bir ağızdan, bu hareketi şiddetle takbih ederlerdi. Biz de hiç olmazsa, onları isitmekle biraz teselli bulurduk:

Bu defa, hayır! Öyle olmadı. Türkiye'ye verilen sözü tutmamak ve imzalanan andlaşmaları inkâr et mek hususunda birbirleriyle uyuştular. Yapılan son bir muharebe sırasında, Yunan ordusu Ethem Paşa tarafından ezildi. Bu durumda, başını kurtarmak için

bir çare aramak zorunda kalan Yunanistan, Avrupa'nın tavassutunu istedi. Onlara hiçbir vaadde bulunmamış olan Avrupa, bu isteği kolayca yerine getirdi. Hattâ, tavassutun da ötesine gitti. Ve böylece, anlaşma şartlarını zorla Türkiye'ye kabul ettirerek, zafer meyvalarını elinden aldı.

Fakat, hariciye bakanları, iki türlü tartı, iki türlü ölçü kullanırlar. Bugün aynı Türkiye; İtalyanların emperyalist hücumuna uğrayıp dört bir yandan baskıya alman ve kendisine üç hafta önce, bütün hariciye bakanlıklarının mülkiyet tanıma vaadinde bulundukları bu Türkiye de, Avrupa'nın tavassutunu istedi. Avrupa ise, herşeyden önce, onun mirasını bölüşmek çabalarını yoğunlaştırarak, on iki gün cevap bile vermedi. Ve bu on iki gün içinde, şarapnellerin ve makinalı tüfeklerin ateşleri altındaki ölüm — kalım savaşı bütün fecâatiyle sürdü gitti.

Avrupa, hiç olmazsa, hemen şu cevabı vermeyi utanma icabı saymalıydı: «Hayır! Mademki bugün yenilmiş bulunuyorsunuz; bizim gözümüzde paryalardan farkınız yoktur. İşinize karışmak istemeyiz; düşmanlarınızla kozunuzu pay ediniz.»

Türkiye de şüphesiz böyle yapacaktı. Nitekim bu gün de böyle hareket ettiği anlaşılıyor. Avrupa yaptıklarından utanmalıdır. Yerlere serilen binlerce kurbanın menfur suçlusu odur. Bugün, ellerinden, cesaretle savaşarak aldıkları toprakları, tekrar geri almanın imkânsız olduğu bilinen bir şeydir. Fakat bu sonucu önceden görebilmek ve hiçbir vaadde bulunmamak gerekirdi. Evet! Sonucu önceden görmeli ve Slâvların istedikleri haklı reformları gerçekleştirmek için, Tür-

kiye'yi mahva sürükleyen kibirli genç delilerin teşkil ettikleri komiteler üzerine, çok daha tesirli baskılar yapılmalıydı.

Bundan başka? Yok, hayır! Verilen sözü tutmamakla gösterilen bu küstahça kolaylık, asla affedilemez. Ne nefret edilecek durum!

Zavallı Türkler; herşeyleri yağma edilip çalınmış her bakımdan aldatılmış, makinelilerle kırıp geçirilmiş, üstelik cahil kitleler tarafından alçakça küfür ve hakaretlere uğramışken, nasıl olur da öfkeleri kabarmaz; nasıl olur da gözlerini kan bürümez?

Zavallı Türkler diyorum. Fakat, aynı samimiyetle: Zavallı Bulgarlar da diyorum. Harp meydanlarında kırk binden fazla ölü bırakan zavallı galipler...

Bu milletin, müslümanlardan daha sert, daha fanatik ve daha geçimsiz olduğunu biliyorum. Onlarda, müslümanların köklü doğruluğu ve namusu yoktur. Bu gerçeği, bütün oralarda yaşamış olanlar gibi ben de görüp anladım. Bununla beraber, onlara karşı hiçbir kin beslemiyorum.

Söylediklerimi ispat etmek için, Bulgar komitacıları tarafından işkencelerle öldürülen müslümanların listesini yayınlayamamak ne büyük aksiliktir. Fakat, bu konuda bütün Slâv basını sessiz kalmakta birleşiyor. Kesin belgeleri ve rakamları elde etmek için oralara, meselâ Selânik'e gitmek gerekir.

Ara sıra Fransız gazetelerinin bazılarında şöyle bir haber çıkar: Bulgarlar, falan Türk köyünü yakmışlar ve içindekileri öldürmüşlerdir. Fakat bunu önem-

siz bir şekilde yazarlar. Oysa, galip Bulgarların, beş yüz yıldan beri ekip biçtikleri yerden kovulan, vahşi hayvanlar gibi her taraftan kuşatılan ve ümitsize hareketler yapmaya sevkedilen Türklerden çok daha az affedilme sebepleri vardır.

Şu satırları yazarken, karşımda, düşman tarafından feci bir şekilde uzuvları kesilmiş bir Türk subayının fotoğrafı bulunuyor. Bütün acı gerçeklere rağmen, hayır! Avrupa'nın gözünde, Türklerden başka kaliâmlar tertip edenler yoktur. Bu konuda ilgililer tarafından Avrupa'ya aktarılan efsâne pek sağlam şekilde düzenlenmiştir Onu artık lehimlerinden sökmek mümkün *değildir*. Fakat, Bulgar ve Sırplar tarafından Türklerin zorbalık ve vahşetle suçlandıklarını işitince, nasıl protesto etmezsiniz. Bu milletler ki, sosyal sınıflarının hemen hepsinde baştan aşağı zorbalık, işkence ve adam öldürme alışkanlığı bütün şiddetiyle hüküm sürmektedir.

Zavallı Bulgarlar, diyorum. Çünkü, şu yazdığım satırlar, beni de herkes gibi, onların savaşta gösterdikleri cesareti, kendilerine ait topraklar için giriştikleri mücadelenin meşrûiyetini takdir etmekten alıkoyamaz. Fakat, Avrupa, onlara haklarını sağlamak için giriştikleri gaddarca kasaplıklara müsaade etmeksizin de bir çözüm yolu bulabilirdi. İşte, bundan dolayı kendilerine acırım. Özellikle şunun için acırım ki, onlar, kendi ırk ve dinlerinden olmayan, dinî taassubun ve ecdat geleneklerinin kazandırdığı bir mazerete sahip bulunmayan, sadece onların askerlik kudretini şahsî çıkarlarına âlet eden bir insan tarafından, öldürmeye sevkedildiler. Tarihin anacağı büyük bir hü-

kümdar olabilmek için, toprağı insan kanıyla sulamak gerekliydi.

Şu anda, ağza alınmaz küfür ve tehditler yağıyor üstüme.. Çünkü, mağlûpları savunuyorum. Ve Bulgarların bıçakları altında can vermek tehlikesiyle karşı karşıyayım.

Bu adamlar benim hakkımda, az önce İtalyanların yaptıkları gibi davranıyorlar. Salip savaşı sözünün aldattığı bazı zavallı Fransızlar da beni tahkir ediyorlar. Gerçi, bunların, gerek üslûp, gerekse yazılarından, bir takım ilkel ve bayağı kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık, daha yüksek sınıflardan bana öyle asil mektuplar geliyor ki «gerçeğin ta kendisini söylemek tecrübesinde bulunduğum için», «sesim vicdanlara teselli verici olduğu için», değerimin üstünde beni yüceltiyorlar.

Müslümanların böyle mektuplar göndereceklerı önceden tahmin edilebilirdi. Bunu biliyorum. Bu mektuplar, Doğu'ya has hayallerin saf ve temizliğine rağmen hiçbir şey ispat etmezler. Fakat yalnız Türklerden değil, Fransa'dan, Almanya'dan, İngiltere'den ve İsviçre'den de buna benzer mektuplar geliyor. Bu mektupları yazan Avrupalıların çoğu, şarkta yaşamış, bu konuda belgeler biriktirmiş kimselerdir. Bunları yazmakla, bu kötü tanıtılmış ve iftiralara uğramış millete karşı beslediğim derin takdir hislerinde bana ortak oluyorlar

Bu mektuplardan bazıları da, Türklerin hâkimiyeti altında kalan bazı «reâya» tarafından gönderildiği için, bilhassa dikkate değer. Rumların Türkleri tuttu

ğu söylenemez. Oysa, işte gayretli ve kararsız parmaklarıyla bir küçük Rum kızı bana şöyle sesleniyor

«Efendim!

9 Kasım 1912 tarihinde yayınlanan o tesirli yazınızı yeni okudum. Rumeli halkından on dört yaşında bir kızım. Bir süre önce bütün Avrupa'nın kendisine dostluk gösterdiği, şimdi şu sıkıntılı günlerinde yapayalnız bıraktığı Türkiye'ye bütün kalbimle acıyorum. Her zaman medeniyetten bahsediyorlar. Fakat, o zavallı Asya köylüleri için, bu kelimenin anlamı nedir? Çöllerde nice vahşi fakat iyi hayvanlar vardır ki, kendilerine kötülük etmezseniz size dokunmazlar. Fakat bir de kışkırtacak olursanız, bütün yırtıcılıklarını gösterirler.

Türkler kötü davranıyorlarsa, herhalde herkesi aleyhlerine dönmüş görmekten doğan bir ümitsizlikle bunu yapıyorlar. Yıllardan beri kendilerine rahat verilmiyor. Artık onları sevenler, ancak orada, kendi memleketlerinde yaşamış olanlardan ibarettir. Hıristiyan dünyası, dinle ilgili konularda Türkleri örnek almalıdır. Çünkü, onlar bizden dafa fazla din kurallarına uymaktadırlar. Biz hıristiyanlara, çalmak, hile ve düzen kurmak dinimizce yasaklanmıştır. Buna rağmen, hırsızlığı da, hile ve düzeni de pekâlâ yapıyoruz. Halbuki, Türkler asla.. Meselâ, bir yaşlı Türk, size bir kilo elma tarttığı zaman, tartıda aldanmış olmak korkusuyla, fazladan bir elma daha verir. Bunu hangi Avrupalı yapar? Aksine, sattığı şeyi daha da ağırlaştırmak için, parmağını o tarafa doğru kaydırır.

Bulgar Kralı Ferdinand, hilâli yenmek istediğini söylüyor. Buna da medeniyet adım veriyor. Peki ama, bir milletin dinine saygı göstermek de gerekmez mi?»

Bu tebrike değer küçük cümleleri okurken, şu atasözünü hatırladım: «Gerçek, çocukların sözlerindedir.»

Şimdi de bakınız, Türkiye'de doğup büyüyen bir İspanyol Yahudisi bana neler yazıyor: (Günümüz tarihinin başlangıcında, Hazreti İsa adına işkencelere uğrayan binlerce İspanyol Yahudisinin Türkiye'ye göç etmiş olduklarını ve burada kimsenin onları rahatsız etmediğini herkes biliyor.)

«Talihsiz Türkiye için bizim yaptığımız, kendi hâline bırakılan bir ağır hastanın başucuna oturan ve yalnız başına ölmesin diye elini avuçlarına alan bir insanın hareketine benzemektedir.

Daha yazınız! Yüreğiniz size, yalnız tesirli sözler değil, aynı zamanda inandırıcı ve idam ilâmını imzalamaya çağrılan kişiler tarafından ister istemez hatırlanacak sözler bulmanıza da yardım etsin.

Maalesef gereği kadar tanınmamış olan bu şerefli milletin varlığını vazgeçilmez bir hâle getiren sebeplerin hepsini yüksek sesle söyleyiniz. Kendi isteğinizle oralarda oturmuş olan siz, ruhunuzun irâde, iman, iyilik, doğruluk, yiğitlik ve rahatlık yönlerinden ne kadar tatmin edilmiş olduğunu söyleyiniz. Fakal yalvarırım.. Türkiye'den ağlayarak bahsetmeyiniz. Türkiye'yi sevenler, henüz onu bir ölü sayarak ağlamak hakkına sahip değildirler. Ümit edelim ki, o hiç ölmeyecektir. Mezardan söz açmayınız.

Eğer birgün, o müthiş şey olursa, yalnız o zaman ağlayacağım. Çünkü, zavallı Türklerin de biz talihsiz Yahudiler gibi dört bir yana dağılıp, kendilerine ait

hiçbir şeyleri kalmayacağını biliyorum. Asya'yı da onlardan alacakları söyleniyormuş. Ah! Bahtsız insanlar!.

Bizlerin daha çocukluğumuzdan beri her gittiğimiz yerde nasıl bir sürgünlük duygusu taşıdığımızı bilemezsiniz. Sevgili Türklerin böyle bir duygu taşımalarını asla istemem. Yıllardır İstanbul'dan ayrılmış bulunuyorum. Onu unutacağımı sanıyordum. O zamanlar bilmiyordum ki, Türkler arasında yaşayanlar, onları hayatları boyunca severler.

Rica ediyorum.. Daha yazınız, uğraşınız.. Vaktim kalmadı. Yardımınıza teşekkür ederim.»

Bu yürekten kopan sözlerden sonra ne söyleyebilirim, onlara ne ilâve edebilirim ki! Bu mektup, Yahudi milleti için bir şeref belgesidir.

Yüzyıllar boyunca her taraftan işkencelerle koğulan çocuklarına konukseverlik, dinlerine saygı gösteren, rahatlarını temin eden bir memleketin acılarına bugün, para bakımından da bir çâre aramaya girişmek, Yahudi toplumu için iyi bir davranış olurdu.

*
* *

Tanımadığım bir kadın okuyucum bana: «Madem ki kimse, yardım isteyen sesinizi duymak istemiyor, o halde politikacılara, Türk milletinin varlığının faydalı olduğunu ispat ediniz» diye yazıyor.

Fakat, ne yazık ki, Avrupa'nın politik dengesi ve beynelmilel iktisat konularında hiç bilgim yoktur. Herkesin bildiğini tekrarlamaktan başka elimden bir-

şey gelmiyor: İstanbul'un Bulgarlar eline düşmesi, Asya ve Afrika'nın içlerine kadar yayılmış bulunan milyonlarca müslüman arasında büyük tepki uyandıracaktır. O halde, İngiltere ve Fransa'nın, kendi menfaatları bakımından İstanbul'un düşmesine engel olmaları gerekir.

Bazı kimselerin, İstanbul'un II. Sultan Mehmet tarafından alınmış olduğunu ileri sürerek, sözlerimi çürütmek istediklerini duyuyorum. Ama, affedersiniz, bu olay 1453 de geçiyordu. Eğer beş yüz yılı aşan bir yükselme devrinden sonra, hıristiyanlıkları ile iftihar eden milletler aynı şeyi yapmaya ve bu uğurda eskisinden daha çok adam öldürmeye kalkışırlarsa, bu bana medeniyetimizin ve hıristyanlığımızın iflâsı görünmektedir.

Ayrıca, İstanbul'u dünyanın tek bir şehri durumuna getiren Türklerin beş yüz yıllık hâkimiyetleri sırasında biriktirmiş oldukları san'at hârikalarını korumak da göz önüne alınması gereken bir mesele değil midir? Fakat, biliyorum ki, beni bu konuda, öncekilerden daha az dinleyeceklerdir.

Bulgarlar bana, Bizans'ın sönmeye yüz tutmuş güzelliklerini ihya edeceklerini söylemesinler. Hayır! Onlar oraya yalnız yenileştirme çirkinliğinden başka bir şey getirmeyeceklerdir. Minarelerin, kubbelerin zarif şekilleri, artık mavi semânın içinde teressüm etmeyince, orada güzellik diye ne kalacaktır? Çinilerden bir mavilik içine gömülen camiler esrarlı güzelliklerini kaybettiği zaman; çevrelerindeki selvilerin ve mezarların huzur verici büyüsü silindiği zaman; geriye ne kalacaktır? Bir de istilâ ordularının şiddetli hü-

cumları altında, Türklerin son can çekişme çırpınmaları ile takallûs edecekleri gün.. İstanbul'un kan ve ateş içinde kalacağı gün.. Böyle bir günde, Ayasofya kubbeleri de yerle bir olabilir.

Ve özet olarak: Madem ki, bütün acıma ve adalet duygularını harekete geçirmek tecrübesinden vazgeçmek gerekiyor. Madem ki, benimkinden yüz kere daha yetkili şahitliklerle bile, (yumuşak ve uysal Bulgarlar, canavar ve kan dökücü Türkler) efsânesini düzeltmeye imkân yok. O halde, Türklerin lehine kullanılabilecek bir teklifte daha bulunuyorum. İlk bakışta pek garip ve önemsiz görünecektir. Fakat benden önce, nice düşünürler aynı şeyi söylemişlerdir: Hayatta varılmak istenen nokta, yalnız fabrikalar, limanlar, şarapneller, sürat ve çabukluk değildir. Basit kimselerin hırs ve tamahını celbeden ve sonunda ümitsiz teşebbüslere sürükleyen bu uğursuz demir yığını dışında, kendimiz için, dünyanın bir köşesinde saklamaklığımız gereken biraz sükûnet, yalnızlık ve hayalperestlik de bulunmalıdır. Bu görüş açısından bakılırsa Türkiye.. Nice sayfiye ve yaylaları içine alan eski Türkiye.. Namuslu ve dindar Türkiye.. Kasırgalar ve kızgın maden ocakları ortasında, bir çeşit tazelik vahası gibi, bütün dünyaya faydalı bir ülke olabilirdi.

III

Aralık 1912

«Türk zulümleri!» Müttefiklerin para yardımları ile şu herkesçe bilinen Balkan Komitesi'nin yaymaktan geri kalmadığı bu klişe, Fransız basınında büyük

bir başarıymış gibi yayınlanmakta devam ediyor. Ve her seferinde bazı meçhul kişiler, bu konudaki yazıları itina ile keserek, beni utandırmak gayesiyle adıma göndermek zahmetine katlanıyorlar.

Evet, ne yazık ki, bazı zamanlar açlığın ve ümitsizliğin baskısı altında sersemleşen mağlûplar, katliâmlara girişmişlerdir. Fakat, bunun genişlik ve önemi, çoğu zaman, düşmanlarının iddia ettiklerinden çok daha az, kıyaslanmayacak derece daha az olmuştur. Tarafsızlıktan ayrılmayan bir çok yabancı harp muhabirleri, Türkler hakkında adalete uygun şahitlikte bulunmuşlardır. Hattâ bunlardan bazıları, Türklerin açlıktan takatsiz düştükleri halde, Rum köylerinden geçerken, onlardan birazcık ekmek istemekle yetindiklerini kaydediyorlar.

Bakınız bu muhabirler, durumu nc şekilde açıklıyorlar: «Madem ki Avrupa'da, Türk askerlerinin yağmacı ve insafsız olduklarını yazanlar ve iddia edenler bulunuyor —ki bunların çoğu bu konudaki araştırmalarını çalışma odalarının dört duvarı arasında yapmışlardır— onların bu davranışlarını siddetle protesto etmek bizim vazifemizdir. Biz hiçbir zaman Türklerin vahşice hareketlerine rastlamadık.»

Fakat müttefikler!.. Önce zafer kazanmış oldukları için, sonra da açlık acısı çekmedikleri için ve özellikle Hazreti İsa'nın namına ilerledikleri için daha az mâzur, daha az affedilmeye lâyık olan müttefikler!.. Acaba bunların saldırılarının ve cinayetlerinin bilânçosu ne zaman düzenlenecek? Bunların yaptıkları zulüm ve vahşetlere göz yummak arzusuna rağmen, Al-

lah'a şükür, bir dereceye kadar kendilerine tesir edilmeye, harekete geçilmeye başlanıyor.

İşte, Romanyalılar, Yunanlılar, Ulahları katliâm etmekle itham ediliyorlar. İşte, General Yankoviç askerlerinin Arnavutluk'ta bir çok köyleri yerle bir ettiği, binlerce Arnavut'u öldürdüğü veya diri diri gömdüğünü doğrulayan Viyana haberleri.. Edirne surları altında Sırp yaralılarının yardımına giden ve özel bayraklarını taşıyan seyyar Türk hastahanesi personeli de bir yaylım ateşiyle karşılaşmıştır. Kezâ, pek daha yakında, Dedeağaç'ta —artık bu olayların inkârı mümkün değildir— bir Bulgar çetesi, üç gün süreyle ne varsa yakmış yıkmış, öldürmüş ve komitacılar tarafından çok zaman önce başlatılan feci cinayetleri devam ettirmiştir.

Ama, zavallı Türkler, parayla satın alınan bazı gazetelerin sayfalarına, nefretlerini aksettirecek kadar zengin değildirler. O gazeteler maalesef doğruluk ve iyi niyetlerini koruyan diğer gazetelere de söz geçiriyorlar.

* * *

Bulgarların ne olduğunu anlatmak için, uzun müddet Türkiye'de oturmuş fakat, kurtarıcıların (!) saldırısı üzerine kaçmak zorunda kalmış bir Fransızın mektubundan şu kısmı aktarıyorum:

«Fransız gazetelerinde Balkan ordularının, özellikle başlarında kaba ve haşin papazlarıyla düşman ordusuna doğru yuvarlanarak giden Bulgarların şerefine yazılmış destanlar ve övgüler okuyorum.

Bir ırkın başka bir ırka hücumu!. Ortodoks salibinin, yahut Katolik Ferdinand'ın deyimiyle, sadece salibin hilâle karşı hücumu!

Yontulmamış bir ordundan kaba taslak kesilivermiş sanılan bu sonsuz insan yığınlarının; başlarına Moskof başlığı geçirmiş bu kaba askerlerin ve bunların peşinde de Atillâ'nın ordularına benzeyen; gurur ve iftiharla «geçtiğimiz yerlerde beş yıl ot bitmez» diyen; sırtlarına hayvan postları geçirmiş bu dağlılar dalgasının gelişini görenler, gerçekten unutulmaz bir manzaraya şahit olurlar.

Evet! Onlara destanlar hediye edebilirler. Fakat ne lüzumu var? Onlar bu destanları, bütün Makedonya yollarında, bütün müslüman köylerinde kendileri yazmışlardır. En iğrenç şenaatlerin yapılışına sahne olan bu köylerin yanmış evlerinden yükselen kesif dumanlar, şimdi bile bütün ufukları karartıyor.

Onlar bu destanları, katliâmdan sonra nasılsa kurtularak kaçan, felâket yolları boyunca ölüler ve can çekişenler bırakan ihtiyarların, kadın ve çocukların yüzlerine kazıdılar.

Şu bir gerçektir ki, müttefiklerin Selânik'te yaptıkları, kazandıkları parlak şöhreti bir hayli soldurmuştur. Selânik, o içerlerdeki köyler gibi gözden ırak değildir. Orada bir çok Fransız vardır; ve gözlerini mecburen açarak, olanları görmüşlerdir. Deniz subaylarımızdan birine yapılan saldırı, kurtarıcılar (!) hakkındaki heyecan ve ilgiyi, hemen değiştirip yok etmeye yetti. Daha sonra Yunanlılar, şehre girişlerinin ertesi günü, yoldan geçerken bazı protesto sesleri duy-

dukları bahanesiyle silâhsız kalabalığın üstüne ateş açtılar. Bazı muhabirlerin tebrik edilmeye değer (!) deyilmeriyle: Türk ayak takımından beş yüz kişiyi öldürdüler.

Çok geçmeden, vatandaşlarımız, Fransız konsolosuna haklı şikâyetlerde bulunmaya başladılar. Geçen birçok olaylar arasında, Fransa uyruklu Madam Simonski'nin başına gelenler enteresandır. Bu madam kapısının önünden geçen bazı Türklere birazcık ekmek ve bir bardak su verdiği için, bir Yunan subayı tarafından suçlu görülerek azarlanmış; ayrıca, verilen sadakayı aç Türklerin elinden çekip almaktan utanmayan bu subayın iğrenç ve kaba hareketlerine de maruz kalmıştır.»

Bunlardan başka, Selânik'ten geçen bir Fransız tüccarı, bakınız bana neler yazıyor:

«Zorlu birer casus olan yerli vatandaşları levantenler tarafından kendilerine rehberlik edilen Yunan askerleri, âdi hırsız çeteleri gibi Yahudilerin evlerine giriyorlar —Selânik'te Fransa'yı seven ve Fransızca konuşan seksen bin kadar Yahudi vardır— erkekleri dışarı çıkarıyorlar, bağlayıp dövüyorlar, hattâ bazan öldürüyorlar; sonra da geri dönerek kadınlarına tecavüz ediyorlar. Bundan başka, her tarafta kapıları kırıyorlar, tüfeklerine süngü takarak, paralarını, hattâ fakirlerin ekmek paralarını zorla ellerinden alıyorlar. Kendilerine hiçbir zarar vermeyen suçsuz şehir halkı açıkça soyuluyor. Talihsiz Osmanlı askerlerinin saatlerine, elbiselerine varıncaya kadar her şeyleri son santimine kadar gasbediliyor.

Bir yandan, bir Türk binbaşısının varı yoğu zorla elinden alınıyor, tokatlanıyor. Başka bir subay Yunan bayrağını öpmeye zorlanıyor. Esirler yağmur altında aç susuz çamurlarda yuvarlanıyor; susuzluklarını gidermek için yalvarmalarının karşılığı dipçik darbeleri oluyor. Orada bulunan Fransız deniz subayları, Sırp ve Yunan askerlerinin, Türk esirlerinin gözlerini oyduklarını görmüşlerdir.»

Gazetelerimiz, bu kahramanlıklardan (!) dolayı, nihayet şu son günlerde, birazcık acımak ve harekete geçmek zorunluğunu duyuyorlar.

Evet! Bu yeni haçlıların şan ve şöhretleri için, her şeyin Rumeli içlerinde geçmesi elbette daha iyi olurdu; böylece, onların sabırlı ve insaflı oldukları efsânesi, gerçekmiş gibi gösterilebilirdi.

* * *

Sözün kısası, Türkler ara sıra saldırılarda bulunmuş olsalar bile, her yönüyle müttefiklerin onlardan asla geri kalmadıklarını söylemek zorundayım. Oysa, müttefikler için hafifletici sebepler bulmak da imkânsızdır. Yüzyıllardan beri birbirlerine kin ve düşmanlık besleyen bu milletler, Ortaçağ'da olduğu gibi savaşmışlardır. Şu farkla ki, bunlar, o devirle kıyaslanamayacak derede öldürücü silâhlara sahiptiler. Gerçi o zamanlar, ne kızılhaç ne de Kızılay gibi müesseseler vardı. Yaralılar, sakat vücutlarının tedavisi için bir ana şefkatiyle toplanmıyorlardı. Fakat, o çağlarda, bir anda yüzlerce adam biçen silâhlar henüz bilinmediği için, yaralılar pek azdı. O çağların en müthiş savaşlarında bile, şu anda Trakya meydanlarında yatar-

cesetlerin yirmide biri kadar bile zayiat verilmiyordu. Bu bakımdan medeniyet ve ilerilik için «hurra» diye haykırılmasını, ben gerçekten mânâsız buluyorum.

Bu yeni ölüm makineleri hakkında, bundan önceki mektubumda düşüncelerimi gereği kadar anlatamamışım ki, bazı anlayışsızlar, benim askerliğe karşı çıktığımı sanmışlar. Hey Tanrım! Mantıktan ne kadar uzaklaşmalı, kötü yorumlarda ne kadar ileri gitmiş bulunmalı ki, bugünkü savaşların korkunçluğunu belirten sözlerden, savaşmak zorunda kalarak yücelikleri artan kimselere karşı, düşmanlık ve saygısızlık neticesi çıkarılabilsin. Halbuki, bugün sakınılması imkânsız olan savaşlar, gitgide kanlı bir kasaplık şekline döküldükçe, bunları yerine getirmek vazifesini yüklenenlere karşı, saygının da çoğalması gerekmez mi?

Evet! En yüksek rütbeli subaylarımızdan en küçük rütbeli erlerimize kadar, bandolar çaldıralım; sırmalar, nişanlar verelim; onların gençliğine has atılganlık ve heyecanlarını çoğaltacak, yiğitçe ölmeleri için onları daha iyi hazırlayacak her şeyi yapalım. Yollardan geçerlerken, halk, önlerinde saygıyla eğilsin; herkes onları Fransa'nın en kutlu çocukları diye selâmlasın; yaşlı gözlerle takip etsin ve genç kızlar yollarına çiçekler serpsin...

İşte benim, bu defa her cephesiyle açıklamış olduğum askerlik aleyhtarlığım. Evet! Biz de kendi menfatimiz için, yığınlarca insanı bir anda öldüren o

silâhlara sahip olalım. Ve hattâ bu silâhların, diğerlerinden daha üstün olmasına çalışalım. Çünkü, zaman öyle gerektiriyor. Aksi halde, hergün bizim için yeni bir imha vasıtası bulan komşu milletlere iyi bir hedef ve av oluruz. Fakat, bu konudaki korkunç sırlarımızı da büyük bir kıskanlıkla saklayalım. Çünkü, bizi gayemize ulaştıracak olan bu silâhları «Fransız mâmûlâtını sürmek amacıyla» yabancılara satarsak, menfur bir cinayet işlemiş ve boşuna, bir çok insanın ölümüne sebebiyet vermiş oluruz.

AÇIKLAMA: Sözümü bitirmeden önce, Ermenilerden, Osmanlı ordusundaki tutumlarıyla ilgili sözlerim için, samimiyetle özür dilemek istiyorum. Bu davranışım, onların İstanbul basınına para kuvvetiyle yayınlattırdıkları protestolardan ileri gelmiş değildir. Dostum olan bazı Türk subaylarından kesinlikle öğrendim ki, ilk anda aldığım haber mübalâğalıdır. Ve önceleri, kaçakların çokluğuna rağmen, kumandaları altındaki Ermeniler cesaretle döğüşmüşlerdir. Böylece, bu konuyla ilgili önceki sözlerimi geri alabilmekle mutluluk duyuyor ve özür diliyorum.

* * *

Türkler bu savaş sırasında, kendilerine inatla yükletilmek istenen bazan menfur hareketleri yapmış olsalar bile —bunun aksini söyleyen binlerce yetkili şahide rağmen—, onları bu kadar kin ve düşmanlıkla yok etmeye çalışmak bize düşer mi?

Ne çabuk unuttuk.. Fransa dahi, düşmanlığın başlangıcında, onların toprak bütünlüklerini resmen teminat altına alan ve buna benzer sahte vaatlerle as-

kerî hazırlıklarını sekteye uğratarak felâketlerini hazırlayan devletler arasındaydı. Herkesçe biliniyor ki, Türkiye bu aldatıcı vaadlere kanarak harbin ilânından az önce bütün bir askerî sınıfı terhis etmeye yanaşmıştı. Böylece, ansızın hücuma uğrayarak, kendileri için hayatî önemi olan ilk günlerde, eğitime zaman bulamadığı genç ve yeni askerlerle, Meşrûtiyet'ten itibaren askere alınmaya başlayan ve kardeşlerine karşı hiç şüphesiz savaşa istekli olmayan Bulgar ve Rum gibi hıristiyanları cepheye göndermek zorunda kalmıştı.

Önceleri, kendilerini destekleyen, başarı kazandıklarında dalkavukluk etmekten çekinmeyen Fransız basınının bugünkü küfür ve hakaretlerine bakarak nasıl kızmazsınız?

Hele aralarında bir takım aşırı derecede din gayreti güden gazeteler var ki, neredeyse Saint—Barthelmy'leri, Draganot'ları bile övüp göklere çıkaracak lar. İşte bu gazeteler, Hazreti İsa'nın sözlerini pek acemice değiştirerek, salibi makineli tüfeklerle kabul ettirmeyi bile istemekten çekinmiyorlar.

Bunlardan, böyle hareketler beklenir miydi? Ayrıca, bu hareketleri ile büsbütün tutarsız ve anlamsız hâle gelen bir şey daha var: Katoliklerin Türkiye'de, Ortodokslardan daha amansız bir düşman karşısında olmadıkları ve Türklerle çok daha iyi anlaşabildikleri.

Bizim klerikallerin, kendi başarılarına dua ettiklerini gören Bulgar rahipleri, dağınık sakalları içinde kahkahalarla gülseler yeridir. Çünkü onlar, Papa ta-

raftarlarına karşı dinmeyen bir kin beslerler. Bu gerçek, Frasa'da nasıl oluyor da bilinmiyor? Zira, bunun hemen her tarafta maddî delillerini bulmak için günümüz tarihini birazcık okumak yeter:

«Arz-ı Mukaddes»te silâhlı ortodoks keşiş ve rahiplerinin saldırılarına karşı Fransız din adamlarını koruyan Türk polisleri değil miydi? Hattâ zamanımızda, bile, daha 1873 yılında, çeteler hâlinde silâhlanan 300 kadar Rum «târik-i dünya», geldiler ve «Beytüllâhim»in (Kudüs Mâbedi) kutsal ibâdetgâhına saldırdılar; orada ibâdet eden fransiskenleri yaralayıp, mihrâbı yağma ettiler. Ne çabuk unutuldu bunlar? 1899 yılında da, aynı kilisede mutaassıp bir Rum, mukaddes eşya muhafızını öldürmüş ve dinî tören için toplu halde geçen Fransız rahiplerine de ateş etmişti. 1901 de ise, Hemame kilisesinin kapısında yine bu Rum târik-i dünyaları, önceden düşünüp plânlayarak fransisken rahiplerine saldırmışlar ve Türk polisi yetişinceye kadar on beş kadarını ağır şekilde yaralamışlardı. Kezâ, 1907 de İstanbul Rumları, Galata'da Saint—Benoit Koleji yöneticleri aleyhinde iğrenç bir kampanya açmışlardı.

Daha buna benzer nice örnekler verilebilir. Şunu iyice bilmekte fayda vardır ki, hilâlin yerine mutaassıp ve kıskanç Bulgar haçının geçmesi hâlinde, bütün rahip ve rahibelerimizin orada serbestçe yönettikleri eğitim müesseselerimizi kapatmaktan başka çare kalmayacaktır.

Bütün bu gerçeklere rağmen, Kral Ferdinand tarafından, cüretli bir ustalıkla ortaya atılan «haçlılar» tâbirine, birkaç münferit katolik'in kapılmış olması akla yakın geliyor. Fakat öbürleri? Her türlü dindarlık dü-

şüncesine kayıtsız kalanlar? Koyu taassupla gözleri kararmış olmak gibi mâzeretleri bile bulunmayanlar? Bunlar niçin hakaret ediyorlar? Mağlûpların ızdırap ve acıları, ovaları kaplayan yüzbinlerce ölü de mi onlara bizarcık olsun saygı emretmiyor? Türkler suçlu olsalar bile, bu bizim aleyhimizde değildir. Onların şu can çekişme anlarında, hiç olmazsa sessiz durmak, daha namuslu ve edeplice olmaz mıydı?

Hadımköy fecaati karşısında, alay etmeye, pis ve aşağılık karikatürler yapmaya nasıl cüret ediliyor? Bazı ressam bozuntuları, Halife'yi hattâ peygamberi, gülünç durumda gösteren resimler çiziyorlar. Bazı yazar taslakları (şüphesiz, hiçbir zaman Türkiye'ye ayak basmamışlardır) bugünkü felâketten faydalanarak, «Bosfor kaplanları» veya «İstanbul canavarları» gibi adlarla (isterseniz siz bunlara büyük tarihi roman deyiniz) romanlar kusuyorlar.

Türklere küfür yağdıranlar, Fransız toplumunun duygu ve ruh yapısı hakkında, İslâm ülkelerinde uyandırdıkları acı şaşkınlığı, korkunç düşünceyi hiç akıllarına getirmiyorlar mı?

Bu konuda aldığım mektuplar arasında, iki tanesi bana dikkate değer göründü. Onlardan bazı parçalar aktarıyorum. «Genç Müslüman Kızları Grup'u» imzasıyla gönderilen mektupta deniliyor ki:

«Bu kadar maddeci ve vefasız olan Avrupa'da, bize acıyan bir kalb bulunduğunu görmekle çok mutluyuz. Geçirmekte olduğumuz korkunç krizden sonra, Doğu dünyası, kendisine aşılanmak istenen ve kendisinin de katılmak istediği Batı medeniyetine kapılarını kapatacaktır. Türk, her zamankinden daha çok mâ-

ziye, orada bütün hayatı hayallerden —öyle bir kelime ki, sizde artık anlamı kalmamıştır— ibâret olan o tatlı ve güzel mâziye tekrar dalacaktır.

Büyük diplomatların çoğunluğu, bu harbin bir yeni devir açtığını söylüyorlar. Evet, çok doğru.. Şu içinde bulunduğunuz yıl, Avrupa milletleri ve aralarında bizim en değerlisi olan Fransa hakkındaki yanlış duygularımızı kökünden yok etti. Çocukluk ve gençlik çağlarımızda, sizin büyük sözleriniz, büyük işleriniz ve büyük prensipleriniz konusunda beslediğimiz takdir hislerinden artık hiçbir şey kalmadı. Sözleriniz boş, davranışlarınız menfaatçi, prensipleriniz de kısırdır. Çıkarcılıkla dolu bir rüzgâr esintisi, bunları kırmaya yetti.

«Avrupalı» kelimesi, önceleri bizim için «üstün ve seçkin» demekti. Fakat, bu üstünlüğü biz şimdi daha iyi kavrıyor ve şu hükme varıyoruz: Avrupa'nın üstünlüğü ancak top güllelerinden ve haksızlıklardan ibârettir. Siz ki bizleri o kadar iyi tanıyorsunuz; söyleyiniz, biz böyle bir cezaya müstehak mıydık?»

İkinci mektup, mevlevî tarikatı mensuplarının büyük bir liderinden geliyor. Türklerin yaşayışına dair, gerçeğe hiç uymayan belgelere inanan Fransızların, bu tarikat reisini, başının üstünde pek tabiî koca bir hilâl bulunan vahşi kılıklı bir sihirbaz şeklinde hayal etmeleri gerektiğini düşünerek gülüyorum. Halbuki bu zât, hayal edilenlerin tam aksine, gösterişsiz bir keçe külâh giyen, sessiz ve kendi hâlinde bir insandır. Seçkin kabiliyetleri olan bu din adamı, iyi bir edebiyat öğrenimi görmüş olduğundan, dilimizi çok mü-

kemmel konuşmaktadır. Aynen naklettiğim şu parçadan da, sözlerimin doğruluğu anlaşılabilir:

«Fransa bugüne kadar mağlûpların koruyucusu olmuştur. Bu, biz Şark'lılar için onun şeref ünvanıydı. Onda parlayan bu idealin parlaklığı hepimizi cezbediyordu. Bundan dolayı onun dilini, edebiyatını, medeniyetini öğrenmeye can atıyorduk. Fransa bugün, iyilik ve koruyuculuk etmek geleneğini terkediyor. Gazeteler, umûmi efkârı aleyhimize çevirmeye çalışır görünüyorlar. Yalnız daha doğru haber alabilme imkânına sahip birkaç kişi, bu kadar haksızlıktan dolayı üzülüp öfkeleniyorlar. v.b.»

Derviş Hacı Sadettin

Gerçekten, Türkiye'de kökü eskilere dayanan geleneksel bir Fransa sevgisi vardı. Artık bugün için değerini kaybeden eski bir tekerlemede Akdeniz'in bir Fransız gölü olduğu söylenirdi. Ve bu söz, Doğu'nun sadece bu kısmı için geçerliydi. Almanya'nın askerî ve ticarî hâkimiyetine rağmen, Fransa'dan gelen âdet, dil, güzel san'atlar gibi şeyler, orada başka bir üstünlüğe sahip bulunuyor ve değerini koruyordu. Yeni icat edilen savaş silâhlarının Almanya'ya siparişinden dolayı, millet sorumlu değildir. Biz ancak hükûmeti tenkıd edebiliriz. Herhalde bu hareket, dörtyüz yıllık sadakatle bağdaşmayan bir olaydan başka bir şey değildir.

Evet! Onları hor görerek derin bir hayal kırıklığına uğrattığımız âna kadar Türkler bizi seviyorlar ve daima o eski yüksek yerimizde görüyorlardı. Biz, onlar için, hâlâ asil ve ateşli düşünceyi, olgunluk ve ileri

liği, büyüklük ve inceliği temsil ediyorduk. Ayrıca, bizim de onları sevdiğimizi hayal ediyorlardı. Ve bundan dolayı, felâket anlarında, maddî yardım olmasa bile, sevgi ve teselli bulmak için gözlerini Fransa'ya çeviriyorlardı. Ama, bizim üstlerine yağdırdığımız alay ve hakaretler, Doğu'da yüzyıllardır süren üstünlüğümüze onulmaz bir yara açarak, hepsini bizden soğuttu, dondurdu.

Bununla beraber, zavallı mağlûplar şunu iyi bilsinler ki, onlara, kendi aralarında oturmuş olan Fransızların takdir ve sevgileri kalıyor. Ve bu Fransızların, onların dertlerine ortak olmaları da bir değer taşır.

Bu saygı ve takdir duygularını doğrulayacak bir çok mektuplar alıyorum. Ömürleri Türkiye'de geçmiş diplomatlar, rahipler, tüccarlar, aşağı yukarı aynı şeyi yazıyorlar: Türkleri müdafaa ediniz. Çok saf, çok namuslu, din hürriyetine saygılı ve iyi yürekli bu milleti sonuna kadar müdafaa ediniz..

İyi söyledim: Din hürriyetine saygılı... Çünkü Türk milleti, Avrupa'ya girişinden beri, bu tutumunu devam ettirmekten geri kalmadı. Türk milleti bu noktada, önceleri katoliklik namına bunca cinayetler işlemiş olan ve bugün de fikir hürriyeti adına yoksulların ve hastaların dostu olan mütevâzi rahiplere bile kötülük yapmaktan çekinmeyen, Fransız milletine örnek olarak gösterilebilir.

Türkler yalnız, İstanbul'un fethinden hemen sonra, İspanya'dan kovulan talihsiz Yahudilere kucaklarını açmakla yetinmediler; Asya'dan gelişlerinden itibaren, bütün yenilmiş milletlere din hürriyetlerini ba

ğışladılar. Daha sonraları, katliâmlar düzenlemişler, tarihlerini bu acıklı lekelerle biraz gölgelemiş olsalar bile, bunları, hıristiyanlığa olan düşmanlıklarından yapmamışlardır.

Salibin korunması gerektiğinden bahsediliyor. Fakat düşünülmüyor ki, bu salibi, Meşrûtiyet in ilk günlerinde İstanbul müslümanları, kendi hıristiyan azınlıkları ile daha iyi geçinebilmek gayesiyle, göğüslerinde taşıyarak gösteriler bile yapmışlardı. Yine, onların boyundurukları altındaki Makedonya kavimleri, daha dün, okul ve kiliselerinde Türkçe öğrenmeye bile mecbur edilmeden kendi dillerini konuşuyorlardı. Alman İmparatoru bile, Alsas ve Lehlilere böyle davranmıyor. Ve eğer boyundurukları altındaki bu kavimler —bağımsızlık istekleri tartışılmayacak derecede meşrû ve haklıdır— biraz daha az fanatik ve biraz daha az sert olsaydılar, durumları hiç şüphesiz zulüm ve düşmanlığa yol açmadan devam eder giderdi.

Fakat Makedonyalıların eşkiya ve bombaları, Bulgarların da zulüm ve vahşetleri kaleme gelmeyen komitacıları vardı.

Karadağ'lı köylülere gelince: Onların o bitip tükenmez boğuşmaları sırasında, yakalayabildikleri Müslüman komşularının burunlarını kesmek gibi, merhamet uyandıran bir alışkanlıkları olduğu yeter derecede biliniyor. Ben, bu patırtıcı ülkenin sınırlarında, suratları böyle hıristiyanca uzuv kesme ameliyesine uğramış zavallı Türkleri gözlerimle gördüm.

Ah! Evet.. Her taraftan da rica edildiği gibi, ben İslâm'ı müdafaaya çalıştım. Fakat, sesim, bu konu-

nun cahili olanların ücretli iftiraları ve menfaat gürültüleri arasında boğuluyor. Özellikle, bilgisizlikten, Türklerin durumunu kavrayamamaktan dolayı hakaretlerde bulunuluyor. Ayrıca, milletle, hükûmet kavramları birbirine karıştırılıyor. O hükûmet ki, gerçekten, gerek idâresi, gerekse askerlik düzeni bakımlarından müdafaa edilemez.

Bundan başka, asıl Türklerle, Balkanlı veya levanten unsurlarından meydana gelen dolandırıcı gürûhu da birbirine karıştırılıyor. Oysa bunlar, Türkler arasına karışıp, parazit gibi yaşamak istiyorlar. Başlarına birer fes geçirerek, yağma ve vurgunlarla bütün köylerin altını üstüne getiriyorlar. Sonunda dayanamayıp karşı koyan sert fakat namuslu Anadolu çocuklarının acı intikamlarını haklı ve doğru gösterecek işler yapıyorlar.

Şark meselesinin bir başka yönünün, şu anda galipler önünde baş eğen vatandaşlarımızdan çoğunun gözünden kaçtığını görmek pek gariptir. Çünkü bizim Türkiye'de yıllardan beri artan —az kalsın haddinden fazla artan diyecektim— iki buçuk milyona yakın sermayemiz var. İktisadî birikimimiz olan bu para istilâcıların elinde ne olacak? Ve en önemlisi, normal veya dinî okullarımız da var, ortalama bir hesapla, dilimizi yanlışsız konuşan 110.000 öğrenciyi kapsıyor. Balkan adası kısmı, Bulgar veya Yunan eline geçerse, bunlar olduğu gibi kapanacak, mahvolacaktır. Aynı zamanda Müslüman okullarında mecburi olan Fransızca öğrenimi de kalkacaktır. Ne yazık! Böylece, dünya yüzünde sevgili dilimizin yıldızının söndüğü bir ülke daha bulunacaktır.

SERSERİ ŞÖVALYELER

6 Ocak 1913

Gazetelerden birinin bastığı bir fotoğrafa bakıyorum. Burada dört müttefik kral, savaşa tekrar başlamaya hazır bir durumda, at üstünde görülüyorlar. İşte ordularının peşinden kanlı çamurlar ve kızıl derecikler içinden Hz. İsa namına ilerleyen dört serseri şövalye!.

En başta Bulgarların Ferdinand Koburg'u! O Ferdinand Koburg ki, peşinden din yobazlarını sürüklemek için salibi, çok gürültülü iri bir davul gibi çalmayı başarmıştı. Onun, yandan akbabayı andıran çehreresiyle, sarkmış derileri arasında burguyla delinmiş sanılan ufacık gözlerinin parıltısı meşhurdur.

Zalimliği kadar, özel hayatındaki gurur ve kibiriyle de ün salan bu adamın geçmişi de belli: Talihsiz yengesi Prenses Louise'i beş yıl —sebebini araştırınız— hapsedilmiş, kezâ, birinci karısı Prenses Marie Louise du Parme'ı ecelsiz öldürtmüştür ki, onun kederli hayalini çağırmak mümkün olsaydı, bize bu konuda esaslı bilgiler verebilirdi.

Özel hayatında kibirli ve zalim! Evet, fakat küçük ikbal tahtı üzerinde, önceleri korkaktı. Kendisine karşı gelenleri, mahkûm ve idam etmek sıkıntısını İstanbulof'a bırakıp, kendisini idam günlerinde sınırdan dışarı atmasını, hâlâ unutmuyoruz. Bu durum, İstanbulof'un muhaliflere katıldığı güne kadar devam etmiş, sonunda o da, Ferdinand'ın isteği üzerine, pek esrarlı bir şekilde öldürülmüştür.

Ferdinand Koburg'un hemen arkasında, Kral Aleksandr ile karısının öldürülmeleri üzerine tahta çıkan Piyer Georgoviç'in sinsi ve kötü yüzü göze çarpıyor. Bu kralın aynı zamanda, yaradılıştan cani bir çocuğun babası olduğu da biliniyor. Bu çocuk, cinayet içgüdüsünü daha küçük yaşlarda, bir hizmetçiye karşı göstermişti.

Ondan sonra, Karadağ'ın küçük kralı geliyor. Bu kralın pek pratik bir kimse olduğundan şüphe edilemez. Çünkü, savaş ilânından az önce, oğlunun başkanlığı altında Bursa'da canbazlardan meydana gelen bir şirket kurdurmak gibi dâhiyâne bir fikir bulmuştu. Harp ilânının arefesinde, hesabın kapatıldığını söylemek, sanırım ki yersizdir.

İşte, Hazreti İsa mücahitlerinin toplandığı saf ve temiz üçgen...

En sonra, fotoğrafın ancak görülebilecek derecede arkalarında, bunların yanında at oynatmaktan şaşkın ve utanmış görünen Yunan Kralı!

Aslında salip ile hiçbir ilgili olmayan bu «haçlılar» savaşının içyüzü ve galiplerin mağlûplara karşı tutumları hakkında gerçek ışığı yavaş yavaş doğmaya başlıyor. Ücretli basının övgülerine, savaş muhabirinin raporlarından fıkralar ve bendler çıkaran şiddetli sansüre rağmen, gerçek, ergeç meydana çıkacaktır. Artık iyice anlaşılıyor ki, müttefiklerin vahşetleri, katliâmları, sonradan gösterdiğim dereyeci çok aşıyor. Sadece Selânik'te yapılan üç günlük saldırı ve katliâmların görgü şahitleri, bir alay teşkil edebilir. Hattâ müttefikler, işkence çeşitleri bulmaya kadar işi

ilerlettiler. Şurası reddedilmez bir gerçektir ki, er veya subay Türk esirleri henüz canlı, fakat burunsuz, dudaksız, göz kapaksız olarak yerlerine geri gönderilmişlerdir. Bütün bu uzuvlar makaslarla kesilmişlerdi.

Biraz heyecan etkisiyle yazılmış olmakla beraber, çok saygıya değer olan ve Makedonya'da on yıl kadar oturduğu için vesikalara ve kesin bilgilere sahip bulunan bir Fransız diplomatının şu mektubunu olduğu gibi aktarmaktan kendimi alamıyorum:

İstanbul — 25 Aralık 1912

«Türkler katliâm ediyorlar!» Bugün, bunun tam aksine «Türkler katliâm ediliyorlar!» diye bağıralım. Evet! Türkler katliâm ediliyorlar. Yaralıların vücutları alçakça kesiliyor; karılarına tecavüz ediliyor; mahalleleri yakılıp, yağma ediliyor. Kim tarafından? Makendonya'da on yıldan beri öldürme san'atını yürüten vahşi asker çeteleri tarafından. Ve bu cinayetler hangi prensip uğruna işleniyor? Medeniyet, adalet ve hürriyet uğruna! Ve ağzı bu yüce kelimelerle dolu olan bütün Avrupa, hep birlikte, bu kadar kötülüklerin yapıcılarını sevinçle alkışlıyor. Ne acı şey! Ne utanılacak durum!

Kral Ferdinand, «salib adına» savaşıyoruz diye haykırıyor. Söylediği hangi saliptir? Herhalde, oğluna terk ve inkâr ettirdiği katolik haçı değil. Milletinin benimsemiş olduğu ortodoks saliplerinden de söz açmaz. O halde, bu yapılanlar Bulgar salibinden başkası adına yapılmış olamaz. O salip adına, diğer hıristiyan unsurlarıyla dolu olan Avrupa Türkiyesinin bütün şehir ve köyleri ateşe, kana boğulmuştur. Ve o

salib adına, eğer yakın bir zamanda Türkler Asya'ya koğulurlarsa, Rum halkına 1907 de yaptıkları gibi, çeşitli katliâm, yağma ve işkenceler yapacaklardır.

Yalnız bir adam, yani Sultan Abdülhamit tarafından yapılması emredilen Türk katliâmlarından sevinçle bahsediliyor. Buna karşılık, Makedonya ve Bulgaristan'da, Bulgarların en aydın ve seçkin kişileri tarafından plânlanıp uygulanan yeni katliâmlar sessizce geçiştiriliyor. Bulgarlar, çirkin iftiralarına her tarafta dayanaklar buluyorlar. Türkler ise, müsamaha ve tevekküllerinden dolayı, daha doğrusu, kendilerini savunmaya tenezzül etmediklerinden, sessizce bu alçaklıklara tahammül ediyorlar.

Siz, merhamet ve şefkat duyuglarına başvuruyor, mağlûplar için yardım istiyorsunuz. Fakat, Avrupa'da bu duygulara yer var mıdır? Hattâ, onlarda birazcık olsun asalet ve yücelik kalmış mıdır? Araştırma alanları masa başıyla sınırlanmış kişilerin, kalemlerini, yenilenlere karşı sövüp saymadan gayrı şeylerde kullanmadıklarını gördükçe, artık toplumumuzda alçaklık ve ihanetin hüküm sürdüğünü kabul etmek zorunda kalıyoruz.

Fransa'nın her zaman zayıfı korumak için çekilen yüce kılıcı nerede kaldı? Askerlerimizin Kırım'da kanlarını dökmeleri boşa mı gitti? Onların, Beyoğlu Lâtin mezarlığında dinlenen ve her yıl Türkler tarafından saygıyla ziyaret edilen kemikleri, Fransa'daki arkadaşlarına şöyle sesleniyor:

«Kalkınız! Ve barbarların saygısız ayakları altında, yakında ezilecek olan kemiklerimizi savunmaya geliniz.

Geliniz! Rahiplerimizin başlıklarını, rahiplerimizin cübbelerini, mühendislerimizin fabrikalarını, tüccarlarımızın mağazalarını ve memurlarımızın evlerini koruyunuz.

Geliniz! Büyük Sultan'ın saltanat sürdüğü günden beri Fransızlara misafirperverlik gösteren ve ağırlayan bu ülkede; yüz binlerce insanın «Ulu Tanrım Goller milletini koruyunuz» duasını söylemesine izin verilen bu diyarda; Bulgar milliyet ve taassubunun boğmak tehdidi altında bulunan katolikleri, geliniz de koruyunuz.

Geliniz! Bunca Fransızın bu dâvetine koşunuz!

Meydana gelişinde bizim de payımız bulunan Doğu Fransa'sı için kanımızı bir defa daha dökmek gayesiyle, keşke tekrar dirilebilseydik. Hiç olmazsa, bizim küllerimiz hatırası size ilham versin. Doğu Fransasının menfatlerini savunmak gibi yüce bir dâvâ uğruna kılıcımızı çekmemize izin verilmiyorsa, hiç olmazsa, namus ve şeref adına, mağlûpların hakaret görmesine engel olun. O mağlûplar ki, bizim beş yüz yıllık dostlarımızdır.»

Türkler, kahramanca yenildiler. Onlar yalnız dört devletin orduları ile çarpışmadılar. Onların daha zorlu düşmanları da vardı: Açlık, kıtlık ve ordunun bütün sınıflarında düzensizlik.. Yeryüzünde hiçbir asker, işitiyor musunuz, hiçbir asker, bu kadar acıklı yokluklara katlanmamazdı. Aynı durum ve şartlarda, başka askerlerin hiç çekinmeden başvuracağı yağma ve kıtalde, Türk askeri çoğu zaman, asil bir küçümseme ve feragatle sakınabildi. Gerçi bugün, haksızlık

zafer kazandı. Fakat, yarın gerçek ortaya çıkacaktır. Şimdiden, haksızlığa karşı yüksekten haykıran sesler geliyor.

Siz, ilk olarak, Avrupa'nın gevşekliğini protesto etmek şerefine sahipsiniz. Öyle ümit ederim ki, sonunda gerçeği görerek doğru yola gelecek olan Fransa, Avrupa'nın bu tutumunu desteklemeyi ergeç reddedecektir.

Türkler arasında yaşayıp da, sizin onlara karşı yerine getirdiğiniz tebcil ve saygıya yürekten katılmayacak akıllı ve duygulu bir Fransızm bulunmayacağını söylemekte çok haklısınız.»

Zavallı Türkler! Şimdi de Selânik Yahudileri tarafından unutulmuş ve terkedilmiş bulunuyorlar. Bu İspanyol göçmenlerinin Osmanlı egemenliği altında kavuştukları barış ve hürriyet devresinde ve kurtarıcıların (!) onlara çektirdikleri zulümlerden sonra, para gücüyle olduğu aşikâr, bilmem hanig levanten gazetesinde, en sonunda «gerçekten medenî bir millet tarafından yönetilmekle, kendileri için menfaat ve şeref bulunduğunu» yazabilecek birisi çıktı. Bu eğer pek aşağılık ve âdi bir davranış olmasaydı, kahkaharlarla gülünebilirdi. Bununla beraber öyle sanıyor ve ümit ediyorum ki, bu Yahudi sadece bir istisnadır.

Zavallı Türkler! Londra Konferansı'nın çalışmalarına devam ettiği şu sıralarda, gazetelerin hücumları önemsiz bir olaya yönelmiş ve eskisinden daha küçümseyici bir mahiyet almıştır: Türklerin barış konusundaki oyalayıcı tedbirleriyle alay ediliyor ve müttefiklerin meleklere yakışır sabırlarını övüyorlar.

Oyalayıcı tedbirler!. Hey Tanrım!, Bütün Hıristiyan devletlerinin aldatma ve hileleriyle düştükleri acı ve sıkıntı içinde, nasıl olur da tedbirlerin her çeşidi onlarca tecrübe edilmez?

Öyle gazeteler var ki, onlara karşı hiçbir tepki göstermedikleri bir yana, Avrupa'nın —Türklere en hayasızca yalanları söyleyen, sınırlarının statükosunu koruyacağına söz veren, aynı statüko sebebiyle, galip gelmiş bile olsalar, onları zafer meyvalarından mahrum bırakacağı şüphe götürmeyen Avrupa'nın— Edirne'yi Bulgarlara peşkeş çektikten sonra diğer isteklerini de tatmin etmeye zorlamak için, Türklere daha tesirli baskılar yapılmasına mecbur olacağını yazıyorlar.

Bulgarların bu şehir hakkındaki iddiaları haklı ve adaletliymiş. Oysa tam aksine, bunlar kadar tahammül edilmesi güç maddeler olamaz.

Müttefikler, hayasızlık ve küstahlıklarını haklı göstermek için «Lüleburgaz muharebesinden sonra, bizim için İstanbul yolu açılmışken, sırf Avrupa'lıların isteklerine uymuş olmak için durmuştuk. Bu yüzden Avrupa'nın memnun olması gerekir» demek cüretinde bulunuyorlar.

Fakat, affedersiniz! Onların iddialarına göre böylesine açık olan bu yolun üstünde küçük (!) bir engel vardır: Çatalca hatları.. Bu hatlar karşısında, üç günlük devamlı kanlı mağlûbiyetlerle, bütün hücumları kırılıp kaldı..

Demek Bulgarların Edirne üzerindeki iddiaları meşrû? Fakat, güçleri yetiyorsa, önce, burasını tes-

lim alsınlar. Edirne, vaktiyle bizim Belfor'umuzun dayandığı gibi, şerefle mukavemete devam ediyor. Buna rağmen, yiyecekleri bittiği için can çekişir duruma gelen bu şehir —ki her gün, kendileriyle alay edilir gibi, düşmana gönderilen yiyecek dolu vagonların geçtiğini görüyor— açlığa tahammül edemiyerek düşse bile, onu tekrar Türkiye'ye vermek için, en etkili baskıların Bulgaristan'a, onun türedi hükümdarının azgın ihtirasına yapılması gerekmez mi?

Avrupa devletleri, Osmanlı İmparatorluğu yağmasında, harice karşı suç ve ihanetlerini saklayıp haklı göstermek için, ırk ve milletlerin kendi aralarında toplu yaşamak hakları esasına dayanıyorlar. Bu, herhalde savunulabilir bir görüştür. Güzel! Fakat, Edirne, Türklerin yalnız tarihi ile dolu ve büyük adamları nın mezarlarını kapsayan mukaddes bir eski başkentleri değildir. O, aynı zamanda köklü bir müslüman şehridir. Bugünkü nüfusu arasında, Bulgarlar önemsiz bir azınlık teşkil ederler.

Öyle görüyorum ki, Kral Ferdinand'ın gelecekteki hâkimiyeti altında, kendilerine imtiyazlı durum vaat ettiği köylerdeki bu Türk halkı yerine, artık mezarlardan, ölülerden ve yıkıntılardan başka bir şey kalmayacaktır. Çünkü, katliâmlar mütarekeye rağmen, şu satırları yazdığım âna kadar, Edirne'de hâlâ devam ediyor. Kezâ, köylerde çıkarılan yangınlar sebebiyle, yirmi bin Türk köylüsünün kaçarak ve açlıktan telef olarak Selânik'e vardığını haber alıyorum.

Fakat, neden bu mert insanların geri kalanlarını fedâ etmeli? Adaletin ve sağduyunun Türkiye'ye bağladığı bir vilâyetin gasbedilmesini unutturmak için, in

sanî bir sıfat ve ünvan nasıl bulunacak? Bâbıâli ye yapılması düşünülen bu tesirli baskılar karşısında hiddet ve nefretten titriyoruz.

TAMAMLAYICI BAZI NOTLAR

Bu kitabın ancak basılmasından sonra elime geçen ve yalnız Balkan vahşetlerini değil, genellikle ortodoksların, katolik ve Rum katoliklerine karşı da kin ve düşmanlıklarını ispat eden bazı mektup bölümlerini buraya naklediyorum.

I

Doğudaki büyük eğitim müesseselerimizden birinin müdiresi olan ve saygıyla anılan bir Fransız rahibesinden, bugün aldığım mektuptan işte bir bölüm. Bu mübarek kadın, Türk yaralıları için, dershanelerini hastahane şekline getirmiştir.

«Zavallı Türklerimiz!. Evet, onlara yürekten acırım. Onları buradan kovmak isteyenlerin yanında, bu kadar müsamahayı, bu kadar iyiliği hiç bir zaman bulamayacağız. Yaralılarımız ne büyük içtenlikle, minnet duygularını belirtiyorlar. Ve onlara bakmak ne kadar kolay oluyor, v.b.»

II

MÜTTEFİKLERİN SELÂNİK'E GİRMELERİ KONUSUNDA MEKTUP

«İnsan Hakları Cemiyeti'nin özel muhaberatından:

> Türkler, Makedonya'da olduğu kadar Trakya ve Edirne'de de yağmacılık ve her türlü saldırganlık yapmakta devam ediyorlar.»

Her iki - üç günde bir, Atina, Sofya ve Belgrad haber ajanslarının, usanmaksızın dünya basınına gönderdikleri, bu basının da tek taraflı olarak yayınladığı telgraflarda, yukarıdaki sözler özel bir itina ile tekrar ediliyor.

Doğrudan doğruya Selânik'ten, Serez'den, Kavala'dan ve diğer Makedonya merkezlerinden gelen acıklı haberlere dair bilgi vermek için Fransız okuyucularımın müsaadesini dilerim. Bu haberler, Türk saldırıları konusundaki iddiaların tamamen tersini gösteriyor.

Yunan ordusu tarafından metodlu bir şekilde plânlanarak yağma edilen Selânik şehrindeki durum, dünyaca bilinmektedir.

Bu acı olaylar üzerinde fazla durmayacağım; yalnız şunu söylemekle yetineceğim: Zorla ve baskıyla koparılan yalanlamalara rağmen, Aralık ayının ilk günlerinde, şehirde ne âsayiş vardı ne de rahat.. Selânikliler evlerinden çıkmaya korkuyorlar, güpe gündüz fırınlara veya bakkala gidebilmek için, bir kaç kişi bir araya toplanmak zorunda kalıyorlardı.

Serez'de bir Türk, Bulgarların şehre girişi sırasında, üzerlerine iki defa ateş etmiş. Bu hareket, istilâ ordularının kumandanları tarafından verilen izinle, korkunç bir katliâmın başlangıcı oldu. Kumandanların müsamahalı bakışları ve yerli ortodoksların yönetimi altında, 24 saat müddetle Bulgar askerleri, kan ve ganimet sarhoşluğuyla öldürdüler, yağmaladılar. Bu misli görülmemiş kasaplıkta 1500 den ziyade müslüman kesildi. Pek tabii, yahudiler de bundan kurtulamadı.

Bunlardan Mösyö H. Florantin adında birisi, evinin hunharlar sürüsü tarafından tecavüze uğradığını gördü. Saldırganlar, değerli eşyayı yağmalıyor, götüremediklerini de kırıp döküyorlardı.

Kavala'da insan kırımı o kadar müthiş olmadı. Fakat, haksız ve vahşi davranışları burada da devam etti. Koyunlar gibi boğazlanan müslüman eşrafının sayısı 150'yi buluyordu.

Avusturya — Macaristan Konsolosu Mösyö Adolf Viks, kurtuluşu ancak bir Loit gemisine sığınmakta buldu. Kezâ, Bulgar polisinin kışkırtması ile, üç voyvoda, gece yarısı, varlıklı yahudi tütün tüccarlarının levlerini bastılar. Ağlayan kadınların ricalarına, yalvarmalarına ve çeşitli hediyelerine aldırmayarak altı aile reisini aldılar ve altı saat uzaklıkta bulunan Yeniköy'e şiddetli bir yağmur altında götürdüler. Bunlar dan birisi nefes darlığı çekiyordu; diğeri romatizmalı, öbürü şişmandı. Bu zavallılar ancak iki gün sonra 22.000 Osmanlı lirasını bulan (50.000 frank) bir fidye karşılığında bırakıldılar. Bu haydutluğun failleri, şüphe yok ki Kavala Kaymakamı Çernopef'in arkadaşlarıdır.

Drama'da, Nusretli'de, İskeçe taraflarında, Demirhisar'da ve hıristiyanların müslümanlar hakkında tâkibatta bulundukları hemen her tarafta, az çok aynı sahneler görülmüştür. Hem de subayların gözleri önünde; belki de onların istek ve emirleriyle..

İslâm'ı mahvetmeye, kökünü kazımaya yemin eden bu istilâcılar, aşağı yukarı 70.000 müslüman öldürmüslerdir.

İnsanın öfkesini büsbütün kabartacak bir şey varsa, o da, galiplere casusluk eden Osmanlı uyruklu ortodoksların tutumlarıdır.

Basın denen dördüncü kuvvet tarafından, müslüman doğmuş olmaktan başka suçları olmayan bu kadar mâsum dul ve yetimler için biraz merhamet, biraz hıristiyan insanseverliği istemenin artık zamanı değil midir?

Samuel Levi
Journal de Selânik'in eski Başyazarı

III

İSTANBUL'DAKİ BİR FRANSIZ'DAN MEKTUP

İstanbul, 8 Aralık 1912

Kasım'ın 19. Çarşamba günü akşam saat sekize doğru, 150 Bulgar komitacısı ansızın Dedeağaç kasabâsına girdiler. Bu komitacılar, tâ gece yarısına kadar Türkleri korkunç bir katliâmdan geçirdiler. Ellerine geleni yağma ediyorlar, yaşlıları, kadınları ve çocukları ayırt etmeden öldürüyorlar, evleri basıyorlardı.

Kasabadaki hıristiyanların (ortodoks), suça katıldıklarından şüphe edilemez. Bunların çoğunu, bu haydutlara kılavuzluk ederken, Türkleri ve Türk evlerini gösterirlerken gördük. Bunlardan başka, emniyette olduklarını anlatmak için, hıristiyan evleri birer haç ile işaretlenmişti. Müslümanların bazıları, bir camiye sığınmışlardı. Aralarında sadece yaşlılar, kadın ve çocuklar vardı. Bulgarlar bir süre sonra bunları kuşattılar. Bir ara kapıdan bir tabanca atıldı. Bunun üzerine bu zavallılara şiddetli bir yaylım ateşi açıldı. Camiye bombalar atıldı. Orası kanlı bir savaş meydanına döndü.

Ertesi günü bu felâket yerini görmeye gittim. Yerde, 25'den fazla ölü yatıyordu.

Fransızca öğretim yapan katolik İtalyan rahipleri, okullarına sığınan otuz kadar Türkü saklamışlardı. Fakat, Osmanlı Hükûmetinin verdiği izinle bir hayli gelişen bu katolik okullarını çekemeyen ortodoks Rumlar, zavallı Türkleri ihbar ederler. Bulgarlar hemen gelirler ve onların teslimini isterler. Rahipler bu teklifi reddederler. Fakat, Türklerin ileri gelenlerinden ve Osmanlı Hükûmetinin Fransız Demiryolları Kumpanyası yöneticilerinden Rıza Bey, bu durumun büyük kötülüklere sebep olmasından korkarak, kendi isteği ile, bu gözü dönmüşlere teslim olur. Onu yanlarına alıp giderler. Ancak, İtalyan okulundan elli metre kadar ötede durduklarını ve süngülerini çevirerek Rıza Bey'in paralarını almaya çalıştıklarını gördüm. Bir taraftan da evini göstermeye zorluyorlardı.

Önceden tanıdığım Rıza Bey, çok iyi bir aileden aydın bir gençti. Bir karısı bir de çocuğu vardı. Tehlikenin ailesini tehdit etmekte olduğu düşüncesi, onu, bu şakîlerin ihtarına uymamaya sürükledi. Onlar da süngüleriyle göğsünü delip geçtiler. Bir anda zavallı adamın yere düştüğünü gördüm. Ölmüştü. Katillerden biri kunduralarını aldı. Ceset böylece, beş gün aynı yerde kaldı. Hergün üstündeki eşyadan biri eksiliyordu. Sonunda, üstünde don gömlekten başka bir şey kalmadı.

Bulgar komitacıları o zaman İtalyan rahiplerinin yanına geri döndüler. Kendilerine kasalarını göstermezlerse, onları da öldüreceklerini söyleyerek tehdit ettiler. Zorlama ve baskı onları da boyun eğmeye sevketti. Kasada yüz Osmanlı lirası vardı; şakîler para-

ları alıp gittiler. Bu Bulgarların yanında, Türk evlerini, camilerini ve hükûmet binasını basıp, ellerine geçen mefruşat, halı, yatak takımı v.b. şeyleri alıp götüren Rum halkı da bulunuyordu.

Bu yağmacılık sekiz gün, yani Fransız bayrağının ufukta görünüşüne kadar sürdü. Ondan sonra komitacılar görünmez oldular. Böylece sükûnet sağlandı.

Rumlar, Balkan askerlerinin kasabaya girişinden sonra, yabancılara karşı da küstahlığa başladılar. Avusturya Konsolos Yardımcısı ve Loit Kumpanyası Acentesi Mösyö Bergubion hakkında küfürler savuruyorlar, banka v.b. batı kuruluşlarını kapatıp, yerlerine kendilerinin geçeceklerinden bahsediyorlardı.

Kendi ırkdaşlarının yağmacılığına karşı Türkleri korumak için, bu üzücü olaylar arasında çaba gösteren Dedeağaç Rum Piskoposuna saygılar sunmak vazifemdir. Bu zât, çabaları sonucunda kaymakamı ve bazı Türkleri kurtarmayı başardı. Fakat, sözleri pek az tesirli olabildi. Hattâ: «Bu kadar değersiz bir topluluğun başında daha fazla kalmak istemediğini», ve düşmanlığın sona ermesini müteakip, memleketi bırakıp gideceğini söyleyerek dindaşlarını tehdit etti.

Fransız kruvazörünün gelişinde, bu cesur ruhanî lider, kumandam selâmlamak için gemiye gitti. Kumandan da, davranışından dolayı teşekkür ve tebrik etmek için, selâm topları atarak, ona saygı gösterisinde bulundu.

Şehri, komitacıların insafsız ellerine bırakmış olan Bulgar ordusu, Fransız kruvazörünün gelişi üzerine tekrar Dedeağaç'a girdi. Gemi kumandanı şehrin

düzenli askerler tarafından işgal edildiğini görerek, karaya asker çıkarmanın gereksiz olduğu hükmüne vardı. Ve geminin başını Kavala yönüne çevirdi. Çünkü, Kavala'da da, Dedeağaç'dakine benzer şenaatler yapılmıştı. Sadece Fransız subayları karaya çıktılar; yapılan cinayet ve tecavüzlerin derecesini ölçmek fırsatını buldular; bazı fotoğraflar çektiler.

Bulgar ordusu, Dedeağaç'ta Korgeneral Kinof'un emri altındaydı. İtalyan rahipleri, komitacıları ona şikâyet ettiler. General araştırma yaptırdı; olayı meydana çıkardı; hattâ, rahiplerden çalınan yüz Osmanlı lirasından yetmişini de buldurdu. Fakat, General onlara: «Savaş sırasında ölen Bulgar askerlerinin şerefli adına bir anıt yaptırmak niyetinde olduğumuzdan, bu parayı bu iş için alıkoyuyorum» dedi. Öyle de yaptı.

Yine bu General, çirkin tecavüzlerden korunmak için, Rum Piskoposunun Türk kadınlarını Rum okuluna almış olduğunu öğrenince, Piskoposa başvurarak kendi askerlerini yerleştirmek için onları dışarı attırdı. Zavallı kadınlar, boş ve yağma edilmiş evlerine dönmek zorunda kaldılar. Ve müdafaa imkânlarından mahrum olduklarından, gece yarısı bu Generalin askerleri tarafından tecavüze uğradılar.

Gelişlerinin ikinci günü, yine bu General'in askerleri, Almanya Konsolos Yardımcısı ve Şinker Nakliye Şirketi'nin acentası Mösyö Rud'un mağazalarını soydular.

Bulgarlar, kimsenin içeri girmemesi için, her konsolosluğun önüne nöbetçiler koydular. Böylece, Fransa

ve Almanya Konsoloslarının şiddetli protestolarına rağmen, konsolos yardımcıları, vatandaş ve âmirleriyle temas edemeyerek, görevlerini yapmaktan uzaklaştırılmış oldular.

Biz Fransızlar ise, yerli Rumlar tarafından bir saldırıya uğradığımız zaman, kendimizi müdafaa için, ortak çarelere başvurmak konusunda anlaşmıştık. Şükürler olsun ki, bu olanlardan haberdar edilen bir zırhlımız, zamanında yetişerek, kuvvetini gösterdi. Ve İstanbul'a gitmek için sefirin emrini bizlere tebliğ etti.

Bulgarlar, Fransız tren istasyonunu da zaptettiler. Yerli ve Fransız memurlarını hademeleriyle birlikte pek kaba bir şekilde kovarak, yerlerine Bulgarları yerleştirdiler. Bu askeri memurlar, âlet, edevat ve malzemelere el konulduğuna dair istenen en önemsiz kâğıt veya resmi yazıyı bile Fransız memurlarına vermeyi reddettiler.

(Bu mektup OEUVRE Gazetesi'nde yayınlanmıştır.)

IV

MAKEDONYA RAHİPLER HEYETİNDEN BİR FRANSIZ MİSYONERİNİN MEKTUBU

11 Kasım 1912

... Nihayet Yenice'ye dair haber alabildim. Yunanlılar bir kere oraya girince, çarşıyı (üstü kapalı Türk pazarı) ve Türk evlerini yakmaya başladılar. Fakat, daha önce bütün iyi hıristiyanlar (Yenice'nin ortodoksları) iğrenç bir şekilde Türk dükkân ve evle-

rini yağmaya girişmişlerdi. Cumartesi öğleden sonra, Pazar, Pazartesi... evler yanmakta devam ederken, yağmacılıkta zenginler fakirlerle yarışıyorlardı. Her biri kabiliyet ve gücüne göre çapulculuk etti. Kimi 25 Osmanlı lirası aldı kimi de 500!.

Yenice'de bir kaç yüz Yunan askeri var. Onlar, burada da Selânik'teki gibi hareket ediyorlar. Yani, evlere giriyorlar, yağma ve çapula devam ediyorlar. Yenice'nin yakınlarındaki köylerde ve geçtikleri yerlerde yaptıkları marifetler ise bu hesabın dışında.

Bunlar, bütün sevgi ve iyilik duygularını Rum—Ortodoks mezhebinden olanlara hasrediyorlar. Başkalarına, taassup sebebiyle pek kötü davranıyorlar. Kendi mezheplerinden olan Rumlara, orduca alman her şeyin parasını ödüyorlar.

Yunanlılarla Bulgarlar, Makedonya'da barbarlar gibi hareket ediyorlar. Bu hareketleri Avrupa'da duyulduğu zaman, hiç şüphesiz çok kötü yankılar uyandıracaktır. Bütün bu yapılanlardan sonra, Croix, Univers v.b. gibi Avrupa gazeteleri, yine isterlerse, Balkan milletleri şerefine destanlar yazsınlar, haçlılardan ve hilâle karşı salibten dem vursunlar.

Bu adamlardan, burada hemen herkes iğrenmiştir. Ümit edelim ki, Avrupa artık gözlerini açmış olsun. Çünkü, hırsızlık, ırza tasallut ve adam öldürmek Makedonya'daki bu hıristiyanlara âdeta zevk veriyor; ortodokslar bu konuda aralarında yarışıyorlar.

Bizi en çok endişelendiren şey, gelecek günlerdir.

Makedonya'nın kaderi ne olacak? Buraların sahipleri Yunanlılar ve Bulgarlar mı olacak? Tanrı'ya

yatvaralım da dediklerimiz olmasın. Çünkü, bu bizim, yani Fransız misyonerlerinin çöküşü demektir.

Yunanlıları tanırsınız... Onlar, bizim görevlerimizi yasaklayıp, propaganda çalışmalarımızı baltalamadıktan sonra rahat etmeyeceklerdir. Çünkü, katolik Rumların varlığına bile katlanamıyorlar. Kezâ, katolik Lâtinler hakkında Bulgaristan'da cereyan eden olaylar da, cesaret verici olmaktan uzaktır. Orada yapılanlar, belki de Yunanistan'da olan şeylerden daha beterdir.

Bu bakımdan, Makedonya'nın Osmanlı kalmasını yürekten istiyoruz. Belki böylece, Rahipler Heyeti'nin, katolikliğin, hattâ Fransız egemenliğinin kurtuluşu temin edilmiş olur.

(OEUVRE Gazetesi'nde yayınlanmıştır)

V

Son Kasım ayının başlarında, Sırpların Prizrin'e girmesi hakkında, Avusturya — Macaristan Konsolosluğundan sızan bilgiler:

Sırp askerlerinin şehre girmesinden biraz sonra, piyadelerin sokaklarda yaylım ateşini işittik. Mösyö Pruhaska, o zaman bana öfkeyle dedi ki: «Bu bir ihanet ve cinayettir. Sırplar, kendilerine hiçbir şey yapmayan suçsuz halkın üzerine ateş ediyorlar.»

Konsoloslukta, Konsülden başka, konsolosluk kâtibi, iki kadın, bir İtalyan tüccar, bir Alman ve iki de Avusturyalı bulunuyordu. Bunlardan başka, 22 yaralı, şehirden kaçmış 18 aile, yararlılara bakmak vazifesini yüklenmiş kadınlarla, çocuklar vardı.

Bu sırada, at üstündeki bir subay tarafından yönetilen bazı Sırp askerleri konsolosluğun önünde belirdi. Subay, Konsolosla görüşmek istedi. Bunun üzerine Mösyö Pruhaska kapıya geldi. Subay, yaralı Sırp askerlerini yerleştirmek ve oraya sığınmış olmaları muhtemel Türk hainlerini aramak için izin istedi. Konsolos nezaketle, okul ve hastahanenin yaralılarla dolu olduğunu bildirdi. Subay cevap verdi:

«Evet, alçak Arnavutlarla dolu.. İşte biz onları dışarı atmaya geldik.»

Konsolos'un cevabı şu oldu:

«Efendiler! Dikkatinizi çekerim. Konsolosluğun bulunduğu yer, tarafsız bir bölgedir. Ve temsil ettiğim devletin himayesi altındadır. Duvarların üstünde Avusturya bayrağının ve beynelmilel kızılhaç işaretinin dalgalandığını görüyorsunuz.»

Sırp subay cevap vermekte gecikmedi:

«Gereksiz şeyler söylüyorsunuz. Size emrediyorum, kapıyı açınız.»

Konsolos, bu sözleri cevapsız bıraktı ve yazıhanesine girdi. Sırp subayı da gecikmeden, askerlerine Konsolosluğa girmelerini emretti. Küfür ve nâralarla Avusturya — Macaristan bayrağını çekip koparıdılar; çamurların içine attılar. Kapı zorla ve şiddetle açıldı. Askerler giriş duvarını aşarak binaya saldırdılar. Buraya sığınmış bulunan Arnavut aileleri vahşice öldürdüler. Ayrıca yaralılardan da yatakları içinde öldürülenler oldu. Kadın ve çocuklar da bundan kurtulamadılar. Hattâ, cesetleri pislemeye kadar işi

ileri götürenler oldu. Konsolos durumu resmen protesto etti. Sırplar alay etmekle yetindiler.

(OEUVRE Gazetesi'nde yayınlanmıştır.)

VI

İSTANBUL'DAKİ BİR FRANSIZDAN MEKTUP

Demirhisar, Serez ve Selânik arasındaki bölgeden dolaşmaktan dönüyorum. O ne korkunç manzara!..

Yol üzerinde hıristiyanlar tarafından öldürülmüş binden fazla erkek, kadın, çocuk ve yaşlı Türk köylüleri yatıyordu.

VII

Oeuvre Gazetesi'nde hak ve adalet içinde yiğitçe mücadele eden Mösyö L.Odelen'e, Doğu'da yirmi yıl kadar diplomatlık yapan orta elçilerden Mösyö Lucien tarafından gönderilen mektup:

Paris 2 Ocak 1913

Mösyö!

Türkler malî ve sınaî teşebbüslere mütemayil değildirler. Daha çok tarımla uğraşırlar. Bu özelliklerinden dolayı, Osmanlı İmparatorluğu, yabancı ekonominin menfaatlerinin gelişmesi için seçilecek en iyi ülkedir.

Yüzyıllardan beri, kapitülâsyonlar sâyesinde ticarî şirketlerimiz Doğu limanlarında güvenlik ve başarı ile işlerini yürüterek yerleşmişlerdir. Günümüzde de

bu İmparatorlukta, Fransız fen heyetinin yönetimi altında ve sermayelerimiz yardımıyla, maden ocakları, limanlar, rıhtımlar, fenerler, demiryolları, malî tekeller, bankalar, fabrikalar ve çeşitli yatırımlar yapılmıştır.

Uzun müddetten beri yayın organlarımız, kültür ve din okullarımız, tam bir güvenlik altında, sadece kuru bir izinle değil, gerçek imtiyazlarla, öğretim ve nüfuzumuzu, şehirlerin büyük bir bölümünde yayıyor ve tanıtıyorlar. Şahısları veya yabancı emlâki zarara sokacak olaylar meydana gelirse, bu menfaatlerin korunması ve gerekirse tazminat alınması konusunda, siyasî görevlilere ve konsoloslara, kapitülâsyonların ne kadar kolaylık verici olduğunu biliyoruz.

İşte geçmiş! İşte gelecek!

Balkan devletlerinin kurulması ve yayılması için Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılan topraklarda bugünkü durum, şüphesiz oldukça açıklıdır. Ve daha da acıklı olacaktır.

Bu genç milletler, kendi başlarına buyruk olmak temâyülündedirler. Yabancı menfaatlerin egemenliğine karşı, müslüman zihniyetinden daha az müsamahalıdırlar. Ve ateşli bir milliyetçilikle hareket etmektedirler. Şurası da herkes tarafından biliniyor ki, Balkan devletlerinin mukadderatını din ve siyaset bakımından elinde tutan ortodoks salibi, katolik haçına tamamen karşı bulunuyor. Ve elinden geldiği kadar, onun yerine geçmek fırsatını arıyor.

Katolik okullarının mükemmel hareket tarzları ve idâreleri bol ve seçkin öğrenci celbettiği için, orto-

dokslarca bir hayli kıskanılıyor. Buna mezhep uyuşmazlığının tesiri de eklenince, bu okullar arasıra basının hücumlarına hedef oluyor. Ayrıca, çeşitli bahanelerle dekikodu da yapıyorlar.

Bana öyle geliyor ki, bizim sanayi ve ticaret menfaatlerimiz, Türk yönetiminden Balkan yönetimi altına geçmekle sona erecektir. Doğu savaşı dolayısıyle yapılan yayınların hemen hepsinde, bu gerçekler genellikle unutulmuştur. Buna karşılık, taraf tutan hikâyeler ve özellikle Türklerin aleyhinde delil olarak gösterilen şüpheli katliâm ve yağma efsanelerine geniş, fakat gereksiz bir değer verilmiştir. Bütün bunlar, Türkleri halkın gözünden düşürmek maksadıyla ortaya atılmıştır. Oysa, artık biliniyor ki, yaradılıştan sâkin olan Türk, ayaklananlar tarafından tahrik edilmedikçe sertlik göstermez. Ben buna bizzat Girit'te şahit oldum. Orada, şiddet hareketleri, hıristiyanlar ile müslümanlar arasında karşılıklı olarak devam eder. Aynı durum Makedonya'da, bugünkü müttefikler arasında, vani, daha dün birbirlerine düşman olan, belki yarın da öyle olacak olan Bulgarlarla Yunanlılar arasında görülüyor. Çeşitli işler ve kıskançlıklar, daha çok hak sahibi olma istekleri ve siyasî propaganda adı altında tehditler yağdırmak, bitmez tükenmez çatışmalara sebep oluyor.

Lucien Moruard

VIII

Önceleri Selânik'e yerleşmiş, bugün ise oradan ayrılmak zorunda kalmış olan saygı değer iki Fransızın bana yazdıkları mektup:

Selânik 19 Ocak 1913

Harp divânı ve yayından önce konulan sansür sebebiyle şu anda şehirde nisbî bir rahatlık var. Fakat, nice alçaklıklardan sonra...

Müslüman ailelerin göçü hemen hemen toplu haldedir. Yahudiler de gitmeyi düşünüyorlar. Biz Fransızlara gelince: Bizimkilerden bir çoğu şimdiden mevkilerini kaybetmişlerdir.

Yunanlılar ve Bulgarlar şehri paylaşamıyorlar. Daha kaba olan Bulgarlar, boyunduruğu daha şiddetle, Yunanlılar ise riyâkârlıkla hissettirmeye çalışıyorlar. Fransa'ya gelince: Onun dilinin, sınaî ve manevî egemenliğinin şaşırtıcı gelişmesi, kesinlikle sekteye ve yıkıntıya uğrayacaktır.

Önceleri Fransızca yazılan bütün resmî muhaberatta, levhalarda, ilânlarda, artık Yunanca kullanılıyor. Her geçen gün bizlere, Bulgar zulümlerine ait yeni şahitler getiriyor. Bunlar, akım alamayacağı şeylerdir. Birçok hâmile kadının karınları deşilmiştir. Artık Makedonya'nın bu bölümündeki Müslüman halktan eser kalmadı.

Selânikte'ki Türk esirlerine gelince: Onları da artık göremiyoruz. Bu konuda sual sorulan Bulgar subayları, onları icap ettiği şekilde öldürdüklerini itirafa başladılar.

HUMANİTE GAZETESİ YAYIN MÜDÜRÜ MÖSYÖ'YE

Salı 28 Ocak

Bay Müdür!

Türk — Bulgar fâciasının yeni durumu hakkındaki fikrimi ve düşüncelerimi size bildirmemi rica edi-

yorsunuz. Bunu, sizin gazetenize nasıl yazabilirim? Çünkü gazeteniz şimdiye kadar, tarafsızlığını korumak ve mağlûplara karşı küfürler savurmak gibi, bulunmaz bir şerefe sahiptir.

Fakat, sevimli isteğiniz bana pek geç ulaştı. Çünkü, vicdanımın, öfke ve üzüntümün beni söylemeye zorladığı hemen her şeyi, bana sayfalarını açmak cesaretini göstermesi ve «halis hıristiyan» ordularının zulümlerine karşı susmaktaki birliği kırması için başvurduğum gazeteler arasında yegâne «olur» cevabını veren «Gil Blas» da söyledim.

Bundan gayrı, Avrupa'nın can çekişen Türkiye'ye karşı yapmaya hazırlandığı, sizin deyiminizle «yapılması gerekli baskılar» maddesine dair, şu son Pazar günü sütunlarınızda kendilerine yer verdiğiniz Ahmet Rıza ve Halil Bey'ler kadar doğru, iyi ve reddi imkânsız hiçbir şey söyleyemeyeceğim. Fazla olarak, ben onlar kadar resmî ve kadere boyun eğmiş durumda kalmakta zorluk çekeceğim.

Bu kadar şiddetle ihtiyaç duyduğu barışı sağlamak isteyen Avrupa görülmemiş bir insafsızlık, tehditlerini ve baskılarını hemen her zaman zorluk ve ümitsizlik içindeki bedbaht Türkiye'ye yöneltiyor. O Türkiye ki, haklarından bu kadar feragat ve fedakârlık etmiştir. Oysa, bunun aksine, hiçbir şeyden kesinlikle vazgeçmeyen, bir büyük devlet tarafından korunan ve desteklenen, bunların yanı sıra, arabozuculuktan, gurur ve azâmetten geri kalmayan Bulgarlara karşı, Avrupa hiç de böyle davranmıyor.

Bir çok milletlerin —isterseniz medenî deyiniz— hemen hepsi tarafından, bir süre önce kendisine çe-

şitli vaadlerde bulunulan ve bugün onların adaletine, merhametine başvuran bir milletin, bu derece ümitsizliğe sürüklenmesi mesuliyetinden hiç mi korkulmuyor?

Yalnız hak duygusu ve aklıselim değil, defalarca ortaya sürülen yardımlaşma esâsı bile, İslâm hatıraları ile dolu bulunan ve yalnız müslümanların oturduğu bu kahraman Edirne şehrinin Türkiye'ye bırakılmasını emrediyor.

Fakat, başka birşey daha var ki, zavallı Türkleri hiddetten çıldırtabilir; onların en affedilmeyecek hareketlerini, en kanlı davranışlarını yüceltmeye yetebilir: Soydaşları... Kindar ve vahşi Bulgar yönetimi altında eğildikleri ve ezildikleri görülen o soydaşları ne olacak?

Kral Ferdinand'ın sahte vaadleri aksine, yeni sınırların içinde kalan, Edirne yakınlarındaki toprakları, sonsuz ölüm meydanları hâline çeviren binlerce müslüman; mütarekenin bile durduramadığı bir soğukkanlılıkla ve metodla yapılan katliâmların, cinayetlerin devamından başka ne bekleyebilirler? (Bunları açıkça söylüyorum. Zira biliyorum ki, haberleri olduğu gibi vermeyen dikkatli sansüre ve birkaç satılmış gazetenin yalanlarına rağmen, sonunda bütün dünya, bunları duyacaktır.)

Slavlara sevgi ve bağlılık sebebiyle ülkemizin, hem de bir savaşçı gibi, bu anlatılması imkânsız baskıya katıldığını, ne büyük bir üzüntü ve hayretle gördüm. Bu kadar doğruluk, azim ve dehâ ile bizi idâre eden yüce kişiler, ümit etmek isterim ki kısa zamanda

kendilerine gelecek, bize yakışmadığı görülen bu yolda daha uzağa gitmeden, Fransa'nın iyilik ve çömertlik geleneğini hatırlayacaklardır. Çünkü, Edirne'nin zorla düşmana bıraktırılmasıyla Türkiye'nin mahvını hazırlamak, millî tarihimize leke sürmek olacaktır. Ve sonra, bu tutum, menfaatlerimizi onarılmaz şekilde zarara sokacak, Doğu'da yüzyıllarca süren hâkimiyetimize, binlerce eğitim müessesemize, bol ve geniş endüstrimize bir ölüm darbesi indirmiş olacaktır. Oysa, bunlar, Françoise I.'den beri, din hürriyetine değer veren ve Fransızcanın çok kullanıldığı bir ülke olması sebebiyle bizleri samimiyetle seven Türkiye'de büyük bir serbestlikle gelişiyordu.

SON

PİERRE LOTİ HAKKINDA YAZILAN KİTAPLARDAN VE KENDİ ESERLERİNDEN PARÇALAR

ABDÜLHAK ŞİNASİ HISAR'ın

«İstanbul ve Pierre Loti»
Kitabından Seçmeler

İSTANBUL'DA PİERRE LOTİ ETRAFINDA DOLAŞAN HATIRALAR

İstanbul'da, Pierre Loti'ye dair dolaşan hatıraları iki devreye ayırabiliriz. O, gençliğinde Aziyadé'yi yazıp neşrettiği zaman bizde hiç tanınmazdı. Kendi hâtıralarının aramızda hiç bir şahidi yoktu. Nihayet «İzlanda Balıkçısı» ile 1886 da sayılır bir servet ve Fransız Akademisi'nde azalığı ile, 1891 de tam bir şöhret kazandıktan sonra, Eylül 1903 de İstanbul'a, Fransız Sefârethanesi maiyetinde bulunan «Vautour» gemisinin kumandanı sıfatıyla gelince, artık kendisiyle pek çok alâkadar olunmaya başlanılmıştı. Şehirde çıkan Fransızca gazeteler, İstanbul'a gelişinden memnunluklarını yazmışlar, o da, şahsına gösterilen nezakete teşekkür etmişti. Mart 1905 tarihine kadar İstanbul'da kalmış ve kendisinden bir hayli bahsolunmuş, 1906 da yine bize taallûku olan meşhur «Désenchantées» romanını neşretmişti.

Meşrutiyet'in ikinci ilânından sonra, İstanbul'a tekrar gelerek «Suprêmes Visions d'Orient» eserini yazdıktan ve Balkan Harbi münasebetiyle siyasî kitaplarını

neşrettikten sonra artık memleketimizde denilebilir ki, en meşhur ecnebi sıfatıyla en çok sevilmiş ve dost sayılmıştı.

Pierre Loti'ye bakanlar, onun boyunu pek kısa, potinlerini pek yüksek topuklu, başını dik, şapkasını geniş, yüzünü çirkince ve gözlerini güzel bulurlardı. Nazarları çok dolgun ve yorgun görünürdü. Her şeyin hayattan ayrılarak vedâ ettiğini duyar gibi bakan sâbit ve mahzun nazarlarıyla, o teşrifat meraklısı, biraz müşkülpesent ve biraz alıngan bir adam duyulurmuş.

Kendisini mümkün mertebe genç göstermek istediğinden, yüzüne dikkat edenler, bıyıklarını ve saçlarını boyanmış görürlermiş. Loti, yavaş bir sesle, derunî bir edâ ile az söyler, hiçbir fikri uzunca müdafaa etmez talâkati beğenmez, hitabeti sevmezmiş.

Ben, Galatasaray'da iken, 1905 de, onu ilk defa gördüğümü hatırlıyorum. Rumeli Hisarı'nda, Robert Kolej'in yokuşunun önündeki o zaman denize karşı biraz daha geniş görünen meydanda, o gün şair Nigâr Hanımın iki büyük oğlulları kendisini bekliyorlardı. O da Kandilli'deki dostu Comtesse Ostrorog'un yalısından kendilerine doğru geldiği görülüyordu. Onunla bir yere gideceklermiş. O, kayıktan çıkar çıkmaz, bu meydanın önünde bulunan o zamanki Berlin Elçiliğinde mütekait Galip Bey'in iki kızına ait yeni yapılmış alafranga iki kastederek:

— A qui sont ces épouvantails? diye hatırladığım tezyifkâr bir cümlesini işitmiştim.

Gençlik, tezatlı hisleri birleştirerek hepsini birden duymaya muvaffak olabiliyor. O zamanlar edebiyat üs-

tadlarına müfrit bir hürmet ve muhabbet duyulurken, aynı zamanda onların bazı hususiyetleri tebessümle tâdil edilmiş oluyordu. Abdülhak Hâmid'in dehâsı yanında biraz da delişmen görünen huylarını duyardık. Loti'ye hayranlığımız içinde, onun her yeni şeyi bâriz bir taassupla âdeta paradoks yapar gibi, tezyif ettiğini işitirdik. Tıpkı, Galatasaray'daki kitâbet hocamız Ahmet Hikmet Bey tarzında, en eski şeylerin tamamen muhafaza edilmesini istediğini bilirdik. Robert Kolej'in meselâ, hiçbir faydası değil, müteaddit zararlarına kani bulunduğunu duymuştuk.

O zamanlarda, şimdiki «sosyete» kelimesini kullanmak hatırımıza gelmeyecekti. Lâkin, şehrimizde bulunan bazı tatlı su frenkleri, bazı zengin genç Rumlar, bazı zengin genç Yahudiler, bazı bulundukları memuriyetlerini îzam eden Ermeniler vardı ki, bunlar Fransız edebiyatına alâka duyan bir cemiyet sayılabilirdi ama, bunlar Loti'nin hakiki san'at kıymetini tamamiyle takdir edebilecek kıratta değiller ve bazıları onun yanlış şöhretinin tesiri altında, kendisine itiraz etmeye hazırdılar. Pierre Loti de, bu İstanbul'da bulunan tatlı su frenklerini, bu kozmopolitleri, bu genç Rumları, Yahudileri, Ermenileri hulâsa «Désenchantées» kitabıyla kendilerine artık «Pérote» kelimesini kullanmaya başlayınca, hepsini bu tâbirle istihfaf ve cümlesini aforoz etmişti. Onların hiçbir dâvetlerine, toplantılarına iştirâk etmiyor ve kendi iyi tanıdıkları ile görüşmekle iktifâ ederek, yalnız hâlis ve muhlis eski zaman Türklerine, Vekâlet erkânına ve cami imamlarına hürmet muhabbet besliyordu.

Hani eski zamanın biraz mutaassıp, biraz mağrur, biraz ters tiryakileri vardı. İşte, Pierre Loti'nin biraz

böyle bir şöhreti vardı. Zaten, zannediyorum ki, o zamanın insanları, böylece biraz kolayca kızar, ötekini berikini haşlar ve menâfi-i umûmiye namına hatırını saymayanları paylarlardı.

Loti'nin biraz çocukça bir huyunu daha öğrenmiştik. Asıl kendi adı «Viaud» iken, edebiyatta Loti olan bu adam, kolaylıkla fayda görürse, bir başka isim daha takınır; meselâ hastalanıp Taksim'deki Fransız Hastahanesi'ne yattı mı, başka bir isim altında bilinir ve gizli ismini söylemeden, onu bu hastaya gelmiş olanlar kabul etmezlerdi. Paris'e gider de bir otele indi mi, kendi şöhretinden rahatsız olmamak için, Monsieur Daniel ismini taşırmış.

O zamanlarda, Fransız Cumhuriyetinin haşmetli bir kraliçesi gibi olan Sarah Bernhardt, Tepebaşı'ndaki tiyatroda oynamaya gelince, Pierre Loti ile alâkadar olurdu. Bir defasında, Fransız Hastahanesi'nde yatıyormuş. Hastahaneye o gün o kadar çok çiçek getirilmiş ki, geçenlerin bir kısmı hastahanede düğün, bir kısmı da cenâze bulunduğuna hükmetmişler. Bunlar, Sarah Bernhardt'ın Pierre Loti'ye gönderdiği çiçekler imiş.

Şair Nigâr Hanım, bir gün Osmanbey'deki kışlık evinde, bir gün de Rumeli Hisarı'ndaki yalısında Pierre Loti'yi kabul etmişti. O zamanlarda, Pierre Loti'nin Istanbul'da bir kaç kadın ve erkek dostları bulunduğunu bilirdik.

Bu kadınlar arasında, Kandilli'deki yalısında yaşayan Comtesse Ostrorog, Belkis Haydar Hanım, Tahrirât-ı Hariciye Başkâtibi Nuri Bey'in iki büyük kızla-

rı, bir de kendilerinin ahbabı olan bir hanım, erkekler arasında da bilhassa Loti'nin Türkçe hocası olan muharrir Zeki Magamız Bey, Kandilli'deki yalısında Kıbrıslı Tevfik Bey, Mısır Hidiv'i Abbas Hilmi Paşa ve Şûra-yı Devlet âzâlarından Keçeci zade Reşat Fuad Bey vardı.

Loti'nin İstanbul'da en sevdiği noktalar da, aşağı yukarı bilinirdi. Bunlar, Haliç'ten İstanbul'a bakarken bütün kubbeleri ve minâreleri ile birlikte görülen heyet-i umûmiyesi; Sarayburnu'nun hususiyeti; Eyüb Sultan'daki kahvehaneden serviler arasında görünen Haliç manzarası; Beykoz çayırında üç yüz senelik çınarların gölgesinde kahve içtiği, nargile çektiği yer; akşam ezanlarında ruhlardan koparılır gibi duyulan ezan sesleri, müessir müezzin sesleri duyulan camiler ve minareler...

Loti, kâh Beykoz koyunda, kâh Tarabya koyunda yatan Vautour'daki küçük salonunda piyanosunda sevdiği parçalarını birer birer tekrar ettiği gibi, şehrin de bu en çok sevdiği manzaralarını ve yerlerini de birer birer tekrar görüp gider ve tekrar gezerdi.

O zamanlarda, Pierre Loti'nin parasızlık devirleri çoktan geçmişti. Yazılarıyla ve kitaplarıyla bir servet kazanıyordu. Her on beş günde bir çıkan «Revue des deux Mondes» daki yazıları neşrediliyor ve tefrika edildikten sonra, bunlar Calmann—Lévy matbaasında kitap halinde basılıyordu.

Kendisi yüksek bir memurun maaşını alarak müreffeh bir ömür yaşayan bir Boğoziçili gibi idi. Vautour, kendisi için, biraz alçak tavanlı bir yalı sayılabilir-

di. Kendi yemekleri için Fransa'dan getirdiği bir ahçısı vardı. Kendisine vapurda hizmet eden, sonra da Rochefort'daki evine götürdüğü sadık bir bahriyelisi vardı: Osman. Onun, bu ismi taşıyan adamın bir müslüman olduğunu tahmin edebilirsiniz. Loti'nin hoşuna gitmesi için bu adamın bir müslüman ismini alabileceğini de tasavvur edebilirsiniz. Halbuki bu isim, büyük babası Kırım muharebesi esnâsında harbe iştirak ettiği müttefik Türk ordusuna duyduğu muhabbetle, bir torunu dünyaya gelince ona bu ismi vermiş ve sonra Pierre Loti bu ismi taşıyan adama tesadüf edince, ona muhabbeti artmıştı.

Loti, vapurda iken, güzel bir kayığı ve o zamanın âdeti veçhile, ipekli gömlekli, beyaz elbiseli iki kayıkçısı vardı. Boğaziçliler gibi, gezinti saatlerinde, kendisi de vakit bulabildiği akşamlar, kayığı ile gezinmesini sever, Cuma ve Pazar günleri de, kayıkla, Beykoz veya Tarabya'dan Göksu'ya kadar gelir ve gene Tarabya veya Beykoz'a kadar kayıkla dönerdi.

Loti, kayığı ile Göksu deresinde dolaştığı bir gün, başka bir kayıkta, Altıncı Dâire-i Belediyye, yani Beyoğlu Belediye Dâiresi Müdürü M. Blacque Bey'e tesadüf etmiş ve birbirleriyle tanıştıklarından selâmlaşmışlar. Lâkin o kayıkta, Blacque Bey'in yanındaki Mösyö Achille Lorando, bu selâma nezaket iktizâsıyla iştirâk etmesi lâzım gelirken, Mösyö Loti'yi tanımıyorum diye iştirak etmemiş. Ertesi günü, Loti kendisine kaba ve terbiyesiz bir adam olduğunu söyletmiş. Bu Lorando, iki sene evvel şeriki Tubini ile birlikte ve Fransız Elçisi Constans'ın müdahalesiyle, Mâliye'den alacaklarını tahsil için, Fransız bahriyesine Midilli

Adası'nı işgal ettirmiş bir adamdı. Lorando'nun Beyoğlu Cadde-i Kebîri'ndeki evinin yanında olan Lorando Çıkmazı'na, İstanbul ahalisi artık Korsan Çıkmazı demişler. İsmi Achille olan bu adamın, tarihî isimdaşı gibi hâdiseler doğurduğu görülüyor. Gördüğü hakaret yüzünden Loti'yi düelloya dâvet ediyor ve mâdem ki Türkiye'de yasaktır, düellonun başka bir memlekette yapılmasını istiyormuş.

O zamanlar, Tütün Rejisi Umum Müdürü bulunan Mösyö Louis Rambert'in «Notes et Impression de Turquie, L'Empire Ottoman sous Abdülhamid II» ünvanlı ve İstanbul tarihi bakımından kıymetli, ne yazık ki yalnız birinci cildi basılmış, mütebakisi olacak üç—dört cildi bastırılmamış olan bu kitabı, gündelik bir jurnal hâlinde yazılmış bulunduğundan, bu hâdise de etrafı ile kaydolunur.

Rambert, Loti'ye muharrir olarak hayran bulunduğu halde, İstanbul'da kendisiyle görüşerek tanışınca, hakkında büyük hayal sukutuna düştüğünü anlatıyor ve kendisinden adam olarak bahsedince, aleyhinde bütün bir büyük sahife yazıyor. Göğsü nişanlarla dolu görünen Pierre Loti'nin, muharrirlik sanatıyla görülünce, adam sıfatı ile göründüğü farka hayret içinde kaldığını anlatıyor.

Bu Lorando hâdisesinin beklenmedik bir ciheti daha görülüyor ki, bu da, Loti'nin çok dostu olan Comtesse Ostrorog'un Lorando ailesinden bulunması binâenaleyh, Achille'in Lorando'nun yakın akrabası olmasıydı.

Resmî makamların ihtişâmına hiç itimad câiz olmuyor. Bu zamanlarda Boğaziçi'nde, Pierre Loti'nin

mevkii mümkün olduğu kadar sağlam görülüyordu. Demek, hava o kadar dönek ki, mümkün olduğu kadar berrak, sâkinken, birdenbire bir fırtına çıkabileceğine hiç ihtimal verilmezken, bir gün, hakikaten bir kadeh su içinde bir fırtına kopuverdi.

Yarabbi! Bu zamanlar ne kadar âsude, ne nazlı zamanlarmış ki, böylece çay içilirken bir kedi miyavlaması yüzünden bir hâdise çıkabilmiş. Vaftiz kelimesinden bir dram çıkmasına imkân verilebilmesi için de, ne kadar sâkin bulunulması iktizâ ederdi.

Loti'nin kedileri pek sevdiği bilinirdi. Bir gün kendisine küçük ve bembeyaz bir kedi hediye edilmiş. Biraz da ahbabları ile görüşmek ve gülüşmek vesilesi olsun diye, birkaç kadınla birkaç genç bahriyeliyi bu kedinin isim günü olsun diye vapuruna dâvet etmiş. O sırada İstanbul'da bulunan tanınmış aktör Cadet de bulunuyormuş. Vapurdaki küçük salona çiçekler konulmuş. Gelenlere, çay, gatolar, şekerler, şekerlemeler verilmiş. Birer parmak şampanya içilmiş. Piyanodan çıkan kedi miyavlamaları gibi seslerle bir çalgı duyulmuş. Kedinin üstüne bir iki damla şampan ya akıtılmış. Onun ismi Belkis diye gûya vaftiz edilmiş. O sırada herkes hatırına geleni söylemiş ve herkes bu duyduğu seslerle gülmüş. Herkes, başkalarının gülüşmelerine istirak ederken, bu kadınlar ve gençler pek ziyade memnun olmuşlar. Fakat aynı zamanda, meğer büyük bir pot kırılmış. Nasıl olur da, lâtife ediliyor diye, mukaddes itikadları istihfaf edebilirsiniz? Nasıl olur da, siz bulunduğunuz makamın, nihayet resmî bir harp gemisi olduğunu unutabilirsiniz?

Vapurda hizmette bulunan bahriyeli mütaassıp Breton'lar, bu gülüşmelerden, bu kedi miyavlarından,

bu istihzâlı kahkahalardan, ulvîyeti ve mukaddesâtı istihfaf mânâsını çıkarmışlar. Vaftiz oyununa nefret etmişler. Onlar bütün bu yapılanları profanasion diye telâkki etmişler. Âmirlerinden şikâyet etmişler. Bu havadisler, Beyoğlu'nun Pierre Loti'ye muarız muhitlerinin, bazı gazetelerin neşriyatı yüzünden bu şâyialar katolik muhitlerine kadar ulaşınca papazların taassubunu da teşvik etmişler. Paris'teki gazeteler Pierre Loti'yi din saygısızlığı ile vaftiz hâdisesinin rezaletinden bahsetmişler. Nihayet, Fransız Bahriye Nezâreti, Pierre Loti'yi takbih ile, bu hâdisenin bir daha tekerrür etmemesini emretmiş. O esnâda küçük beyaz ve güzel kedi kaybolmuş. Anlaşılmış ki, vapurun mutaassıp tayfaları, insan işlerinin acip mukadderatı veçhile, din an'anelerine hürmetkâr görünmek arzusu ile. dinin men edeceği bir günah işlemişler: Güzel, küçük, günahsız kediyi, denize, Boğazici'ne atmışlar!

Loti, deniz içinde yaşayan insanların ömürlerini, denizlerin şiirini, bahriyelilerin ferâgatli hayatlarını, nice sahifelerle yazan Loti, gemisinde yaşayan yüz elli —yüz altmış tayfanın kendisini pek sevdiklerini söyleyerek, bundan memnun olur, bununla iftihar ederken, onların bazılarının, rûhen kendisine muarız, kendi san'atma lâkayt ve kendi taassuplarıyla muhalif olduklarını düşünmekle müteessir olmuş.

Fakat Boğaziçi'nin günler ve akşamları çok kere böyle nizâlı, münakaşalı olmuyor. Bazan da, Fransa'dan İstanbul'a kadar gelen bazı şairlerin, muharrirlerin san'atkârların huzurlarıyla, şiir, edebiyat ve san'at mevzularında görüşülüyordu.

Haziran 1904 de hususî vapurla İstanbul'a gelen birisinin dostları olan çok tanınmış bir karı koca, Pi-

erre Loti'yi ziyaret etmiş ve sonra onunla Vautour'da nasıl görüştüklerini hâtıralarında nakletmişlerdi.

Gérard d'Houville imzasıyla yazan Madame de Régnier, Loti'ye ettikleri ziyaretin büyük tesiri altında kaldığını anlatıyor. «Küçük salonunda buhurdanların ve nargilelerin, amber ve gül kokuları içinde sehhar bir gece geçirdik. Kırmızı kadife yaldızlı cepkenli, muslin şalvarlı Anadolu'lu mükemmel bir kavas, dâvetlileri içeri alıyordu.»

Bu günlerde Henri de Régnier'nin İstanbul'a ve Bursa'ya gelmiş olmasını, kültür ve edebiyat tarihimiz için bir kazanç addediyorum. Zira, kendisi de Pierre Loti gibi, muazzam tarihî eserleri ile, din ve medeniyetin tesirleri altında öyle kalmıştı ki, İstanbul ve Bursa'ya ait sekiz — on sone ve manzumeleri Pierre Loti'nin yazıları ile birleşecek kadar hisli, duygulu, düşünceli, güzel ve ruhludur. Kendisinin şahadet ettiği o zamanlarımız için, gayet kuvvetli bu nesirlerin yanında, bunlar aynı kıymette bulunan manzumelerdir.

Zavallı Edebiyat-ı Cedide âzaları da, Pierre Loti'nin İstanbul'da bulunduğunu, Fransız Sefâretinin maiyetinde bulunan ve kâh Beykoz, kâh Tarabya Koy'unda yatan vapurda kaldığını ve onunla görüşmek kendileri için bir arzı- mev'ud olacağını bilirlerdi. Bununla beraber, onunla görüşmeye gitmiş değillerdi. Her akşam, evine avdet saatini kollayan Halit Ziya zamâneden sinsi bir gülüşle istihza eden Cenab Şahabeddin, ya taraftar ya aleyhtar sıfatıyla hazır Tevfik Fikret, ikide bir Tarabya sokaklarında dolaşan Mehmet Rauf, bazı akşamlar Boğaziçi'nde kayığı ile gezi-

nen Saffetî Ziya ve sonra, «İzlanda Balıkçısı»nı yanlış olarak «İzlanda Balıkçıları» diye tercüme eden Hüseyin Cahid, daha başkaları da, hepsi de, Loti ile tanışmak ve görüşmek istedikleri halde, hiçbiri kendisine gitmiş değillerdi. Geçmiş zamanların çektikleri müşkilâtı sonra kavramak güç oluyor. Edebiyat-ı Cedide azâları, bütün bu zamanlarda hiç de meraksız değillerdi. Fakat bunların hepsinin de, istibdad idâresinden almış oldukları tecrübeler vardı. Bunun için, haklı olarak, bu idâreden bir umacıdan korkar gibi, hepsi de bir sefârethanenin maiyetinde bulunan bir beylik gemiyi, memnû bir diyar diye bilirler ve bunun için Pierre Loti ile görüşmeye cesaret edemezlerdi.

Meşrutiyetten bir hayli zaman sonra, bir gün, Reşad Fuad Bey'in konağında, Abdülhak Hamid'le Pierre Loti'nin görüşmüş olduklarını duymuştum. Abdülhak Hamid, Fransızca kitapları okumayı çok sevmezdi. Loti'ye dair bir şey okumuş olduğunu zannetmiyorum. Loti'nin de onun hakkında bir şey bilmediği muhakkak gibidir. Vaktiyle Abdülhak Hamid'in Sarah Bernhardt'a dair manzumesini duysaydı, belki bu gençlik hatırasına alâka gösterebilecekti. Zira, Loti, Aziyadé'den evvel ve İstanbul'a gelmeden önce, Sarah Bernhardt'ı tanımış ve kendisini aşkla sevmişti.

Abdülhak Hamid'in «Finten»in bazı sayfaları ile, «Makber», «Ölü» ve «Bunlar Odur»un bazı şiirleriyle mütehassis olabilecekti. Aynı geçmiş zamanın nice hâtıralarını ikisi de dikkatli ve hüzünlü gözleri ile, biribirlerinin ruhlarında bazı şeyler sezmiş olacakları da muhtemeldir. Muharrirlerin biribirlerine söyleyebilecekleri geçmiş zamanlarından birer «message» olduklarını biliriz.

Sonraları nice şeyler duydum ki, Abdülhak Hamid, bunların Pierre Loti tarafından yazılmış olduğunu duymuşsa, ona muhabbetli bir çok hisler besleyeceği muhakkaktı.

MÜSLÜMAN VE OSMANLI DUYGULU

PİERRE LOTİ

Pierre Loti, kendisinden evvel, bize muhabbet ve memleketimize hayranlık duyan büyük şairler ve muharrirler arasında Lamartine'e taraftar olması lâzım gelirdi. Fakat iki yazarın biribirleriyle yakınlıkları ve uzaklıkları o kadar ince sebeplerle dolaşır ki, tahmin edilmez neticelere varır.

Loti, gençliğinde Victor Hugo ile Alfred de Musset'yi ondan daha çok sevdiği duyuluyordu. Resmini pek beğenmediği Lamartine'i pek okumuşa benzemiyor Türkiye muhabbetini daha iyi kavradıktan sonra, «Histoire de La Turquie» muharriri Lamartine'i daha çok anlaması gerektiği halde, ona kayıtsız görünüyor.

Loti, her ne kadar az okumuş olda da, Chateaubriand'ın «İtinéraire de Paris â Jerusalem»ini, Gérard de Nerval'in «Voyage en Orient»ını ve Téophile Gautier'nin «Constantinople»unu okumuş olması pek muhtemeldir. Ancak, Loti'nin Şark sevgisi, İslâmiyet taraftarlığı ve Türkiye muhabbeti, kendisinden evvelki yazarların tesirleri altında değil, kendisinin seyahatlerinin fikirleriyle ve kalbinin şahsî duygularıyla doğmuş görünüyor.

Loti'nin romanlarından bahsetmek için değil, bize ait fikirlerinin samimiyetlerini izah için hatırlatıyorum ki, o, kitapçılığın roman ticareti ile meşgul olmadığı gibi, o zaman ediplerinin roman san'atlarıyla da alâkadar olmuyor. Gerçi Goncourt'ları, Alphonse Daudet'yi, Emille Pouvillon'u ve daha başkalarını da okuduğu malûmdur. Lâkin onlar arasında orijinal, yani, nev'i şahsına münhasır kalıyor.

Loti'nin san'atı, gayet incelmiş bir san'attı. Okuyucularının kendisiyle tamamen anlaşmaları için ruhunun tezatlarıyla ve hususiyetleriyle alâkadar olmaları lâzım gelirdi. O, san'atının derinlikleri ve incelikleri ile meşgul olarak, eserini ancak kendi ihtiyacını duyduğu şekilde yazar ve müşterilerinin alâkalarını kazanmak için tasviplerini beklemezdi. Böylece, roman san'atında son derece samimi kalırdı.

Asrının bir büyük seyyahı olan Loti, dünyanın tekmil yollarında ve bütün denizlerinde gezindiği bu yerlerde muttasıl aradığı teselli, bir gönül huzuru idi. Gönlünün faniliğinin daima ümitsizliğini duyarken, aradığı ve beklediği, dindarâne bir sükûn ve huzur ihtiyacı oluyordu.

Loti, kendisi Avrupalı olduğu halde, eski saffetli hayat kaidelerini imha eden maddi telâkkiyi beğenmiyor, sevmiyor, Avrupa medeniyetini, ruhu fazla yorucu ve ömürleri fazla yıpratıcı buluyor, yanlış telâkki ediyordu. Bu medeniyeti talihsiz, ruhu inkişaf ettirmeyen ve insana saadet vermeyen, sözde bir medeniyet addediyordu. Kanaatince, Avruplı ameleler teselli bulmak için her akşam alkol içmeye muhtaç kalıyorlar. Mâbetleri olan meyhanelere üşüşüyorlar.

Fabrikalar dertli, fuhuş âdetleri çirkin, gündelik âdilikleri tahammül edilmez derecelere varır. Bizim mutekid ve mutaassıp büyük babalarımızın bu söyleyeceklerini, o, Fransızca olarak söylemiş oluyordu.

Loti, ihtiyacını duyduğu bu itikadlara sadık kalan bir mazî hasretiyle, fanîliğin ızdırabını duyarak, ruhunun teselli kabul etmez ye'si ile dolaşarak, kendisi, asırlardan beri didişmeyen ve değişmeyen bir muhit içine varmak isterken, Şark'ın şiirine, İslâmiyetin şefaatine ve bizim Türk diyârımızın tahayyül, tevekkül ve huzur iklimine erir gibi girmişti. Ve buna ermekle, bir sanatkâr hayatı, aradığı bir ihtişâma kavuşuyordu. Asırlardan beri değişmeyen camilerin huzurunda, asırlardan beri yaşayan ağaçların yanında, ruhunun istikrar ihtîyacını tatmin ediyordu. Akşam saatleri, bir vatan hazzını duyuyordu. Asırlardan beridir aynı kanaatlerin şefkati ile gönüllerden gönüllere duyularak, acıların yeislerini susturarak ve dindar müezzinlerin —Lamartine'in de kaydetmiş olduğu gibi— kiliselerin çanlarından daha insanî, daha hisli, daha ruhlu duyulan ezan sesleri dağılırken, hayat daha müsterih, gönüller daha mütevekkil, ruhlar daha ermiş duyuluyordu. Muttasıl elden bir kuvvet olan hayat, bu yerde, başka yerlerden daha çok yavaşlıyor, istekler daha uslanıyor, kalbler daha sakinleşiyordu. Medeniyetimizin, hülya, vecd, istiğrak, îtikat ve dua diyârı oluyordu.

Loti; tam mutekidlerin kanaatlerine varmış oluyor. «Galilée» kitabında, Bursa'daki «Yeşil Cami» yazısının sonunda:

«Osmanlıların eski payitahtına garp memleketlerinin rahat duymaz ve huzur bilmez hazin insanları ge-

lecekler ve herşey çabucak bozulmaya başlayacak. Ve artık, önüne geçilemeyen bir nehir gibi her şey akacaktır. Sulh, hayal, dua ve iman, herşey!.»

O zamanlarda, vaktiyle, bir vücut gördüğümüz ve duyduğumuz bir mevcudiyet bir ruh vardı ki, bu ömrümüzün yaşadığımız zamanıydı, diyebiliriz. Pierre Loti'nin bir cümlesini okuyunca, bu zamanlar içine girmiş olurduk. Onun, âdet ve hayatımıza ait bir cümlesi, bu zaman zarfında tıpkı bir müslüman ve Osmanlı câmiası içinde duyulmuş oluyordu. Zira, kendisini de tıpkı o hislerle mütehassis, o duygularla mânâlaşmış bulurduk. Kendisi de aynı cemiyetimizin manzaralarını görüyor, hikâyelerini naklediyor ve aynı ömürlerin tâlihine iştirak etmiş duyuluyordu.

Loti, Rochefort'daki bir hatıralar müzesi sayılan evinde, muhtelif odalarının yerlerinde, arada bir, ayrı bir iklim, bir devir, bir din ve bir aşk tahsis ederek, bir kabul günü oynattığını bazı gazetelerin ve magazinlerin neşriyatı ile öğrendik. Bir kere de duymuştuk ki, Türk salonunda, bir Türk günü tertip etmişti.

Bu salona girilince, mermer yollarla bazı duvarlar önündeki kurnalarıyla bir hamamı hatırlatarak, uzaktan damla damla bir su sesi, insanı geçmiş bir zamana erdirmiş olur. Onun yanında Hatice = Aziyade'nin ismini taşıyan mor kandili ile bir tek mezar taşı, bir mezarlık hissini verir. Fakat, nihayet, bu odada Türk halıları, minderler, yastıklar arasında yerlere oturularak eski zaman eşyaları önünde mangallar, silâhlar, el aynaları, rahleler, tesbihler, çerçeveler, âyetler, kâseler ve hattâ eski zaman kadınlarının şefkatlerini gösterir gibi hâlâ şekilleri bozulmamış

hotozlar görülerek bütün bu eski zaman eşyaları, insanı bir eski zaman içine almış olur; bu eşyaların eski zaman kokuları duyulur ve eski zaman ruhu, yeniden yaşanmaya başlar; insana İstanbul, Boğaziçi, Eyüp ve Haliç zamanını yaşatırmış.

Loti, o kadar eski zaman mutaassıbı olmuştu ki, yaşadığı devir hâlâ Sultan Aziz devri olsaydı, Topkapı Sarayı'nın muhtelif bahçelerinde, Garb'ın demiryolunu Sirkeci'ye kadar geçirmek için Sultan Aziz'in kıydığı güzel köşklerin hiç birisini fedâ etmeye razı olmayacak ve hattâ demiryolunun Bursa'ya bile getirilmesine müsaade etmeyecekti.

Sultan Hamid'in resmini çizdiği selâmlık merasimine iştirak eden ahaliden, mütehassis olan herhangi birisi kadar saygı duyuyordu. Fatih'in kaleleri önünde Robert Kolej'in yaptırılan binalarına fena halde kızıyordu.

Loti, İstanbul'da yaşadığı halde, medeniyetimizi göremeyen ve inkâr etmek isteyenlere, Beyoğlu'nun bizlere hem kötü gözle bakan, hem kötü niyetle isnad ve iftira edenlere karşı, levantenlere, tatlı su frenklerine o kadar kızıyordu ki, tamamen aramızdan biri olmuştu. O zamanki müslüman ve Osmanlı Türk medeniyetinin hukukunu Garb'a karşı öyle müdâfaa ediyordu ki, Garb'ın Türklere karşı haksızlıklarını o kadar iyi kavrıyordu ki, Türk vatanından bakılınca, insanın tıpkı o zamanki Galatasaray dostumuz Emin Bülent'in o tarihlerde söylediği:

Garbın cebîn-i zalimi, affetmedim seni,

Türküm ve düşmanım sana, kalsam da bir kişi!

dediğini duyacağı geliyordu.

Şark meselesi diye, kendi önümüzdeki topraklarımızdaki hukukumuzu felsefî ve dinî sebeplerle tahlil ve hakkımızı adamakıllı müdafaa edememiştik. Azami bir samimiyetle yazan Pierre Loti'nin nokta-i nazarını kavramak millî irfanımız bakımından bir kazanç sayılabilir.

Milliyetperver olmayanlar arasında Loti'den beylik bir surette bahsedenler, onun eserini, ruhunu tamamen anlamış sayılmazlar, anlamamış sayılırlar. Kozmopolitlerimizle elele veren bazı sathî dindarlarımız bile, Loti ve eserinin, bize karşı bir müdafaa silâhı olduğunu anlayamadılar.

O, eğer mutaassıp olmasaydı, eğer Garp medeniyeti aleyhindeki fikri olmasaydı, eğer müslüman kanaati ve ruhu ile medeniyetimize gönül vermeseydi, eğer Aziyadesi bulunmasaydı kendi vatanını müdafaa eder gibi bu kadar candan müteessir olmasaydı. Türk câmiasına bu kadar istinad edemezdi. Loti'nin edebiyat ve san'at vasıtasıyla yaptığı bu müdafaanâme için, isterseniz, Loti bizi bir filozof veya bir şair sıfatı ile müdafaa ediyor, diyebilirsiniz.

Loti'nin o zamanlar Judith Gautier ile birlikte yazdıkları «La fille du Ciel» piyesini müşkülât yüzünden ne Sarah Bernhardt, ne de başka Paris tiyatroları oynattıramamışlardı. 1910 da Amerika, bu piyesin tercümesini oynattırmak için Loti'yi New York'a dâvet etmişti. Amerika, kendisinin İslâmiyeti kabul etmiş müslüman bulunduğu şayiasını duyurmuştu.

İşte Trablusgarp ve Balkan Harbi'nden evvelki zamanlarda, Loti'yi bir müslüman ve Osmanlı câmiası

arasında bir mütefekkir diye kabul etmek hiç yanlış olmaz, bilâkis mantıkî olurdu.

Osmanlı İmparatorluğumuzun son mûcizelerinden biri de, Pierre Loti gibi bir sanatkârın gözlerini bu kadar teshir edebilmiş olması ve kendi medeniyetine âşık edebilmesidir. Loti'nin millî bir aşkından bahsetmek hiç de mübalagalı değil, pek yerinde olurdu. Milliyetlerin hudutları, ruhlara göre ölçülür. Irken Fransızlığına rağmen, ruhen Türkleşen Loti'nin yanında, kendileri Türkken gayrımillî kalan nice Türkler de yok muydu? Loti'nin de aramızda hususî bir makamı, mevkii bulunmalı idi. Onun, bizim medeniyetimize hürmeti, medeniyet hakkındaki felsefesinden doğuyor. Ve onun bir çeşit tatbiki olarak bizi, büyük medeniyetimizin asil vârisleri diye biliyor, bizi yüksek bir medeniyetin sahipleri diye takdir ediyor ve bunun içindir ki, haklarımızı söylüyor ve ruhunun kanaati ile bize taraftarlık ediyordu.

LOTİ'NİN YEGANE MÜDAFİİMİZ KALDIĞI GÜNLER

Bir eski zaman adamı olan Sultan Hamid'in hal'inden sonra, memleketin idâresini eline alan fırka, daha yeni ve daha düşünceli olsaydı, Avrupa efkâr-ı umumiyesinin aleyhimizdeki cereyanını mümkün meretebe değiştirmeye daha çok gayret ederdi. Halbuki, İttihat ve Terakki, ecnebilerin zihniyetine nasıl iyi bir tesir icra edebilsin ki, kendi memleketimiz efkâr-ı umumiyesine bile kötü tesir etmekteydi.

Biz, dünya efkâr-ı umumiyesiyle pek az temas ediyor ve muhtelif cereyanlarından habersiz kalıyor-

duk. Tamamen gafil bulunduğumuz bir sırada Trablusgarp harbine düştük. Bundan kurtulamadan, daha büyük bir gafletle de, Balkan memleketlerinin aleyhimize kurdukları bir komplo karşısında kaldık. Memleketimizi taksim etmek isteyen bu gâsıplar, topraklarımızı işgal ettikçe ve müslüman ahâliyi imha ettikçe, bizi hem tezyif hem tahkir etmekte kendilerini haklı saydırmak istiyorlardı. Daha sulh olmamış, imzalanmamışken, Avrupa efkâr-ı umumiyesi bu askerî hezimetimiz karşısında, mütecaviz Balkanlılarla ittifak etmişler de kendi aralarında bir hâkimler heyeti kurmuşlar gibi, aleyhimizdeki neşriyatın bütün iftiralarına güya ilmî ve tarihî bir pâye vermek istiyorlardı. Korkunç bir ehl-i salip heyeti karşısında bulunuyorduk. Avrupa ve Amerika halkı, gıyaben bizim aleyhimizde ayar edilmişti. İşittiklerini tahkike ihtiyaç olmadan her tel'in propagandasına kapılarak inanıyorlardı.

İnsanlar arasında rol oynayan şahsi münasebetlerle, gündelik hâtıralar gibi, milletler arasında da tarihî hâtıraların rol oynamaları tabiî olur. Tarihî ve edebî nice hatıralarımıza istinaden nice Fransız münevverleri, edebiyatçıları, şairleri romancıları ve muharrirleriyle, bizim aramızda aynı bir zihniyet bulmamızı beklerdik. Halbuki, kendileriyle lisanları ile konuştuğumuz bu münevverler güya müşterek hâtıralarımızı birden unutmuşlar gibi ve tarihî bir Türk—Fransız dostluğu hiçbir zaman kurulmamış gibi görünüyorlardı. Bizi yakından tanımış ve aleyhimizdeki isnatların asılsızlığını bilenlerin mevcut olmaları tabiî idi. Onları da söyletmek lâzımdı. Böylece Hükûmet, İttihad ve Terakki, cihan efkâr-ı umumiyesine,

büsbütün unutulmuş kalan bazı tarihî hakikatleri duyurmak ve aleyhimize uydurulmuş isnatları tekzib etmek ihtiyacını duydu. O zaman daha paşa olmayan Talât Bey, Avrupa'ya iki heyet gönderilmesine karar verdi.

Bunlardan biri Halid Ziya, Reşit Saffet, ikincisi de Hamdullah Suphi, Nüzhet Sabit ve o zaman hayatını İstanbul'da kazanan ve sosyalist olduğunu söyleyen Mösyö Coupette namında bir Fransız'dan mürekkep olacaktı. Paris Sefaretimiz erkânı ve Büyükelçimiz Rifat Paşa da kendilerine ellerinden gelen yardımı göstereceklerdi. Bu heyetlere kâfi addedilen sarfiyat ödenmişti. Halid Ziya, Hamdullah Suphi, Reşit Saffet, yazı kabiliyeleriyle tanınmış ediplerimizdendiler. Lehimizde, imkân nisbetinde neşriyatta bulunacaklardı.

Bütün bu müsâit görünen ihtimallere rağmen, Paris'e giden bu heyetlerin propagandaları pek tesirli olmamıştı. Zira o muhit, pek aleyhimizdeydi.

Halid Ziya'nın «Saray ve Ötesi» eserinin üçüncü cildinde, bütün faaliyetleri hakkında izahat vardır. Kendisinin «Türkiye'nin vefakâr dostu» diye bahsettiği Pierre Loti, o zamanlar Rochefort'daki evinde bulunduğundan, bilhassa onun tavsiye mektuplarından istifade edilmişti. O, müteaddit mektuplarıyla, birkaç Fransız Akademisi âzasını tanıştırarak, kendileriyle temas ettirmiş. Elçimizin de delâletiyle, hergün, Hariciye Nâzırı, Meclisteki Hariciye Encümeni âzaları, vekiller, Âyan'dan, Mebusan'dan, parti reislerinden, matbuat erkânından bir kaçıyla mülâkatta bulunuyormuş. Pek çoğu nâzik olan bu politikacılar ve muharrir-

ler, bizim için kayıtsız kalıyorlar; bazıları da, meselâ «Temps» başmuharriri Tardieu gibi, aleyhimizde bulunarak, mütecaviz düşmanlarımıza taraftar olduklarını gizlemeye bile lüzum görmüyorlarmış.

Reşit Saffet, bu mütecaviz muarızların taraftarlığına tahammül edemiyerek, meselâ, «Journal des Debats» Gazetesi'nin başmuharriri Gauvain ile âdeta kavga etmek mecburiyetinde bile kalmış.

Halid Ziya, hatıralarında, bu görüşmelerin hülâsası olmak üzere «Bir netice istihsal ettik diyemezdim» diyor. Nihayet ikinci derecede bir piyes yazarı olan Henri Lavedan'ın kendisine: «Biz sizi tanımak, öğrenmek ve sevmek isteriz. Biliyoruz ki Fransız kültürünü, geleneğini almışsınız. Fakat, yalnız bu kadar.. Kendinizi bize bildirmek için hiçbir şey yapmıyorsunuz. Rakipleriniz ise öyle değil..» dediğini kaydediyor.

Bu kitapla nihayet öğreniyoruz ki, o günler zarfında Halit Ziyanın Pierre Loti'ye hitaben yazmış bulunduğu bir açık mektubu, ehemmiyet verdikleri Paris gazetelerinin hiç birinde neşrettiremiyorlar da, Pierre Loti'ye aidiyeti ve böylece kısmen edebî mahiyeti itibariyle, onu ancak okurları az olan «Gıl Blas» Gazetesi'nde neşrettiriyorlar. Hattâ bunu, bir muvaffakiyet gibi telâkki etmek mecburiyetinde kalıyorlar.

Hamdullah Suphi, Nüzhet Sabit ve o zaman İstanbul'da ekmek parasını çıkarmak için kalan ve bizim Balkan Harbinde mâruz kaldığımız facialarını Fransız sosyalistlerini uyandıracağını söyleyen Coupette, meşhur sosyalist hatibi Jaurès'in ikâmet ettiği evde kabul edilmiş ve kendisi ile görüşmüşler. Jaurès'in gazetesi l 'Humanité, Rusya'nın kendisi için istilâ sa

hası olarak kurduğu Slâv ve Balkan memleketlerinin tarihlerini hiç doğru bilmezdi. Bu gazete, istiklâllerini isteyen memleketler diye, onların lehlerindeki propagandalara iştirak etmekteydi. Jaurès, her halde, ahlâki bir gaye namına tâ İstanbul'dan kendisine kadar bir heyet gelmiş olmasından, ziyade mütehassis görünüyordu.

Hamdullah Suphi, o zaman, Trakya'da Bulgarların bir müddet işgal etmiş oldukları yerlerde dolaşmış olduğu için, onların ettikleri fâciaları gözleri ile gördüğünü anlatmıştı. Kendilerini kurtarmak için camilere barınmış olan çoluk, çocuk, kadın, ihtiyar, bütün bu insanların, camileriyle birlikte ateşe verilerek nasıl cayır cayır yanmış olduklarını anlatınca, Jaurès'in gözleri yaşarmış. Jaurès, o gün heyetin, kendi gazetesine de giderek bu anlattıklarını tekrar etmesini istemiş. Gazeteye Hamdullah Suphi'nin resminin konulmasını söylemiş. Fakat, bu görüşmelerden fazla bir netice hâsıl olmamış.

Bu feci günlerde, yaralı ruhlarımızla yegâne duyabildiğimiz dost sesi Pierre Loti'nin bir çeşit muzdarip bir velî edâsıyla, insan sevgisini duyuran halâvetli sesi oluyordu. Bu sesi işitmekle teselli bulabiliyorduk Onun, Türk hayatına, ruhuna hizmet etmek isteyen yazıları, bizi meclûb ediyordu.

Loti'nin bir sanatkâr mizacı ile geçirdiği o zamanlara kadar, âdeta dinî bir inkıyad ile, ancak çektiği aşklarını, ettiği seyahatlerini, ruhî tahassüslerini, şahsî düşüncelerini yazmakla iktifâ ettiğini biliyorduk. Halbuki, 1911'de İtalyanın Trablusgarp'ı istilâsı ve 1913 Balkan memleketlerinin Rumeli topraklarımıza hücumları başlayınca, o, bir celâdet'in cezbe-

siyle inkâr edilmek istenen bütün haklarımızı müdafaa etmek için kalemine sarılmış, inandığı ve düşündüğü bir çok hakikatleri yazmak ve bastırmak ihtiyacını duyan bir medenî cesaretle, bir kahraman kesilmişti.

Bir çok Fransız muhariri, İtalyanların ve Balkanlıların topraklarımıza saldırmalarını bir kahramanlık telâkki ediyorlardı. O ise, bilâkis, vatanlarını müdafaaya uğraşan, miktarları azalmış, silâhları daha da çok azalmış, fakat, cesaret ve hamiyetleri hiç azalmamış Türk ordusunu ve kahmanlarını övüyordu. O zamana kadar yazdıklarını göndermeye alışkın olduğu gazete ve mecmualarına yeni makalelerini yolluyor, fakat bu gazeteler, okuyucularının telâkkilerine sadık kalarak, bu siyasî makalelerin çoğunu neşretmeye razı olmuyorlardı. Kendisi, bütün bunlara rağmen, inat ve ısrar ederek, hemen her gazetenin kapısını çalıyordu. Bu kapıların bir çoğu, kendisine kapanmış olduğundan Loti, onlarla âdeta kavga ediyordu. Vaktiyle her yazdığını neşreden Figaro Gazetesi ile arası büsbütün açılmıştı. Ve bütün bunlara rağmen, o yine, bu siyasî yazılarını yazmaktan, neşretmekten geri kalmıyordu.

Loti'nin öyle bir yazısı, böylece, herhangi bir gazetede arada bir neşrolundu mu, bizim aleyhimizdeki neşriyatı idâre eden bir şebeke, Bulgarlar, Rumlar, Sırplar ve Ermeniler, hemen Loti'yi, en âdi, en bayağı, hattâ müstehcen tezyifler, hakaretler, iftiralar ve hattâ tehditlere başlıyorlardı. Loti bütün bu hücumlara değer vermeyerek, bahsolunan vak'a ve hâdiselerin hakikatlerini anlatmaya çalışıyor ve bizi necâbetle müdafaada devam ediyordu.

O sıralarda Pierre Loti'ye bir hakaretnâme yazan bir Bulgar'ı, askerliğini yapmakta olan bir Galatasaraylı, Hâlet, düelloya dâvet etmişti. Bulgar ordusunda zabit olan Torkum adında bir Ermeni de, Paris'te Loti'yi düelloya dâvet etmiş, Sadık isminde bir zabitimiz, bu Torkum'la, Loti namına düello etmek için, kendisi o zaman Paris'te bulunan M. Nermi'nin yanına gelmiş ve birlikte Loti'ye gitmişler. Loti, kendi namına bir Fransız'ın Torkum'la düello edeceğinden, artık kendisinin bu fikrinden vazgeçmesini rica etmiş

İşte, Paris'te lehimizde o da Pierre Loti'ye ve edebiyata yakınlığı sâyesinde, bir tek makale neşrettirebildiğimiz zamanlarda, bizi müdafaa için«Turquie Agonisante» (Can Çekişen Türkiye) kitabının neşredildiğini görünce, Loti'ye ne kadar müteşekkir ve minnettar olduğumuz kolayca anlaşılır. O kitabın neşrinin bize ettiği tesir, bozulmamış bir hâtıra olarak kalıyor. Bütün bunlar 1913 senesinin hazin hâtıralarıdır.

PİERRE LOTİ'NİN BİZE DAİR SON ESERLERİ

1911 de kendisini kurtarmaya çalışan zavallı vatanımıza, İtalya, Trablusgarp istilâsıyla hücuma başladığı andan itibaren, evvelce söylemiş olduğum gibi, Loti, inkâr edilmek istenen haklarımızı müdafaa için kaleme sarılmış ve Balkan Harbi sırasında da, 1913 de «La Turquie Agonisante — Can Çekişen Türkiye» kitabıyla, bütün ruhuyla bu mücadeleye iştirâk etmiş, birçok makaleler, mektuplar, tekzipler, cevaplar, izahlar, beyannâmeler müdafaannâmeler, red ve inkârlar

yazmaya koyulmuş ve bütün bunlardan mürekkep kitabını neşretmişti.

Denilebilir ki, bu kitap, hem politikacı partilerin, hem katoliklerin, hem sosyalistlerin, hem farmasonların, hem Balkanlıların aleyhimizde ateş püskürdükleri bir zamanda basılmış oluyordu.

Loti, Edirne'nin kurtuluşundan sonra, Trakya'ya giderek Bulgarların mezâlimini yerlerinde görmüş, bunları yazarak cihan efkâr-ı umumiyesine ilân etmişti.

Kendisinin son beş kitabı, tıpkı milliyetçi bir Türk yazarının siyasî düşüncelerle yazdığı eserler gibidir. Bu acı buhran zamanlarında onun eserleri ruhu mütehassis ettiği gibi, hayatına dair basılmış yazılardan öğreniyoruz ki, kendisinin büyük bir teselli-si de, biz Türklerden aldığı şükran ve muhabbet mektupları olmuştur.

Loti, bizim haklarımızı müdafaa ettiği kitaplarında, kendimizi düşmanlarımıza ahlâken fâik bilirdi. Gerek Bulgar, gerek Rum, gerek Ermeni, gerekse Balkanlı müstevlîlerin topraklarımızı istilâlarını, barbarların istilâsı diye tavsif ederdi. Çünkü, onlar bizi imha etmek istiyorlar, kendisi ise, muhafazakâr olan bizim idâremizin üstünlüğüne inanıyor ve gerek Balkan Harbi'nden evvelki zamanlarda, gerek B a l k a n Harbi'nde işgal edilen yerlerimizde nice vahşetlere maruz kaldığımızı, tesirli bir ısrarla anlatıyordu.

Loti, Ruslaştırılmış Balkanlıların, sovyetize edilmiş Balkanlıların, Rusya'nın Avrupa'yı istilâ yollarını açtıklarını ve bu yolları kapatmak için Türkiye'nin mevcudiyetinden istifade olunmasını —evvelce bunu

Lamartine'in düşünmüş olduğu gibi— tasvip ve tavsiye ediyordu.

«La Question d'Orient —Şark Meselesi» doğurtulmuş ve Les minorités denilen ekalliyetler meselesi büyütülmüş, öyle ki, bir ilim hâlini almıştı. Bunların hükûmetlerde siyasiyâtçıları, memleketlerde mütehassısları, mekteplerde hocaları, matbuatta muharrirleri, paralı konferanslarda yardakçıları, partilerde hatipleri, tarikatlarda allâmeleri vardı. Bizim bütün millî tarihimiz hep bu isnat ve propagandaların envâi ile meşgul olmalıydı. Kendi tarihimizde bu iddialara karşı, hakikatlerimizin müdafaa âlimleri, şairleri, hocaları, şahitleri, muharrirleri, gazetecileri, avukatları bulunmalı değil miydi? Onlar, haklarımızı muhtelif dillerde söyleyebilmeli, anlatabilmeli, yazabilmeli ve duyurabilmeli değiller miydi? Bizim yalnız bir tek dostumuz ve hıristiyan olan bir şahidimiz vardı: Pierre Loti.

Bir müsteşrik, bazan, alâkadar olduğu bir mevzuda, bilgilerini üstadâne bir surette açıklarken, kıymetli yazıları arasında, bizim kıymetsiz bir yazarımızın bile yapmayacağı yanlışlara düşebilir. Bunun içindir ki, Loti, bazan, menfaatlerimizi müdafaa sadedinde, açıkça zararlı ve haksız bir iddiada bulunabilir.

Biz, millî ve tarihî görüşlerimizi Pierre Loti'ye iyice anlatabilmeliydik. Hemen bütün müdafaa silâhlarımızı ihmal ettiğimiz zamanlarda yapmadığımız hata kalmadığı gibi, Pierre Loti'den daha fazla istifade edemeyişimizin sebebi, yine bir beceriksizliğimizin

mahsulüydü. Onun «dökümantasyonu» bir hayli zayıftı.

1914 de Cihan Harbine katılınca, Fransa İttifak devletleri safında, biz ise karşıki safta bulunduk. Loti, Fransa ile Türkiye arasında harp olduğu halde, mütareke senelerinde sulh daha imza edilmemişken, Türkiye haklarını müdafaa için, yazılarıyla dikkate değer bir cesaret gösteriyordu. 1918 de «Les Massacres d'Arménie — Ermeni kıtalleri» risalesini neşrederek, ilk defa olmak üzere lehimizde bir ses duyurmuş oluyordu. Asırlardan beridir Ermeniler, hıristiyan olduklarından, Avrupa'nın mutaassıplarını aleyhimizde tahrik etmişlerdi. Hakikatı söyleyen bu kitap çıkınca, bütün düşmanlarımız hep birden Loti'ye karşı hücum ettiler. Hattâ, kendisine suikast hazırlandığı duyuldu.

Loti 1919 da «Les Alliés qu'il nous faudrait — Bize lüzumu olan müttefikler» fikrini en evvel Le Figaro'da bir makale olarak neşretmişti. Bu, havaî, şairane, edebî bir yazı değil, en feci ve kanlı bir harbden sonra memleketin efkâr-ı umumiyesinin, düşmanlarımızın zehirli propagandaları ile pek asabî ve titiz göründüğü bir zamanda, hayli cesur görünen bir fikirdi. Memleketin an'anevî hürriyeti içinde bile hayli cesaretli olan bu fikir, Fransa'nın menfaatlerinin yalnız bizimle anlaşmakta olduğunu izahla, bütün bir program demek oluyordu. Başka diğer yazılarıyla makalelerinden mürekkep «Les Alliés qu'il nous faudrait» risalesini neşrettirdi. Duyulduğuna göre, Clemenceau, Loti'nin yazılarına fena halde hiddedlenerek, bilinen şiddetiyle ve kendisine dost bir muharrir vasıtası ile onu âdeta tehdit ettirerek, böyle yazılar neşretmeye devam ederse, kendisi için tehlikeli olacağını söyletmişti.

Loti'nin 1920'de, aynı fikirleri kuvvetlendirmek için «La Mort de notre chère France en Orient — Aziz Fransamızın Şark'ta Ölümü» kitabını neşretti. Burada, Türkiye'nin çekildiği bütün yerlerden, Fransızcanın ve Fransa'nın nüfuzunun da silindiğini söylüyor. kitabını zamanın sansüründen kurtarabilmek için çektiği zorlukları anlatarak bundan şikâyet ediyordu.

1921 de Loti, vaktiyle, 1910 de ve son olarak 1913 de İstanbul'a yaptığı iki seyahatinin âdeti vechile yazmış bulunduğu gündelik hâtıralarıyla hazırlanan «Suprêmes Visions d'Orient»ını, oğlu Samuel Viaud ile birlikte neşretmişti. Şimdi o eserin bazı siyâsi kısımlarını kaydetmek istiyorum:

Burada, Loti, Balkan Harbi'nde, bir müddet Bulgarların işgal ettikleri Edirne'ye, şehrin kurtuluşundan bir zaman sonra girdiğini anlatıyor. Kendisine yapılan candan resm-i kabulden, halka minnettarlığını açık bir mektupla bildiriyor. Büyük Sultan Selim Camii'nin kudretli, muhabbetli bir resmini çiziyor. Bize dair siyasî bir kaç makalesini kitaba ithal ediyor: Edirne'nin bizde kalması için yazılan bir yazı; Rumlar aleyhinde «La Grécaille» yazısı; Fransız Hariciye Nâzırına bize dair 20 Aralık 1920 tarihli açık mektup; ve Yunan Kraliçesine dair Sophie adlı yazı..

Nihayet sonuncu olduğunu bildirdiği ve yine bizim haklarımızı müdafaa için İngiliz halkına hitâben Ocak 1921 tarihli açık mektup ki, kitabın sonuncu sayfasını teşkil ediyor.

Sonuncu defa olarak eline aldığı kalemiyle, bu yazısında yine hakkımızda yapılan haksızlıklardan şi-

kâyet ediyor. Bu sonuncu yazısında, uğradığımız haksızlıklardan hastalandığını, bunların kendisini öldürdüğünü ve ölmeye hazırlandığını, artık sonuncu defa olarak halkın karşısında söz aldığını, zîra, dünya yüzündeki rolünün sona erdiğini ve son yazısının, muharrirliğinin bir vedanâmesi veya bir vasiyetnâmesi olduğunu söylüyor. Ve: «Eski zindeliğime sahip olsam, İslâmiyet'in müdafiileri safında kendimi öldürmeye ne galeyanla iltıhak ederdim» diyor.

Aleyhimizde ne kadar iftira varsa, bunların hepsinden mesul telâkki edilerek ehl-i salip harplerinden nüksetmiş bir zihniyetle, bütün tarihimizle alâkaları kesilmiş bir zihniyetle ve medeniyetimizin bütün bilgilerinden habersiz kalan kaba bir zihniyetle, bütün topraklarımız bir harp sahası teşkil edilmiş ve işgal edilmiş bütün topraklarımızda biz Türkler mevcut değilmişiz gibi, tekmil Şark meselesi, ancak bizim imha edilmemiz esası üzerine böyle bir vesika imza ettirilmek isteniyordu.

Sevr muahedenâmesi, medenî bir sulhnâme değil, bir milletin, bir devletin, bir medeniyetin idam kararı olmak isteniyordu. Vaktiyle sulh şartlarını bildiren Président Wilson son onbirinci maddesi: «Bugünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisine ait parçalarının istiklâl ve masuniyeti» diyordu. Eğer, söylediği sözün mânâsını anlasa, biz, «Misak-ı Millî» hudutlarımız içine girmiş bulunuyorduk. Halbuki, mahsus bir kapana tutulmuş gibi bir vaziyette bırakılmak isteniyor ve biz Türklere, kendi topraklarımızda yaşamak hakkı tanıtılmak istenilmeyerek hemen bütün topraklarımız bizden alınmak isteniliyor, kendi İzmirimize Yu-

nan ordusunun girmesine yalnız müsaade değil, yardım ediliyor, bütün milli hudutlarımıza tecavüz olunuyordu.

İşte böylece, büyük bir milletin uzun tarihi hakkında hiçbir doğru bilgisi olmayan bir takım maceraperest siyâsetçilerin harpten sonra, aleyhimize kurdukları bir komployа kaptırılarak, Sevrès Muahedesi diye, bizim idam kararımız zorla kabul ve imzalattırılmak istenince, Loti, bu Sevrès Muahedesi'nin rezaleti karşısında büyük bir isyan ile, bunun yalnız eşsiz bir haksızlık değil, kendi memleketi olan Fransa aleyhinde bir gaflet, hamakat ve hattâ cinayet olduğunu düşünmüş, söylemiş, yazmış ve anlatmıştır.

1921 de Ocak ayının ilk günlerinde, sonuncu sayfalarını yazdıktan sonra, Loti'nin hayatında neşrolunmuş bu sonuncu kitabı da basıldı. Öyle ki, kendisinin 73 senelik hayatı, ilk kitabı olan Aziyadé ile başlamış ve yine en son İstanbul hâtıraları olan «Suprêmes Visions»ları ile bitirilmiş oluyor. İlk ve sonuncusu bize dair olan bu elli kadar kitap arasında, bu kitabımda isimlerini zikretmiş olduğum onbeş kitabı, ya doğrudan doğruya bize ait, yahut o zamanki İmparatorluğumuzun teşkil ettiği memleketlere aittir.

Düşünüyorum ki, Edebiyat-ı Cedide zamanında üstad addettiğimiz muharrirlerden hiç birisinin eseri nihayet bir yabancının bu kitapları kadar, sırf millî bakımdan bu kemiyet ve keyfiyette, bu kıratta, onun kilerle boy ölçüşecek bir eser teşkil etmiyor.

Milliyetimiz ve memleketimizin hukuku, kendi müdafaamız ve kültürümüzün mahiyeti bakımından

bu nisbette ve bu kadar kıymetli eserlerimiz mevcut muydu? Denilebilir ki, bunların hepsi birden daha hiç bir muharririmize nasip olmuş değildir.

Loti'nin ruhunun bir kısmının, açıktan açığa bir Şarklı olduğu görülüyor. Eserlerinin bir kısmıyla âdeta kendisinin ikinci bir vatanını teşkil eden Türkiye'ye ait eserleriyle, Şarklı ve hattâ kısmen müslüman ruhuyla bu ikinci vatanını söylemiş, yazmış ve duyurmuş oluyor.

PİERRE LOTİ'NİN SON ZAMANLARI VE ÖLÜMÜ

Loti, son zamanlarına yaklaşıncaya kadar, sıhhatini, kuvvetini ve hattâ kısmen de gençliğini muhafaza eder gibi görünüyordu. Tekaüd oluşundan, Versailles Sulhnâmesi'nden ve bilhassa Sevrès Muahedesi'nin hazırlanışından sonra, geçen seneler zarfında, bir yandan memleketimizin arka arkaya mâruz kaldığı felâketlerimiz kendisini o kadar meyus etmiş ve diğer yandan da haklarımızı müdafaa için bütün kuvvetlerini o kadar israf ile harcamışdı ki, artık yorulmuş, ihtiyarlamış ve hastalanmış görünüyordu. Asîl rûhiyle, bize karşı yapılmak istenilen haksızlıklar için hep şikâyet ediyor ve doğru bulduğu kendi fikirlerini kabul ettirmek emeliyle âdeta isyan ediyordu. O zamanlarda kiminle görüşür ve kiminle mektuplaşırsa hep Sevrès fecâatini tashih ettirmek gayesiyle mutlaka bir şey yapmak iktiza ettiğini anlatmaya çalışırmış. Kendisinin etrafında bulunanlara ve kendisiyle görüştüklerinin hepsine: «Ah! şu melun Sevrès Muahedesi'ni nasıl tashîh ettirebilmeli» dermiş. Etrafında bulunanların hepsi de bu yoldaki his ve fikirlerini müttefiken tasdik ediyorlar.

Sevres Muahedenamesi bizim imparatorluğumuzun ahalisinin sulh ve saadetlerini koruyan bir sulhnâme değil, Türkiye'nin ve Türklerin bir nevî tasfiyesi hâlinde hazırlanıyor şeni ve şeci bir yüz karası olarak zorla aleyhimize kabul ve esaret hücceti diye imza ettirilmek isteniliyordu

1920 Ağustosunda sulh heyeti, Sevr Muahedesini imzalamıştı. Pierre Loti, millî bir anlayışla ruhen bize yakın kalıyordu.

Loti'nin yıllardanberi yanında bulunan kâtibi Mösyö Mauberger, bu son senelerde kendisinin son faaliyetlerini hep bizim haklarımızı müdafaa için sarfettiğini, hep bu muahedenin haksızlıklarını izah ettiğini, gece gündüz, sözlerinde hep bu haksızlıklara tahammül edemeyişinin ızdırabıyla hastalandığını anlatır dururmuş.

Loti, ilk romanını bastırmakla kendisini muharrir olarak tanıttırmış olan ihtiyar Madame Juliette Adam'a gönderdiği mektubunda: «İnsanı isyan duygusu kadar yoran ve öldüren hiçbir şey yoktur» diyordu.

Loti, 1921 de 71 yaşında iken, Rochefort'daki evinde kendisine bir felç gelmişti. Artık evinden çıkmadığı gibi, evine bile nadir olarak misafir kabul ediyordu.

Claude Farrère, 24 Aralık 1921 de Pierre Loti'nin bir telgrafını almıştı. Ankara Büyük Millet Meclisi'nin gönderdiği bir heyetin, Rochefort'daki evinde yapılacak bir kabul resmine kendisinin iştirâkini istiyordu. Farrère, Loti'nin mefluç olduğunu bilmediğinden, geleceğini söylemişti. Rochefort'a varınca Loti'-

nin ağır hasta olduğunu, oğlu Samuel'in seyahatte bulunduğunu öğrenerek, kabul resmini idare etmenin lüzumunu anlamış. Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin teşekkülünden sonra gelen bu heyet, Büyük Millet Meclisi, Paris mümessilinin refikasıyla, mümessilliğin bir kâtibinden ibaret bulunuyormuş. Claude Farrère, Loti kitabında bu kabul resmini uzun uzadıya anlatıyor. Hem kendisinin bu kitabı, hem de Müfide Tek Hanımın vaktiyle gündelik bir gazetedeki beyanatı birbirini tekid ediyor ve Rochefort'daki merasimin nasıl cereyan ettiğini etraflıca anlatıyor.

O gün heyetimiz, Loti'nin evine çay saatinde varmak için, biraz geç gelmiş. Rochefort gibi bu taşra şehrinde, gelen heyetler, yemekten iki saat sonra gelirlermiş. Ve yapılan merasim de iki saat sonra bitermiş. Bizim heyet trenle gelmemiş. Şehrin en muteber telâkki edilen otelinde aranılmış, fakat bulunamamış. Bunun için Loti'nin evinde, delegasyonumuz biraz gecikti diye bir telâş duyulmuş. Nihayet Müfide Hanım ve mümessilin kâtibi, ikisi birlikte otomobille gelmişler. İkisi de Loti'yi görünce pek mütehassis görünüyorlarmış.

Rochefort'taki evde bulunanlar bu heyetin gelişinden pek memnun olmuşlar, Farrère, hasta Loti'nin evinde âdeta ev sahibi sıfatiyle kendilerini istikbal etmiş. Müfide Hanım'a getirilen hediyenin ne olduğunu sormuş. Müfide Hanım da bunun hiçbir maddî kıymeti bulunmayan, Loti'ye hiç lâyık olmayan, yeni, çirkin ve kıymetsiz bir halı olduğunu, lâkin, bunu ana ve babaları Rumlar tarafından öldürülmüş öksüz çocukların, mahza Loti'ye hediye olmak üzere örmüş ol-

dukları bir halı bulunduğunu, bir de Mustafa Kemal Paşa'nın el yazısıyla bir mektup olduğunu söylemiş.

Loti, gelen bu heyeti, evindeki bir kaç kişiyle bir likte cami odasında kabul etmiş. Odada ışık olarak yalnız Aziyadé'nin mezar taşının üstüne asılmış mor bir yağ kandili varmış. Câmi denilen oda, hemen hemen karanlık görünüyor, pek de soğuk duyuluyormuş. Loti, o gün pek hasta imiş. Yanında bulunan iki adamı kendisini tutuyorlarmış. Müfide Hanımla kucaklaşmışlar. Loti, teessüründen ilk önce hiçbir şey söyleyememiş. Müfide Hanım da ağlamaya başlamış. O da teessüründen söylediklerini o kadar yavaş bir sesle söylüyormuş ki, Farrére müdahale ederek, biraz daha yüksek sesle konuşmasını rica etmiş.

Loti o gün, bir arzusunu bildirmiş. Claude Farrére'in bir gün daha evinde kalmasını ve Müfide Hanımın da Rochefort'daki «Le Grand Bacha» otelinde bir gün daha kalması ve bu sayede ertesi günü bir daha evine gelmesini rica etmiş. Ertesi günü tekrar gelen Müfide Hanım'la bir daha, uzun uzun görüşmüşler. Ayrılacakları sırada Loti: «Ben artık öleceğim!» dedikten sonra Farrére'e hitaben: «Siz benim eserime devam edeceksiniz, değil mi?» diye sormuş. O da, önünde diz çökerek: «Evet, devam edeceğim!» diye yemin etmiş. Filhakika, Loti'nin ölümünden sonra Claude Farrére'in dostluğuna ve bize muhabbetine sadık kaldığı doğrudur.

Loti, bizim İzmir'i kurtardığımızı öğrenmiş, fakat Lozan Muahedesine erişememişti. Bir müddet sonra, 10 Haziran 1923 de 73 yaşında iken, Hendaye'deki yazlık evinde vefat etti. Vasiyetnâmesi mûcibince Roche-

fort karşısındaki Oléron adasında ecdâdının evlerinin bahçesindeki bir duvarın önünde hazırlanmış olan ve üstünde yalnız Pierre Loti yazılı bir taş altına defnolundu.

O gün, Loti'nin çok sevdiği İstanbul'un bir çok binalarında, hattâ Galata Kulesi'nde bile yarıya çekilmiş Türk—Fransız matem bayrakları yanyana görünüyor, ölümün tesirine beraberce iştirak ediyorlardı.

O sırada sulh müzakereleri için, bizim delegasyonumuz Lozan'da bulunuyordu. İsmet Paşa, Loti'nin ölümünü duyunca, cenazesinde bulunmak için heyet âzasından Ahmet İhsan'ı, delegasyonun ve Türk matbuatının mümessili sıfatiyle oraya göndermişti. Ahmet İhsan, Servet-i Fünûn'da çıkan bir yazısında bu cenazeye nasıl iştirak ettiğini anlatır: Rochefort'daki evine gidip, oradan Oléron adasına nakledilen tabutu takip ediyor. Cenaze, adada, Loti'nin doğduğu evin kapısına gelince, vasiyeti mucibince merasimin bittiği söylenilerek, yalnız ailesinin efrâdı, eski bazı dostları, bir de eski emekli hizmetçileri içeriye alınmış. Ahmet İhsan'ın Türkiye mümessili olarak geldiği öğrenilince, onu da diğerleriyle birlikte içeriye almışlar. Pierre Loti'nin eski hizmetçisi Osman, ağlaya ağlaya, Ahmet İhsan'ı onun gömüleceği noktaya kadar götürmüş.

Loti'nin mezarı önündeki duvarda, tunçtan bir hurma dalı asılmış görünüyor. Dünyanın öbür ucunda kalan Saint—Maurice adasının müslüman ahalisi bu hurma dalını Pierre Loti'ye, dinlerinin muhabbetli bir hâtırası olarak göndermişler. Onlar bile, bu Türk ve müslüman dostunu unutmak istememişler. Küçük

bir adanın metrûk bir bahçesindeki bu protestan mezarının önünde kalan bu tunç hurma dalı, bütün dünya hatıralarını terketmiş bir mezar önünde, ölümden yegâne geri kalmış bir hâtıra hâlinde görünüyor.

Cenab Şahabettin'in o zaman neşrettiği bir makalesinde, Loti'ye dair hâtırasını yazan bir Fransız muharririnin yazısı, onun, meşum Sevr Muahedesinin hazırlandığı sıralarda: «Türkiye'nin yıkılışını önlemek ve bizim fikrî ve manevî nüfuzumuzun müdafaası için daha ne diyebilirim? Hepsini, hepsini haykırdım!.» demiş olduğunu zikretmişti.

PİERRE LOTİ'NİN SULH MEKTUBU

1914'de, dünya harbinin meşum başlangıcı hâtıralarına gelince, bunlar, hâlâ daha inanılmayan fuzulî facialar gibi duyuluyor ve hangisini karıştırırsak hâlâ daha şaşıyor ve şaşıyoruz.

Ziya Gökalp'in hayran bir talebesi olan, İttihat ve Terakki'nin yardımı ile tahsil için Paris'e gönderilmiş bulunan M. Nermi, 16. II. 1950 tarihli Yeni İstanbul gazetesinde neşretmiş olduğu «Geçmiş Günlerden Tablolar» ünvanlı bir makalesinde, Pierre Loti'ye ait bazı hâtıralarını naklediyor. Sulhün son günlerine dair kısımlarıyla bu yazı, bizi birkaç cihetten alâkadar ediyor.

Bilirsiniz ki, 1914'de seferberlik ilân etmekle beraber, biz daha harbe girmemişken, bîtaraf kalacağımızı; bütün dertlerimize bir çare bulacağımızı; her iki tarafın müşkül vaziyetlerinden istifade ederek, men

faatlerimizi koruyabileceğimizi ve tekmil işlerimizi suh içinde başarabileceğimizi söyleyen politikacılar, hocalar, vekiller bulunuyordu.

Goeben ve Breslau gemileri İstanbul sularına girdikten sonra bu sinirli harb silâhlarının sulhperverliğini korumak işinin hayli güç olacağını anlamıştık. Lâkin bu müşkülât bile her iki tarafın iki yüzlülüğü sâyesinde, bir hayli kolaylaşmış görünüyordu. Gizlenmiş ve kabul edilmiş şartlarla bir muvazaa kurulmuştu. Boğaziçi sularındaki bu gemilerin güvertelerinde Alman bahriyelilerin manevra ederlerken kendi bahrivelilerimiz gibi, giydikleri feslerini görür ve bunları kendi gemilerimiz diye düşünürdük.

Bazılarınca, bir gün, sırf Enver Paşa'nın şahsî *hud'asıyle bu gemilerin bize isyan eder gibi, onların* delâletiyle harbe iştirakimiz üzerine Said Halim Paşa, ilk önce istifa etmiş, sonra istifadan vazgeçmiş, fakat bir kaç nazır istifalarında ısrar ederek kabineden ayrılmışlardı. Bunlar, gizlice harbe iştirak kararımızı sanki bilmiyorlar mıydı? Demek ki vekillerden, hiç olmazsa bazıları, harbe iştirak edeceğimizi kat'î olarak biliyorlardı.

Bu faciânın iyi anlaşılmayan bir ciheti daha var. Yine, denildiğine göre, o zamanlarda İstanbul'da bulunan Alman Büyükelçisinin bizim daha harbe tamamen hazırlanmamış olduğumuzdan, harbe iştirakimizin değil, bitaraf kalmamızın kendi menfaatlerine muvafık olduğuna dair bir raporu varmış ki, hükûmetimiz bu raporu sefarethanelerimiz kâtiplerine malûmat almaları için tâmim etmiş bulunuyormuş.

Halid Ziya da «Saray ve Ötesi» kitabının 3. cildinde, Karadeniz faciası dediği bir haberi alınca, «Enver'in hükûmet refiklerini arkasından sürükleyişinde beni en ziyade hayretlere düşüren, onların arasında Talat'ın da bulunmasıydı. Dahiliye Nezaretinde, türlü meşguliyet arasında beni kabul etti. Ben hemen vaktini israf etmek istemeyerek: Ne yaptınız? Buna nasıl karar verdiniz? dedim. Onun canını sıkan hâdiselerde dudaklarına zorla gelen hususî bir tebessümü vardı. Bana, sadece:

— Git de Enver'den sor! dedi. Bu cevap kısalığına rağmen, her türlü izahı muhtevî idi. Öyle de, böyle de, Enver'in fikrine galebe imkânlarını göremeyince Talat da ona iltihak etmiş demekti» diyor.

İnsan, duyduğu şeylerin ihtiyâten yarısına inanabiliyor. Talat'ın da masum olacağına inanamıyorum.

M. Nermi'nin bu makalesinde yazdığı hâtıralarına göre, Merkez-i Umumi'nin, kapitülasyonları ilga etmek ve Kızılelma'ya varmak için Almanlarla işbirliği yapmaya ve müştereken harbe girmemize karar vermiş olduğumuzdan hem haberdar hem de bundan mutmain ve memnun görünüyorlardı.

O yâd ettiği günde. İttihad ve Terâkkî Merkez-i Umumîsinin küçük odasında M. Nermi, Ziya Gökalp'le karşı karşıya oturuyorlar. Ziya Gökalp: «Keşke Talat gelse de son haberleri duysak» diyor. Ömer Seyfettin de elinde bir tomar kâğıtla içeri giriyor: «Zıya Beyciğim! Tashihleri yaptım. Şimdi matbaaya götüreceğim» diyor. Kendisi, ne tashihleri? diye sorunca: Kızılelma'ın provaları olduğunu bildiriyor. Dok-

tor Nazım geliyor, o da: «Yahu, bitmedi mi bu kitap hâlâ? Acele edin, biraz acele edin! Ya ordumuz yarın öbür gün hududu geçerse, halka ne dağıtacağız? Öyle değil mi canım? Bu kitabı onun için bastırtmıyor muyuz?» diyor.

M. Nermi daha diyor ki: «Durakladım. Demek ki bugünlerde harbe giriyoruz. Kızılelma bu maksatla basılıyor!»

Onun yazısının alt tarafını da olduğu gibi kaydediyorum: «Tam o sırada küçük odanın kapısı açıldı. Talat:

— Yine mi içtimaiyat, yine mi felsefe?

Gülüştük. Talat bizim sormamızı beklemeden devam etti:

— Bugünün en taze haberi Pierre Loti'nin mektubu.. Uzunca bir mektup.. Hülâsasını anlatayım. Türkleri çok seviyormuş.

Doktor Nazım söze karıştı:

— Biliriz, sever. Sokak köpeklerini sürdük diye kıyametleri kopardı.

Talat devam etti:

— Dinle, canım. Biz harbe girersek son derece üzüleceğini söylüyor ve böyle bir fikrimiz varsa mutlaka vazgeçmemizi istiyor.

Pierre Loti bu mektubu mutlaka Fransız Hükûmetinden edindiği bilgi üzerine yazmıştı. Bu mektup belki son bir teşebbüstü. Ziya sordu.

— Ne cevap vereceksiniz?

Talât cebinden bir kâğıt parçası çıkardı:

— Şöyle bir şey karaladım. Biz sizin büyük himmetinizi her zaman şükranla anarız. Biz millî menfaatimizi düşünerek seferberlik yaptık. Kapitülâsyonları kaldırmak öteden beri idealimizdi. Bunu kaldırmak demek harbe heves göstermek değildir. Siz nasıl Fransa'nın menfaatini herşeyin üstünde tutarsanız, biz de o şekilde hareket ederiz. Millî menfaatlerimiz tehlikeye düşmedikçe biz harbe girmeyeceğiz. Bundan emin olabilirsiniz!

M. Nermi böyle her satırında devrik bir cümlesi ile lâübâlilik duyulan yazısının sonunda:

«Loti, Talat'ın cevabını aldı mı? Çünkü çok geçmeden İlk Dünya Savaşı'na girmiştik. Gönüller arasında bir alev duvarı vardı şimdi» demekle iktifa ediyor.

Loti'nin bu mektubundan vaktiyle başkaları da haberdar olmuşlardı. Süleyman Nazif, Pierre Loti'ye hitabesinin basılmış metninde: «Harb-i umumî'nin infilâki üzerine bizim bîtaraf kalmamız için Pierre Loti o vakitki bîhaber ve bîşuur zîmandârân-ı umûrumuz'a çok yalvardı. Mektupları gîryân bir tazarrû-nâme'dir» dedikten sonra, onun mektubundan Veliahd'ın da haberdar olduğunu ve kendisinin hitabesindeki bu sözünü tasvip ettiğini kayd için: «Veliaht hazretlerinin başlarıyla tasvib işaretleri» diye ilâvesi var.

Sokak köpekleri İstanbul'dan kaldırıldı diye mahzun olan Pierre Loti'yi menfaatlerimizin gâfili addeden politikacılar haklı idiler. Fakat müttefiki-

miz Alman ordusu Marne muharebesi ile durdurulduktan ve hele Verdun karşısında büsbütün ilerleyemedikten sonra, onun yardımı ile, Kızılelma'ya varmak için memleketimizi harbe sokmuş olanlar o kadar daha gâfil görünüyorlardı ki, onlarınkini ifade için artık gaflet kelimesi kâfi gelmez, onun yanında en aşağıdan yarım düzine kadar sıfat daha kullanmak lâzım gelir.

PİERRE LOTİ ALEYHTARLIĞI

Avrupa'ya ilk önce gitmiş olan eski yazarlarımızın seyahatnâmeleri, meselâ elçi Esseyit Ali Efendi, meselâ, Abdülhak Hamid'in babası elçi müverrih Hayrullah Efendi okununca anlaşılıyor ki, bunlar Garb'ın ne olduğunu duymak için lüzumlu birer merhale teşkil ediyorlardı. Avrupa'nın leh ve aleyhinde düşünüşlerimizin doğruluğuna varabilmek için uzun bir alışkanlık devresi gerekiyordu.

Garp'tan bize gelmiş bulunan seyyahların da böyle bir hazırlanma devresine lüzum hâsıl oldu. Garp yazarlarının bir kısmı, tamamen ehli salip zihniyetiyle gelmişlerdi. Théophile Gautier, san'atkâr ruhu ile, şehrimizin manzaralarını hariçten resmederken hiç olmazsa bir hayret göstermez. Onun zamanında hiç olmazsa taaccüp yok. Biraz alışkanlık rahatı bulunur.

Pierre Loti, yaşadığımız zamanları bütün duygularıyla, mânâlarıyla ruhlandırır. Memleketimiz karşısında belki hiçbir yabancı, onun kadar kalbimizle mütehassis olmamıştı. Hiçbir çift göz, onunkiler kadar bu muhabbetle kaynaşmamış ve şehrimizin güzellikleriyle bu kadar kamaşmamıştır. Hiçbir kalem,

yazdığı sayfalarında, günlerinin ve gecelerinin şefkatini böyle ipek gibi bir akıcılıkla ve nevâzişle duyuramamıştır. Loti, hayatın Türk edâlarını sathî bir tarzda görmüyor, bize bağlılığı daha derinliğine varıyordu.

Bizim aramızda yaşadığı sıralarda yazmış olduğu gibi. «Haberi olmadan yavaş yavaş Türk olduğu»nu söylüyordu. Bize sevgisinin mucib sebeplerini kendi kalbinde ve müfekkiresinde bulmuş oluyordu. Ukalâ dediklerimiz, soğuk nevâ bir edâ ile zoraki hükümlere varırlar ve her iddiaları ayrı bir yanlış olur. Halbuki, Loti, memleketimizde yaşarken, kendi fikirlerini hayat tecrübelerinin çemberlerine geçirtmekle canlı bir sevgiye varmış oluyordu.

Her Avrupalı millî bir medeniyetin az çok mahsulü olduğundan, Loti de bütün fikirlerinin mucip sebeplerini kendi gönlünde tartarak ve millî âdetlerimizin bir çoğunu kendi kanaatleriyle bağdaştırarak, memedeniyetimizin şuuruna ermiş oluyordu. İşte böylece, kendisinin bize taraftarlığı anlaşılıyordu. O eski zamanlarımızı muhafazakâr ve hattâ mutaassıp olduğundan, varlıklarımızı korumak sevdâsıyla Loti de medeniyetimizin şuuru ile nurlanmıştı. Memleketimize ilk gelişinde genç olan Loti, bizim de gençlik zamanlarımızda tekrar geldikçe, hâfızasında yaşattığı bu muhitte İstanbul'un aşkını tekrar buluyordu.

Asıl Avrupalılık, bir milliyetperverlik esasına istinat ettiği için, Loti de, her Avrupalı gibi, eski bir medeniyet an'anesine istinat ederek bizim hasletlerimizin şefkatini duyuyordu. Muhafazakâr bir tiryakilikle, millî, mahallî, tarihî, an'anevî nelerimiz varsa,

bunlara meclûb ve hayran olmuştu. Zira bütün bu huylarımızın ve haklarımızın, beşerî, dinî, ahlâkî derin sebeplerini duyuyordu. O, bunları belki, bir filozof gibi adamakıllı anlatıp söyletmiyor, fakat bir sanatkâr cazibesiyle onları övüyor ve tatlarını duyuyordu.

Onun Türkleri tutmasının mucib sebeplerini iyice düşünüp anlayamadan ve sevgisini sâdece bir eski zaman sevgisiyle, sırf eski ve mahallî şekillerin taraftarlığına hamlederek mâziperestlikle itham edildiği oluyordu.

Bizim eski an'anelerimizden biri de meşhur olan kendi aleyhtarlığımızdır. Millî an'anelerimizin her ne kadar irfan ve iz'anı varsa da, bizim kendi kendimize aleyhtarlığımızın tesiriyle, bunların red ve inkâr esası üzerine istinat eden yabancı bir Avrupa hayranlığımız vardır. Avrupa'yı daha hiç görmemiş olanlarımızın öyle bir Garp hayranlıkları vardır ki, bu millî bir hastalığımız telâkki edilebilir. Avrupaî'lik aşkı ile zevklerimizin büyük bir kısmının tadlarını inkâr ile kısmen kendi aleyhimize düşünürken, karşılarında gördükleri Pierre Loti'ye hayretle bakarlardı.

Bunların bazıları, onun söylediklerini iyice anlamamışlar, böylece aralarında bir yanlış tefehhüm hâsıl olmuştu. Loti'yi, dediğimiz gibi, fazla bir taassupla, mâziperestlikle itham ediyorlardı. Öyle ki, Pierre Loti' tâ ilk zamanlarında ismi hayranlıkla duyulurken, aleyhtarlığı da aynı zamanda aşılanmış ve başlamış oluyordu.

Zavallı Pierre Loti, diğer taraftan da Garplıların, Şark hayatı ve âdetleri hakkındaki bilgisizliklerine, yan-

lışlıklarına kızıyor, Şark denilince daimî bir bahar, Türk denilince şalvar, harem denince odalık, kalfa denince esir, Ermeni denince mazlum ve Rum denince mümtaz bir mütefekkir anlayan Avrupalıların bu yoldaki kendi faraziyelerine ve efsânelerine öfkeleniyordu.

Loti'nin memleketimizdeki hayat tecrübeleri, medeniyetimiz hakkındaki muhabbet ve düşünceleriyle, bütün fikir ve hisleriyle öyle billûrlaşmıştı ki, kendisi artık mutaassıp bir eski zaman adamı kafasıyla düşündüğü, bu yüzden muârızlarının bir kısmı arasında onun için «Güzel yazıyor ama züppe» diyenler oluyordu.

Pierre Loti'nin eserlerine hayran olanlar çoğaldıkça, bilhassa onun Türk dostluğu bir şöhret kazandıkça, ilk önce harp ve sonra sulh zamanlarında bizi müdafaa eden kitaplar basıldıkça, asıl düşmanlarımız «Pierre Loti Türkleri niçin seviyor, ne diye müdafaa ediyor?» diye fena halde öfkeleniyor ve ifrit kesiliyorlardı. Hıristiyan tebaalılarımız, Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Balkanlılar ve daha bizim aleyhimizde harp etmiş olan memleketlerin ahalisi de Loti aleyhtarlıklarını pek tabiî buluyorlardı. Bu harp zamanlarında gayet faal olan siyasî propagandaların bütün hücumları karşısında bîçare Loti, ezilmiş gibi görünüyordu. İmparatorluğumuzun toprakları memleketimizin parçalarından kendi paylarına ayrılırken, bütün bu neşriyatın, Pierre Loti aleyhinde yapmadığı faaliyet, mel'anet kalmadı.

Aleyhimize yapılabilecek propagandaların hepsi yapıldıktan sonra, bizim matbuatımızda da bir Pierre Loti aleyhtarlığı garabeti meydana çıktı. Dünya

harbi, mütareke, işgal, kuva-yı milliye ve sulh mütarekeleri senelerinde z a v a l l ı Türk matbuatında, senede bir gün, on Ocak günü, Pierre Loti günü diye tes'id edilir, onun fesli bir resmi neşredilir, «Muhterem dostumuzu tebcil an'anesini ifa etmeyi bir vazife addederiz» denilir ve resminin yanında da bütün milleti temsil için gibi, yanında bir kadın, bir çocuk, bir genç, bir mektepli, bir asker, bir köylü, bir ihtiyar bulundurulur millî istiklâl haklarımızı müdafaa için nice kitaplar neşreden bu Fransız mütefekkirine karşı hepimizin kalbinde lâyezal bir minnet ve şükran bulunduğu zikredilir ve hiçbir vesile ile bu Loti'nin tesid an'anesi hâtırasının unutulması imkânsız olduğu yazılırdı.

Ancak, birkaç sene sonra Loti'nin bu şükran ve tes'id gününde, bir gün gazetelerimizin bastıkları bu klişelerden bir - iki tanesi, nasıl oldu da bilmiyorum, eksildi? Nasıl oldu da, gelen yıllarda bu noksanlar çoğaldı ve bu an'anevî anma merasimi yavaş yavaş unutulmaya başlandı? Nasıl oldu da, pek acı ve tarihî günlerimizde kendisine ebediyen müteşekkir ve minnettar olduğumuz bu ebedî dostumuzu on Ocak günü kalblerimizde yâd etmeyi unuttuk?

Halbuki, dostluğun mucib sebeplerine şahit olanların çokları hayattadır. Bunların nicelerinde bir çok hâtıralar daha bozulmuş değildir. Bu dostluktan bahsedilmemek için hiçbir yeni sebep doğmamıştır. Hiçbir sebep, hiçbir ârıza ile geçen seneler arasında hiçbir hâdise vâki olmamıştır. Vâki olan tek hâdise, bu anma gününün ihmal edilmiş olmasıdır.

Loti'nin hayat fikirlerinin kendi inkılâplarımıza uygun düşmediğini telâkki edebilmek yanlış olur. Lo-

ti'nin kitaplarından âfâkî olarak kaydettiği fikirlerin hiçbiri, bütün bu mücerret görüşlerin hiçbiri, doğrudan doğruya kendi inkılâplarımızla alâkalı değildir. Bu sözleri münhasıran bir zamana has ve şamil telâkki ederek bir târiz diye görmek, tamamen yanlış ve boş olur, bir insafsızlık olur.

Bir filozof zihniyetiyle fikrî bir gaye için hiçbir kitap neşretmemiş olan Pierre Loti, bizim inkılâplarımız arasında en ehemmiyetlisi olan kadınlarımızın inkılâbı gayesinde Loti, muhafazakâr olmakla itham edilen Loti, herkesten evvel, tâ Meşrûtiyet'ten evvel, bir inkılâpçı mütefekkir ruhu ile, kadınlarımızın daha cesaretle hayata atılmaları mevzuunda «Les Désenchantées» romanında, kendi itirafına göre, ruhî bir inkılâp taraftarlığı gütmüştü.

Loti'nin dünya ve hayat hakkındaki fikirleri ve gayeleri ne olursa olsun, en mühim ve siyasî bir mevzu olunca, istiklâlimiz, millî menfaatlerimiz millî hayatımız, millî hürriyetimiz, hülâsa, mevcudiyetimiz bahis mevzuu oldu mu, Türkiye'nin selâmeti, istiklâli ve Türklerin saadeti bahis konusu oldu mu, Pierre Loti dostumuzun sesini ve muhabbetini mutlaka duyardık.

Hemen herşeyin garip ve hazin bir suitefehhümle kendisinin muhabbetsizliğe mâruz kalır gibi unutuluşunun sebeplerini iyice bilemiyorum. Ancak, nasıl yavaş yavaş yanlışlıklar arasında unutulan şeylerin yer alarak, azar azar, duya duya düşündüğüm ve hatırladığım vesileler, birer birer hatırıma geliyor.

YÜZÜNCÜ YILI İÇİN MEMLEKETİMİZDE YAPILAN MERASİM

14 Ocak 1850 de doğmuş olan büyük Türk dostu Pierre Loti'nin doğumunun yüzüncü yıldönümü münasebetiyle memleketimizde de Loti'yi anma merasimi yapıldı. Türk—Fransız Dostluk Cemiyeti nâmına Union Françaisede yapılan toplantıda, şehrin tanınmış simaları, kültür adamları, gençlik, Pierre Loti'yi tanıyan ve zamanını yaşıyanlar bulundular.

İlk olarak Kültür Heyeti Reisi Reşid Saffet Atabinen, Maarif Vekilinden ve Claude Farrère'den gelen Pierre Loti için yazılmış mesajları okudu. Fransız Kültür Ataşesi M. Bergaud, Profesör Guy Michaud, Pierre Loti'nin şahsiyetini, gerek gezdiği yerleri ve gerek verdiği konferansları, Türk—Fransız dostluğuna dair hâtıralarını ve hizmetlerini hatırlattılar. Son olarak Müfide Ferit Hanım, Pierre Loti'nin son dakikalarından bahsederek: «O, son dakikalarında bile Türk dostu idi» dedi.

Merâsimden sonra Feridun Dirimtekin'in reisliğinde bir heyet Loti'nin içerisinde uzun müddet yaşadığı Divanyolu'ndaki evine gitti. Yine 6 kişilik bir Belediye heyeti de bu evi ziyaret etti. Ayrıca, şehrimizdeki Fransız mektepleri, Galatasaray ve Darüşşafaka'da da ihtifaller yapıldı. Türk Ocağı, Loti için bir mesaj neşretti

Türk — Fransız Dostluk Cemiyeti Reisi Reşid Saffet Atabinen'in mesajı:

Pierre Loti'nin edebiyat âlemindeki yüksek mevkii herkesçe malûmdur. Bu hususta mülâhazaya serdini

edebiyatçılara bırakarak, büyük Fransız edibinin Türklüğe baha biçilmez hizmetlerini, doğumunun yüzüncü yıldönümü münasebetiyle tekrar yâd etmeyi milletimizin şanına lâyık bir vecibe biliriz.

Byron, Yunanlıları beğenmeyerek, sevmeyerek müdafaa etmişti. Lamartine'den sonra Loti ise, Türkleri, asaletlerine, civanmertliklerine, başlı başına yüksek medeniyetlerine hayran olarak müdafaa etmiştir. Loti'nin kadrini, Trablusgarp, Balkan ve Birinci Cihan Harbi'ni yaşamış olanlar takdir edebilirler.

O kara günlerimizde, Garp âlemi, Türklere Ortaçağ taassubuyla kin, garaz püskürürken, düşmanlarımızı aleyhimize desteklerken, Batı milletlerine hitap ederek: «Yanılıyorsunuz, bindiğiniz dalı kesiyorsunuz. Vahşi şimal akınlarına karşı Garp medeniyetini Türkler müdafaa ediyorlar. Dünyada, tarihte, Garp'ta, ilk defa dinî ve içtimaî müsamaha medeniyetini getiren Türklerdir. Türkler yakın Şark'ın en temiz, kuvvetli medeniyet unsurudur. Türklerin çekildikleri bütün yerlerde ne nizam ne intizam kalmıştır. Türkler Garbın muhtaç olduğu müttefiktirler. Ağırbaşlılığı, doğruluğu, cesareti, kahramanlığı, asaleti seven, Türkleri de sever.»

Diye, yarım asır boyunca, hissiyle fikriyle, imânıyle yazılar yazan yazılarını milyonlarca kişiye okutan yegâne Avrupalı şahsiyet Loti olmuştur.

Loti'nin bütün kanaatiyle Türkler lehine dünya çapında yaptığı tesirli propagandayı, elli senedir Türkiye'de gelip geçen bütün hükûmetlerin topu yapamamıştır.

Loti'nin Türkler hakkında düşündüklerini, hiçbir eserinde neşredilmemiş bir cümlesiyle telhis ederek sözlerime nihayet vermek isterim:

Bir gün Tersaneden çıkarken, İstanbul fethinden bahsediyorduk. Döndü, gözleri parlayarak, İstanbul'un silûetine baktı. Ve belki cedlerinden Brennus'un Romalılara cevabını hatırlayıp, minareleri göstererek: «Cette magnifique Foret de lances que les chevaliers Touraniens ont plantées sur l'antique Byzance.» (Köhne Bizanslılar üzerine, asil Turan atlılarının diktikleri muhteşem mızrak ormanı) sözleriyle, Türklere karşı duyduğu hayranlık ifadelerine belki en güzelini ekledi.

Dünya kaldıkça, biz Türkler bu dostumuzu unutamayız.

Türk Ocağı, yapılan anma töreni münasebetiyle şu mesajı neşretmiştir:

«Doğumunun yüzüncü yıldönümü bugün merasimle tesi'd edilen büyük Fransız kalem üstadı Pierre Loti'nin hâtırasını hürmetle anmayı Türk Ocağı kendisine çok aziz bir vazife bilir.

Pierre Loti, bizimle ilk temasa geldiği 1876 senesinden beri, medeniyetimizin ruhî üstünlüğünü takdir etmiş ve biz Türkleri millî faziletlerimiz ve insanî meziyetlerimiz için övmüştür. 1906 senesine kadar geçen bu ilk otuz yıl içinde Loti, roman, hikâye, seyahatnâme tarzında bize dair sevgi dolu bir çok eserler neşretmişti. Lâkin 1911 de İtalya'nın Trablusgarp'a hücumu ile Avrupa'nın vatanımızı parçalamak teşebbüsleri başlar başlamaz, derhal kalemini ve faaliyetini doğ-

rudan doğruya hukukumuzu müdafaaya tahsis etmiş ve gazete makaleleri, mektupları, beyannameler, halka hitaplar neşretmeye koyularak 1923 deki ölümüne kadar devam eden seneler zarfında, münhasıran haklarımızı müdafaa sadedinde, doğrudan doğruya siyasi mahiyette dört - beş mühim eser daha neşretmiş ve tarihimizin en talihsiz faslında Garp âleminde, bizim en belli başlı müdafiimiz olmuştur.

Fransız kültüründen pek çok istifade etmiş olan Türk milleti Pierre Loti'nin şahsında bu milleti temyiz eden bir çok asil seciyeleri toplu bir halde görmüştür. Biz Pierre Loti'ye muhabbetimizi ifade ederken, bütün dünya üzerinde hayırlı tesirleri intişar etmiş olan Fransız kültürüne ve bu kültürün sahibi olan Fransız milletine de muhabbetimizi ve bağlılığımızı söylemiş oluruz. ,

Türkleri ve Türkiye'yi en iyi takdir etmiş, en çok sevmiş, sevgisinin sebeplerini en güzel anlatmış ve bu sevgisine sonuna kadar sadık kalmış olan bu asil üstadın aziz hâtırasını Türk Ocağı, hiçbir zaman unutmayacak ve ona şükran ve minnetle daima candan bağlı kalacaktır.»

ATATÜRK'ÜN PİERRE LOTİ'YE GÖNDERDİĞİ MEKTUP

3 Kasım 1921

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Paris Mümessilinin hareketinden istifade ederek Türklerin büyük ve asil dostuna karşı perverde ettiği hissiyat, minnet ve şükranı tekrar beyan etmeyi kendine bir borç bilmiştir.

Tarihin en karanlık günlerinde, sihrengiz kalemiyle daima Türk Milletinin hakkını teyit ve müdafaa etmiş olan Büyük Üstad için Türk Milletinin beslediği derin ve sarsılmaz muhabbet hislerine, İstiklâl Mücadelesinde şehit düşen erkeklerimizin yetim bıraktığı kızlarımız tarafından göz yaşları arasında dokunan bu halı şahadet edecektir.

Nâçiz kıymeti, delâlet ettiği mânadan ibaret olan bu hediyemizi haksever ve civanmert Büyük Fransıza beslediğimiz şükran hissine delâlet olarak telâkki ve kabul buyurmanızı rica ederiz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

Başkumandan

Gazi Mustafa Kemal

PİERRE LOTİ'NİN MUSTAFA KEMAL'E CEVABI

Pierre Loti, o zamanlar felçten ağır hasta olarak yattığından, Mustafa Kemal'e bizzat yazamamış, sekreteri Jean Berger'e bu görevi vermiştir.

Müşir Paşa Hazretleri,

Mösyö Pierre Loti, el yazınızla yazılı kıymetli mektubunuzu aldı ve babaları dâvaların en mukaddesi uğrunda şehit düşen harp yetimlerinin göz yaşları arasında işlenmiş olmak itibariyle hediyelerin kalbe en müessirini teşkil eden halıyı yüksek adınıza getiren Ankara Millî Hükûmetinin delegelerini kabul etmek zevkine nail oldu.

Gözlerine yaş getirecek raddelerde kendisini duygulandıran bu yeni ve yüksek teveccüh eseri karşısında size nasıl teşekkür etmeli? Hiç olmazsa bu teşekkürler kendi elinden çıkmış olmalıydı. Eyvah ki, artık bu kadar bir sevinçten bile mahrumdur. Bu dakikada pek hastadır. Muazzez vatanınız lehinde girişmeye mecbur kaldığı cidal ile yıpranmıştır. Yunan tecavüzü karşısında Türkiye'yi müdafaasından dolayı Avrupa'nın tahkirleri, istihzaları ve alçaklıkları yüzünden ölgün bir hale gelmiş olduğundan, artık kuvvetten düşmüştür. Ve kendisini mazur görmenizi rica ediyor.

Fakat Türk Milletinin tükenmek bilmez ve zeval bulmaz surette göstermek lûtfunda bulunduğu dostluk, ızdıraplarına biraz sükûn vermiştir.

En minnettarâne teşekkürlerini kabul etmenizi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi âzalarına kabul ettirmek lûtf-u tavassutunda bulunmanızı kalbinin en derininden niyaz eder Paşa Hazretleri.

Zâtı Samilerinin en sadık ve en mûtî hâdimi olmakla kesb-i şeref eylerim.

Jean Berger

(Hâkimiyet-i Milliye, 7 Mart 1922)

MUSTAFA KEMAL'DEN PİERRE LOTİ'YE GÖNDERİLEN MEKTUP KONUSUNDA MÜFİDE FERİT HANIM'IN SÖZLERİ

Loti, maalesef çok hasta idi. 1921 Aralık ayının soğuk bir günü idi. Trenimiz Rochefort'a saat 14 de vardı. Bu görüşmeye vasıta olan Claude Farrère de orada idi. Ben otele gittim. Ziyaret için çay vaktini bekledim. Sonradan öğrendiğime göre, bu mülâkatı büyük bir alâka ile bekleyen Loti, benim kendisini rahatsız etmemek arzusu ile gecikmemden endişe etmiş:

«Tren geldi, Türkler nerede kaldı?»

Diye soruşturup durmuş. Nihayet gittik. Bizi kapıda bekliyordu. Fakat hem hasta hem de fevkalâde heyecanlı olduğu için ayakta duracak mecali yoktu. İki uşak kollarından tutmuşlardı. Ancak öyle ayakta durabiliyordu. Bizi görünce müthiş bir şey oldu. On dakika kadar bir şey söyleyemedi. Öylece dondu kaldı. Sadece bakıyordu. Konuşmuş olsa belki bu derece hailevî hava yaratamazdı.. Yüzu bembeyazdı. Sonra içeri girdik. Meşhur cami odasına. Duvarlar çini, bir yağ kandilinden etrafa yayılan ölü ışıklar. Kandil «Azade»nin mezar taşının üzerine asılmış.

Ben de konuşamıyordum. Ona, sonsuz minnet hisleriyle bakıyorum. Yanına yaklaştım. Kendisine sade-

ce «Üstad» diyebildim. Ben de başka bir şey söyleye. medim. Sonra kucaklaştık. Ağlamaya başladı. Ben de ağladım ve ancak ondan sonra söz söyleyebildim.

Bana mektubu açıp okumamı söyledi. Fakat, Fransızca yazılmış olduğunu görünce, benden Türkçeye tercüme ederek okumamı istedi. Ben de kandilin ışığında Türkçe olarak okudum.

Mektubu dinledikten sonra bana:

«Mustafa Kemal'i anlat, nasıldır, gözlerinin rengi ne? Huyu nasıl?»

Diye soruyor, bir çok şeyi merak ediyor, en küçük teferruatına kadar öğrenmek istiyordu. Tabiî kendisini gıyaben tanıyor, Çanakkale'yi, Millî Mücadeleyi biliyordu. Ben söylerken:

«Evet, evet, görüyorum.»

Diyor, ona sonsuz hayranlığını izhar ediyordu.

O zamanlar henüz çarşaf giyiliyordu. Ben de ona çarşaflı gitmiştim. Fakat baktı baktı da:

«Şimdi çarşaflar bu mu? Hiç de kapalı değil.»

Dedi. Gitmek için kalktım.

«Aşağı *ininiz*, beni bekleyiniz.»

Dedi. İndik. Çay verdiler. Haber göndermiş:

«Türk hanımı gelsin, bir daha görmek istiyorum.»

Demiş. Çıktım. Beni yanına oturttu. Kandilin ışığını yüzüme tutarak uzun uzun baktı. Her Türk kadınında onun hayalini (Azade'nin hayalini) aramış. Sonra:

«Artık rahat ölebilirim. Kalbimde Şark'ın hâtırasını götürebilirim.»

Dedi. Ayrıldım. Aşağı indim. «Beklesinler» diye haber göndermiş. Genç Türkiye'nin mümessilleri olduğumuz için, o hasta halinde bizi teşyi etmek istiyordu. Kucaklayarak indirdiler. Dışarıda karlı bir manzara vardı. Hava müthiş soğuktu. Biz gidene kadar kapıda durmak istiyordu. Üşümesin diyerek koşarak uzaklaştım.

O akşam dönecektim. Fakat ertesi günü için bir daha beni görmek istediğini Claude Farrére vasıtasiyle tekrar haber göndermiş. Kaldım. Tuhaf tesadüf, kaldığım otelin adı «Grand Turc»tü.

Fakat endişe ediyordum. Çok hasta idi. Herşeyi unutuyor ve bunu biliyor, unutmaktan korkuyordu. Lâkin onu daha sıhhatli buldum. Beni neşe ile karşıladı. O gün camie oturmadık. Kendi çalışma odasına gittik. Orada duvarlarda bir tek resim vardı: Azade'nin minyatürü.

Bu sefer benden, Yunanlıların Bursa'daki tahribatına ait en küçük teferruatına kadar malûmat istedi. Burasa'daki «Yeşil» hakkında «tahrip etmişler» diye rivayet vardı. Kendisine bundan da bahsettim. Az kalsın bayılıyordu. Su filân getirdiler. Korktum. Bunun bir rivayet olduğunu tekrar ettim. «Derhal tahkik edip kendisine bildirmemi» rica etti. Artık kendine gelmişti. Pek hazin bir eda ile:

«Eyvah, ben ölüyorum. Artık Türkiye'ye hizmet edemeyeceğim.»

Sonra Claude Farrére'e dönerek:

«Siz benim eserimi devam ettireceksiniz değil mi?»

Diye sordu. O da önünde diz çökerek «Yemin ediyorum» dedi.

Yine bir gün evvelki gibi onu kucaklayıp kapıya indirdiler. Orada bana ve beni bekleyen elçilik kâtibine baktı. Bizi bu sıfatlarımız için çok genç bulmuş olacak ki.

«Yaşasın diri Türkiye» dedi.

(Yeni İstanbul Gazetesi, 14 Ocak 1950)

PİERRE BRODİN'İN

«PİERRE LOTİ» KİTABINDAN

SEÇMELER

«Pierre Loti» kitabının yazarı Pierre Brodin'in

önsözü:

Loti'den 1945'de söz etmek için insanın kör ve sağır olması gerekiyor. İzlânda Balıkçısı yazarının hayat hikâyesini kaleme almayı kararlaştırınca, niyetimi bir çok kişiye bildirdim. Aşağı yukarı hepsi uygunsuz buldu.

Amerikalılardan bazıları: —Amerikalılar bugünün dünyasını çok, yarının dünyasını ise daha çok severler— «Nereden geldi aklınıza! Ondokuzuncu yüzyıl adamıdır Loti...» dediler. Onlara: «Elbette öyle. Loti ne İkinci Dünya Savaşını ne de ikinci savaş sonrasını gördü. Görseydi dehşetten donar kalırdı herhalde. Ne var ki, yarının dünyasıyla çok uğraşanlar, Loti'nin sömürgeler, Doğu, aşırı sanayileşme ve emperyalizmler konusunda söyledikleri üzerinde uzun uzun düşünseler, kârlı çıkarlardı. Bugünün adamı değil mi? Loti mi? Böylesine tartışılabilir bir hükme varmadan önce, onu bir daha okuyun dedim!» dedi.

Bir Kanadalı: «*Loti* can sıkıcıdır» diye yazdı. Okudunuz mu onu? diye sordum. «Evet, seçme parçalarından» cevabını verdi. Benim için bu fikri çürütmek pek güç olmadı: Böyle bir muameleye kaç yazar dayanır ki, dedim.

Bir çok Ermeni de: «Yurduma hakaret etti o adam; çılgınca Türk severliği sebebiyle yazıları toptan yere batırılsa yeridir» dediler. Loti'nin eski Türkiye'yi ve İslâm dünyasını sevdiği doğrudur. Kötüleyenlere karşı onları savunmaktan bir an geri kalmadı, hattâ ve özellikle, Avrupa halkı tarafından buna lâyık görülmedikleri zaman bile. Amerikalılar bu davranışı anlayacak ve alkışlayacak yaradılışta insanlardır, onlar ki, ezilmişlere karşı bir yakınlık duyarlar.

Birleşik Devletlerin başka vatandaşları, Loti'nin İngiliz... Amerika ve Rus düşmanı olduğunu bana yetiştirmeyi ihmal etmediler. Bu adamlar onun «Kudurmuş Sırtlan»ı (1) ve «Alman korkunçluğunu» bütün gücüyle yerdiğini, Japonya'nın yakın olan saldırısını Avrupa'ya ve Beyazlara haber verdiğini sözlerine katmayı unutuyorlardı. Öte yandan, onda bir kusur gibi görünen bu «düşmanlıklar» gerçek —ki denildiği kadar değil— veya sürekli olsalar bile, Millî şereflerimizden birini ve yurdunu sevmekten bir an geri kalmamış bir adamı batırmak için yeter sebep midir bu?

Önemli kişilerden bir Fransız da: «Loti artık okunmuyor, dostum. Nitekim ben Cinayet İşleyen Adam'dan başkasını okumadım ondan! diyerek beni düşüncemden caydırmaya çalıştı. Cinayet İşleyen Adam'ın Loti'nin olmayıp Claude Farrère'nin olduğuna kibarca dikkatini çektim. Şaşırdı kaldı; bunun üzerine, beni iğrendiren şu sözleri söyledi: «Aslında o da o demektir! İkisi de deniz subayı idiler!»

Artık hazırlamakta olduğum eseri, hiç gecikmeden yayımlamaya karar verdim, asıl gayem her şey-

---

(1) (Kudurmuş Sırtlan): O günlerde Avrupa'yı tehdit eden bir memleket, Japonya için kullanılmış bir söz.

den önce Fransız kültürüne hizmet olmakla birlikte, bu eser, hiç değilse, bazı peşin hükümleri ortadan kaldıracak, bazı bilgisizliklere karşı çıkacak önemli Mösyö G.. 'yi aydınlatacak, Farrére'e de, Loti'nin benm diyemeyeceği hakkı geri verecekti.

AMERİKA'DAN CAN ÇEKİŞEN TÜRKİYE'YE

«Ebediyen bitti, kıral olduğum, ama kıyıcı bir kıral olmadığım o vatanımsı yer, dönüşsüz bitti, dağıldı yok oldu! Gemi Fransa'da parçalandı ve parça parça satıldı, subaylar, tayfa bir daha birleşme imkânı kalmadan dünyanın dört bucağına dağıldılar.. Bunları yeniden düşündükçe, azıcık yürek ezintisi duyuyorum..»

«Alaca karanlığın enfes saatlerini geçirmeye acaba nereye gideceğim?»

(Doğu'nun Son Görünüşü)

1913. Amerika'yı çabucak unutan Loti, yeniden, sevdiği Doğu'ya yöneliyor. İslâm'ın savunmasını ele alıyor. «Can Çekişen Türkiye»de, «Gerçek Türkiye'nin önceleri ne olduğunu ortaya koymaya çalışıyor. «Türklerin Avrupa'da kazandıkları kıyıcı ve barbar millet ününü» yıkmaya, yok etmeye gayret ediyor. İstanbul'da 1911 deki yangından mahvolan «evsiz ve giyeceksiz kalmış otuz bin mutsuzu» gösteriyor polemik bir eser, ama iyi niyetli polemik bir eserdir bu.

Doğu savaşları Loti'yi isyan ettirir. Kurbanların hepsine karşı yakınlık duyar. Kimler olursa olsunlar,

saldırganları rezil eder. Öz memleketini bile esirgemez. Pellissier'in kadınları ve çocukları dumanla boğduğu Kabylie seferini hatırlatır. Bir İtalyan kadına:

«Trablus'un alınışı Fransa'nın bir işi olsaydı, aynı kelimelerle protesto ederdim. Hattâ, böyle bir savaşta ölen bir çocuğum olsaydı, protestom hiç şüphe yok daha sert, daha acı olurdu» diye yazar.

Peygamberlerin edasıyla konuşarak, gizlemediği bir öfkeyle şöyle haykırır:

«Hıristiyan milletlerin hiçbiri: Yeter! Acıyın! Yapmayın! diyerek ortaya çıkmayacak. İmzalanmış anlaşmaları, verilmiş ya da yazılı sözleri çiğneyerek hepsi bitkin avın üzerine saldırmaya bakıyor. Fransa gibi, parçalamada lekelenmemek isteyenler var. Ama, işitilecek kadar gür bir sesle, insaf edin diye bağıran yok, bir tek kişi bile yok. Utansın! Avrupa utansın! Sözde hıristiyanlığı utansın! Sanıyorum ki hayatımda ilk kere modern savaş utansın! diye haykıracağım neredeyse.»

İmdat diye İngiltere'ye seslenir. Ve son sözlerini şöyle bağlar: Herkesin önünde son kere konuşuyorum, çünkü dünyadaki önemsiz rolümü bitirdim.»

Türkler onu İstanbul'a çağırdılar. Kabul etti. Seyahati de tantanalaştırma gibi bir şey oldu: Halk onu yeşillik ve halılarla süslü rıhtımda bayraklar elde bekliyordu. Aziyade'nin mezarını bir kere daha ziyaret etti. Önce onu bulamadı; bir saygısızlık yapıldığını sandı; ama ertesi gün buldu ve kendisi için Doğu'yu ve gençliğini sembolleştirmeye devam eden kadına son vedalarını sunabildi.

1913 yılının bir Ağustos akşamı, Boğaziçi kıyısındaki Kandilli'den bir grup insan, alaturka müzik —davul ve zurna— ve eski moda giyinmiş sekiz kürekçinin ayakta çektikleri ve onun şerefine donatılmış çok büyük bir kayıkla onu kutlamaya geldi. İleri gelenlerin ve imamların ortasına oturdu, nargile ağzında halı ve yastıklara yaslanıp kâğıt fenerler ve alkışlar arasında Boğaziçi'nde geç vakitlere kadar dolaştı. Kıyılarda sevinç ateşleri yakılıyor, kestane fişekleri patlatılıyordu. Pencerelerdeki kafeslerin ardında, erkeklerin feslerinin, sarıklarının ve yaşmaklı kadın silûetlerinin kaynaştığı görülüyordu. «Doğu'nun son görünüşü» oldu bu:

«Ben, doğulu bir prens gibi halılar ve altın işlemeli yastıklara yaslanmış olduğum halde, sularda kayıyor, kayıyoruz. Çok açık gökte. Avrupa ve Asya tarafının tepe ve ormanları, hemen hemen kara parçalar halinde beliriyordu; onların önünde beyaz renkte köyler, camilerin kubbeleri, minarelerin yüksek külahları sivriliyordu. Evet, gerçekten doğulu bir prensim şu anda ve geçişim uyuyan köyleri uyandırıyor. köyler binbir ateşle aydınlanıyor ve oralardan sevimli alkış tufanları kopuyordu.

Üzerinde kaydığım sular öylesine durgun ki, yıldızlar, içinde, altın çiviler gibi yansıyor ve etrafları, onları belirsiz hale sokacak ya da şekillerini bozacak hiçbir halka ve buğu ile çevrilmiyordu. Gerçek takım yıldızlar üzerinde, bir gök haritası üzerinde, veya daha ziyade baş döndürücü derinliklere inmiş bizzat göğün üzerinde yol alıyorum. Ve aynı tuhaf ve tatlı müzik, su üzerinde, insanı büyüleye büyüleye önümüz sıra gidiyordu.»

17 Eylül 1913 de, Loti, Aziyade'nin hâtırası sayesinde, o iki mezar taşı ve «altında uyuyan kemik kalıntıları» sayesinde, azıcık mutluluğu yeniden bulmuş olmaktan mutlu olarak Fransa'ya dönmek üzere yola çıkıyordu.

HIRİSTİYANLIĞIN 20. YÜZYIL ÇAĞINDAKİ HAKBİLİR ANLAYIŞI

> «Eserini okuyun, göreceksiniz ki Loti, İslâm ruhu ile Türk ruhunun o içten karışımına, çekici güzelliklerini onun aşk ve hayret gözleri önüne yığan tabiî ve artistik manzaralardan daha çok vurgundur. Güzel eserlerin âşığı olduğu kadar, manevî vasıflara tutkun bir şairdir.»
>
> (Süleyman Nazif Bey)

Savaşın ilk yılında Loti, Osmanlı İmparatorluğunu düşman blokundan ayırmak umudu ile Türk dostlarıyla şahsen görüşmeler yapmaktan çekinmemişti. Fikri sorulan Başkan Poincaré, bunu yerinde bulmuş fakat özellikle Almanların zaferi, Müttefiklerin de yenilmeleri yüzünden bu çaba meyva vermemişti. Çarpışma süresince, Loti sevgili Türkiye'sini düşündükçe yüreğinde sızı duymaktan bir an geri kalmamıştı. Ateskesle birlikte, ikinci vatanını bütün gücüyle savunmakta kendini yeniden hür hissetti. Bu iş vatandaşlarının bilgisizlikleri, peşin hükümleri, duyguları ve İngiliz politikasıyla savaşacağı için daha da değer taşıyordu.

On yedinci yüzyılda yaşamış atası, Türkiye'yi ne kadar az tanıyordu ise, yirminci yüzyıl Fransızı da o kadar az tanırdı. Loti'nin Vautour'a kumanda ettiği günlerde ve gemisi haftalarca kar fırtınasında çalkalandığı sırada, yazar, Paris'in büyük gazetelerinde: «Sonsuz ilkbahar yurdu Boğaziçi'nde olmaktan Mösyö Pierre Loti ne kadar mutludur!» diye yazıldığını okumuştu. Orta tabakadan bir Fransız, Türkiye ile Doğu'yu, Doğu ile mavi gökü, Doğu'da doğmuş Frenklerle Osmanlıları birbirine karıştırırdı.

Öte yandan, Türklerin kötü ünleri vardı. Belki Avrupa'da şişirilmiş olan Ermeni imhası, onları içli insanlar indinde menfur kılmıştı. Mahalline gönderilen milletlerarası komisyonların raporlarından kimsenin haberi yoktu Bulgarların, Ermenilerin ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki öteki «azınlıklar»ın yaptıkları aşırı vahşet gizleniyordu. Türklerin, mutaassıp ve yobaz görünmeleri şöyle dursun, genel olarak, hıristiyanlara karşı 17. yüzyılda Fransız katoliklerinin protestanlara gösterdikleri hoşgörürlüğe eşit veya daha üstün bir hoşgörürlük gösterdikleri bilinmiyordu.

Türkler savaşa Almanların safında katılmışlardı. Ama asıl düşmanlıkları Fransızlara karşı değil. Çaresizlikten, Rusların ezişinden kurtulmak içindir ki, sevmedikleri bir memleketin kolları arasına atılmışlardı. Eski bir Türk atasözünün dediği gibi. «Denize düşen yılana bile sarılır.» Herhalde. Türklerin savaş boyunca Fransız esirlerine yaptıkları iyi muamele, gösterdikleri insanlık ne kadar övülse azdı. Türkiye'de kalmış Fransız rahipleri ve sivil kimseleri şövalyelere özgü bir saygıyla el üstünde tutmuşlardı. İstan-

bul'da büyük Galatasaray Lisesi, savaş süresince, Fransız profesörleri muhafaza ettiği gibi, Fransızca öğretimini de kesmemişti.

Sonunda Türkler yenilgiye uğramışlardı. Wilson'un on ikinci madde gereğince «Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğini, elinde kalmış yerlerin emniyetini» garanti eden sözü üzerine teslim olmuşlardı. Ama, bu madde, ateşkesle birlikte çiğnenmişti. Zira, Müttefikler Anadolu'nun Yunanlılar tarafından istilâ edilmesine göz yummuşlardı. Ne var ki, Fransız halkının, Yunanlılar ve Türklerin öteki «kurbanları» lehinde bir peşin hükmü vardı. Sebebi de Türklerden daha iyi propaganda yapmaları, eski Yunan hâtırasını ve Yunan romantizm geleneğini sömürmelerini bilmeleriydi.

Fansa'nın farkında olmadığı bir şey varsa, o da, Türkiye'nin parçalanması, Doğu'da Fransız etkisinin kaybolmasına yol açıyordu. Loti de şöyle yazıyordu:

«Bize Doğu'da güçlü ve inanılır müttefikler... evet, Türkler, anlaşmamızın imza edildiği günden beri bize sadık kalan o kimseler gerek... Biz ise ötekiler gibi, onların ölüm kararını imzalamak üzereyiz... Oysa Türkiye, yüzyıllardır dünyanın Fransız etkisine en açık memleketi, daha dün kendi evimizdeymiş gibi bulunduğumuz bir memleketiydi.»

Oysa, İngiliz emperyalizmi, az çok bilerek, bir İngiliz protektorası haline getirmek ve Fransız etkisini ortadan kaldırmak için, Türkiye'yi parçalama çabasındaydı. Doğu'da Fransız etkisinin azalmasından sorumlu olan İngiltere idi:

«Mesele, ne zamana kadar İngilizler tarafından aldatılmaya devam edeceğimizi bilmektir. Yer olarak zengin neresi varsa, İngilizlere, değersiz köşelerse bize. Özellikle Yunanlıların emelini paramızla ve erlerimizin kanıyla gerçekleştirme emeği bize, Bulgaristan'da, Macaristan'da ve Ermenistan'da muhafızlık etmek bize. Darbelere hedef olan biz, İngilizlerse, hâkimi bulundukları ve darbelerin kendilerine ulaşamıyacağı denizlerde korkusuzca dolaşıyorlar. İngiltere, Hindistan'daki büyük imparatorluğu karşısında, bağımlı devletçikler ve köle haline getirilmiş bir Halifeden başka şey istemiyor. Bu amaca ulaşmak için, her yol mübah; önce Türk halkının, hattâ Arapların bize karşı duydukları yakınlığı yoketmek gerekiyordu.»

Loti, Türkler lehine açtığı kampanyaya devam etmekle cesaret örneği gösteriyordu. Böylece, eski Osmanlı İmparatorluğu'nun hıristiyan azınlıklarınca girişilen sert saldırılara uğruyordu. Bunlar, onu, bilerek ya da bilmeyerek gerçeği değiştirmekle suçluyorlardı. Türk ruhunun temeli kıyıcıdır diyorlardı. Türkler aslında, Fransız olmayan, oysa esas itibariyle Türk olmayan herşeyi hor gören gerici ve sapık kimselerdir. Ermenileri gözlerinin yaşına bakmadan toptan öldürmüşlerdir. Türklerin 1914 — 1918 savaşına katılmaları, Rusya'nın yardımına set çekmekle Müttefiklerin zaferini iki yıl geciktirmişlerdir. Bolşevik ihtilâlinin sorumlusu onlardır. Fransa'nın Doğu'daki etkisini destekliyenler Türk değil, sultanların gözdeleri Ermeniler, Yunanlılar, hıristiyan azınlıklar olmuştur, diyorlardı.

«Zalimlerin dostu» tarafından gösterilen bu «saçma Türk severlik» ile çileden çıkan Türk düşmanları,

Loti'yi esirgemediler. Yunanlılar, Bulgarlar, Sırplar ve özellikle Ermeniler ona hakaret dolu mektuplar yolladılar. Onu körü körüne karar vermişlikle suçladılar, ona homoseksüel dediler, onunla görülmemiş sertlikte ve bazan pek kötü niyetli yazışmalara tutuştular. Bulgar ordusunda çalışan bir Ermeni subay, Loti'yi düelloya çağıracak kadar işi ileri götürdü. Öte yandan sansür, yazarın mektuplarını sık sık durduruyor ya da kuşa çeviriyordu.

Yalnız, Loti'nin içinde adaleti yerine getirdiği bilinci vardı. Ve bu yolda onu kimse durduramazdı. Kaldı ki, kampanyası sayısız sevgi mesajları doğuruyor, Doğu ordusundaki subay ve erlerin, İstanbul'da oturmuş sivil Fransızların gönderdiği ve hepsi de lehte yüzlerce tanık mektubu almasına yol açıyordu.

Türkler onun bu davranışından çok hoşnutluk duydular. İstanbul mezarlıklarının esrarlı şiiriyle birlikte, Türk'ün «asil, başı dik, sabırlı, dayanıklı, güven dolu ve mütevekkil, hattâ bazan yaralandığı ve ateşler içinde yandığı zaman bile büyüklüğünden, iyi niyetinden, çömertliğinden hiçbir şey kaybetmeyen Türk'ün» ruhundaki derinliği hissedebilmiş olmasından ötürü ona teşekkür ettiler. 23 Ocak 1920 de şair Süleyman Nazif, İstanbul Üinversitesinde şöyle söyledi:

«Bizimle ilgili yarım yamalak söylenenleri işiterek değil, kendi gözüyle gördükleri ve edindiği kanıyla bizleri tanıyan Pierre Loti, hakkın ve adaletin savunucusu olarak hakkımızda mevcut umumî dalâleti tek başına düzeltmek istedi. Pierre Loti, hıristiyanlığın yirminci yüzyıl çağındaki hakbilir anlayışının kişileşmesidir.»

Loti, Ocak 1920 de sevgili Türk dostlarını savunmak için bir kere daha kaleme sarıldı. Onun eliyle yazdığı son kelimeler: «İmha ve savaş kuvvetlerine karşı ve hıristiyan denilen Avrupa'nın iğrenç bezirgânlarına karşı» son bir hücumu olacaktı.

İLK ROMANLA

«Bilmiyorum hangi ihtiyaç izlenimlerimi yazmaya... kelimelerle hayatımı tesbit etmeye...»

(Hâtıra defteri, 3 Mart 1885)

«Okunmak için değil, düşüncesine bir biçim vermek için yazıyordu. O zaman bu biçim, elbette, en sadesi oluyordu, en dolaşıksız kelimeler, en içten gelen kelimeler, çok kullanılan, bütün gün ve her gün düşünmeden kullandığımız kelimelerle anlatıyordu.»

(Claude Farrére,

Pierre Loti'den Hâtıralar)

1877 de Julien 27 yaşındadır. Duyguca bezgin ve «Ne yazık! Şehvetten kasvet doğuyor... Başkalarının kitapları da beni ilgilendirmiyor» diye söylemeye hazırdır. Çocukluğunun inancından her zamankinden çok ayrılıyor gibi görünür. Aziyadé'nin kahramanından sırdaşı Plumkett Jousselin'e gönderilen bir mektup, bu yoldaki duygularını yeterince yansıtıyor: «Tanrı yok, diye yazıyor ona, ahlâk yok, saygı duyulacak nesne olarak bize öğretilenlerden hiçbiri yok; geçen

bir hayat var, ölüm olan korkunç sonu beklerken, bu hayattan elde edilebilecek en büyük zevkleri istemek doğru olur.»

Elli yıl sonra genç Malraux gibi, Julien, dostları önünde kendini yılgınlık uyandıran bir utanmaz gibi gösteriyordu. «Gerçek zavallılıklar hastalık, çirkinlik ve yaşlılıktır, diyordu onlara; ne sizde ne de bende var bu zavallılıklar, daha bir süre metresimiz olabilir, hayatın keyfini çıkartabiliriz.»

Ne var ki, utanmazlık duygusal bir tepkiden, kuvvetli bir muhayyilenin güç kazandırdığı romantik bir nihilizmden başka bir şey değildi. Julien'in buhranları ile Musset'in, son olmayan ve Tanrı'da Umut'da yeniden meydana çıkan buhranları arasında bir ilişki vardı. Rolly gibi, Çağın Çocukları'nın acılarına son veren siyanidrik asitli bir hapla canına kıymayı düşündü. Ama, Loti'de gelip geçen ve kolaylıkla uzaklaştırılan bir düşünceden ileri gitmedi bu.

Belli bir şey varsa, o da delikanlının derince üzgün oluşu idi. Hayatını saran «Bütün bu inanılmayacak doğru sahneleri» gerisinde, ten isteklerini ve karamsarlık duygularını değiştirme ya da kendinden öteye itme gücü olmayan, ara sıra da pek inanmadan Türklerin kadercilik düşüncesine kendini bırakıp «yüreğinde öldürücü bir soğukluk» hisseden zavallı bir çocuk vardı.

Bu böyleyken, dinsizlik, şüphecilik, içinde tiksinti uyandırdı. Bir aralık Trappe'm bir hücresinde yatışma bulmaya gitti. Burası onda «çok karanlık bir düş» hâtırası bıraktı. Ermiş Bonaventure'ün kitabından bir

papazın şöyle okuduğunu duyunca ürktü: «Çürümüş şeylere; anamsınız siz, böceklere: Babam ve kardeşlerimsiniz dedim.»

Bu manastırda huzuru bulamadı. Sadece geçmişin görüntüsü yüreğine biraz su serpmişti, o da hücresinde saatlerce «geçmiş üzerinde uzun ve kapanık bir bakış gezdirdikçe.» Uzaklarda parıldamış olan da «ancak hayatının gerçekten en mutluları olan» çocukluk hâtıraları olmuştu.

Öte yandan Hatice'nin sevgilisinin ruhuna Müslümanlık duygularının sızmasına daha önceleri karşı koyan Marie Bon, Trappe'den vazgeçmesi için ona yalvarıyordu. 1876 Şubat'ında «yüreğinden taşan duyguları» çoşkulu ve inandırıcı bir mektuba döktü:

«*Nedir yaptığın?* Bu manastıra girersen bir daha çıkamazsın oradan. Kafandaki çığrından çıkmış fikirlere dayanarak seni inandıracaklar, oraya büyülenmiş olarak döneceksin.

Yalvarırım düşün, bunu önünde diz çökerek kendim için değil, annen için diliyorum. Bekle bari de ölsün, belki çok uzun sürmez, çünkü zayıflamış buluyorum, heyecanlar öldürüyor onu. Bildiğin her şeyi bilmediği halde işi nereye vardıracağını belirsizce sezinliyor, imanı parça parça oluyor bundan; Protestan yüreği, Hıristiyan onuru, her şey korkunç derecede sızlıyor içinde, anlamıyor musun? Bu zavallı ana yüreğinin korku ve kaygı ile çarptığını duymuyor musun?

Sevdiklerim arasında, rahat hayatımda, gerçek bir mutluluk tadabileceğim halde ben de aralıksız işkence

içinde kıvranmaktan kurtulamıyorum. Zavallı yaşlı anana verdiğin acıyı gördükçe de on kat fazla üzülüyorum. Ne olur acı bizlere, yalvarırım. Yüreğinde insan duygusu vardır senin, herkese karşı iyi olmasını bilirsin. Üzüntümüzü yok etmek için bir şeyler yapmayacak mısın?

Ne bulacaksın sanki bu manastırda? Hakikati değil, bunu sen de biliyorsun. Manastırda nefsini körleteceksin, ama oradan daha çoşkun, daha ateşli tutkularla çıkmandan başka bir şeye yaramayacak bu.

Bilmez misin ki, rahat, sakin ve dürüst hayatta, hareketli, çapkın, romaneks ve sıkıntılı yaşayışındaki kadar sevinç, akıllılık ve büyüklük vardır?

Bir serabın, hayalin, bilgisizlik tuzağının bir teviye oyaladığı zavallı sevgili kardeşim!. Ha! Başlangıçta bu işte seni izledim ara sıra, bir idealdi henüz, hattâ Aziyade'yi bile anladım ve onun için göz yaşı döktüm. Ama şimdi, seni anlamıyorum artık, sende bütün gördüğüm, tiksinme, sözünden dönme, eline düştüğün hiçliğin uyandırdığı yersiz korkulardır.

Geceleri uykusuz geçiriyorum. İçimden: «Sevmeyeceğim artık onu, kararım karar!» diyorum, ama asıl seni göğsümün üstünde işte o anlarda sıkmak istiyorum.»

Bu sözler Julien'e dokundu. Fakat, kendini haklı göstermek ister gibi, ablasına şöyle karşılık yazdı:

«Hoş görülmeye lâyığım, çünki iç hevesini herkesten fazla duydum ben, görülmedik biçimde de acı çekiyorum; yeryüzünde nasibim olan durum, bilirsin ne

senin ne de çevrendekilerin durumları ile karşılaştırılamaz...»

Julien'in acılarını, ne İstanbul'dan sonra gönderildiği iç sıkıcı Lorient'nın, ne Brest'in, ne de «saçma» Cherbourg'un çekici yönleri hafifletecek. Ne de yeni aşkları - boşuna birer ruh bulmaya çabaladığı Brest'li, ya da Bordeau'lu yırtık aşağılanacak. Venüslerle olan ve sadece ateşli ten arzusunun kısa süreli hevesleri, ya da tutkuları... Bununla birlikte, iyileşmeye doğru yol almaktadır. 1878 baharında «daha iyi olduğunu, yeniden yaşama gücü» bulduğunu söyler. İskambil ve Boule oynuyor. «Yaşayan her şeyin baharla yenilenmesini, besisuyunun dallara doğru yürüyüşünü, sonsuz tabiat kuvvetlerinin güçlü dönüşünü» tadar.

Bu iyileşmenin temel sebebi şu olaydır: Julien macerasını başka bir alana aktarmaya başladı. İlk romanını yazdı. Bunun için hâtıralarına baş vurmaktan, hâtıra defterinden sahifeler koparmaktan başka şeye ihtiyaç duymadı.

Bu teşebbüste şan ve şöhret hırsından bir zerre yoktur; şimdiden hatırı sayılır hayat görgüsüne rağmen, alçakgönüllü, çekingen olan Julien edebiyat alanında ün kazanmayı hiç düşünmezdi. Yazar olduğunu bilmez, öyle olmayı dilemezdi. Yayımla uğraşanlar, yayımcılar bulmaya çalışanlar, arkadaşları —özellikle Jousselin - Plumkett— oldu. Jousselin daha da ileriye gitti: Bol bol teşvik etti onu yerinde eleştirmeler yaptı, kesin metnin yazılışında hamaratça işbirliği etti. Para kaygusu yoktu yazarda. Hiç değilse başlangıçta. «Sadece içini kemiren şeyleri dile getirmek» isteği var-

Halka açıkladığı ilk olay, Hatice olayı oldu. Hatıra defterinin küçük Çerkesle olan temiz sevgiyi anlatan bölümü, bir kaç yayımcıya gönderildi. İlk alanlar elyazmasım geri çevirdiler, hattâ kimisi pek kaba bir biçimde. Sonunda, zekî bir oyukucu eseri beğendi, Calmann - Levy Yayınevi de yayımlamayı üzerine aldı. 1878 Martında, Julien hâtıra defterine bu basit başlangıç için şöyle yazdı: «Paris'te iki gün, yayımcı Michel - Lévy'nin telgrafla çağrısı üzerine.» Ok yaydan çıkmıştı. Bir süre sonra beş yüz frank yazar hakkı alan bir yazar doğmuştur. Küçümsenecek bir para değildi bu. Yirmi beş yıl önce, Flauber Madame Bovary'nin bütün haklarını beş yıl sürece Michel Lévy'ye aynı paraya satmıştı.

Roman, yazarın adı olmadan mor renkte bir kapak içinde 1879'da çıktı; süs olarak kapağın üzerinde bir Türk kadını gösteren resim bulunuyordu. Aşırı uzunluktaki başlık okuyucunun merakını kamçılayacak biçimde ayarlanmıştı. Aziyadé (İstanbul 76—77) İngiliz donanmasından, Haziran 1876 da Türkiye hizmetine girmiş, Kars önlerinde 27 Ekim 1877 de vurulmuş bir üsteğmenin notlarından çıkarılmış parçalar.

Gazetelere gönderdiği bir notla yayımcı kitabı: «İnce zevkli halka seslenen ve onun dikkatine yaraşır» bir roman olarak sundu. «Adının gizli kalmasını gerekli bulan yazar, bizi Doğu'nun tam ortasına götürmekte. Kitabı, tadına doyum olmaz saf bir aşk; okuyucu bunda, romanesk olaylar arasında, sıcak ve renkli hikâyeler, beklenmedik ve orijinaliteyle dolu tablolar, dokunaklı aşk sahneleri, sürükleyici bir duygu çoşkunluğu ve insanı çeken, etkisi altına alan taşkın bir hayat bulacak.»

Aziyadé oldukça acemice meydana getirilmiş bir romandı. Meydana getirilmiş de denebilir miydi ki? Yazar, plâna aldırış etmemiş, «Hâtıra Defteri»ndeki tarih sırasını izlemekle yetinmişti.

O günlerin natüralist romanlarına alışık okuyucu için üslûp, merak uyandırıcı, azıcık şaşırtıcı idi. Bazı kere küçük paragraflar, kısa ve tasvir edici cümleler, bazı kere ritimli, Kitab-ı Mukaddes'in etkisi pek belirli güzel bir nesir, bazı kere tumturaklı, romantik uzunca parçalar ve bir bıkkın'ın Byron vâri konu dışı sözleri...

Kelimenin herkesçe bilinen anlamına göre, pek ruhbilim yoktu, ama dış daşranışların hatırlanmasına dayanan ruh tasvirleri bulunuyordu. Nitekim Aziyadé'nin çizgileri: «Benimkiler üzerine dikilmiş iki iri yeşil göz»ü vardı. «Kaşları koyu renk, hafifçe çatık, birleşecek kadar yaklaşıktı; bakıştaki ifade, enerji ve saflık karışımı idi; insanın çocuk bakışı diyesi geliyordu; o denli tazeliği ve gençliği vardı.»

Boğaziçi'nin kayıkçısı da okuyucuya aynı biçimde: «O memleketin en eski heykellerinde görüldüğü gibi küçük küçük lülelerle ayrılmış acaip bir sakalı olan adam» olarak sunulmuştu. «Önünmde yere oturur, çok merakla incelerdi beni. Elbisem, özellikle fotinlerim onu iyiden iyiye ilgilendirir görünürdü. Nazlı haller, Ankara kedisi görünüşleri ile gerinir ve inci kadar parlak iki sıra küçük dişlerini göstere göstere esnerdi... Kaldı ki çok güzel bir yüzü, dürüstlük ve akıllılıkla parıldayan gözlerinde büyük bir tatlılık vardı. Üstü başı lime lime, ayakları, bacakları çıplak, gömleği param parça, fakat dişi bir kedi kadar temizdi.»

Macerasının temelinde pek az değiştirme yapmıştı Julien. Sadece adların yerine başkalarını koymak ve «yersiz araştırmaları daha iyi şaşırtmak amacıyla» kimi olayları değiştirip düzeltmekle yetinmişti. Hatice, Aziyadé oluyordu. Bu adı belki Victor Hugo'nun Albeyde'si telkin etmişti:

Albaydé mezarında,
Güzel ceylan gözlerini kapadığından beri,
Uyuyamıyorum ve gece gündüz, yanan başım dalıp dalıp gidiyor
Yanaklarımdan yaşlar süzülüyor ip gibi.

Samuel, Daniel olmuştu. Julien'le dostu Jousselin de İngiliz donanmasından iki subay: Loti ve Plumkette. Hatice'nin başına geleni bilmeyen yazar, belli belirsiz kestirilen bir olacağı önceden benimsemiş: Kadın kahramanına trajik bir sonu uygun görmüştü. Aziyadé'nin ölümü peşinden sevgilisi de müslümanlık emrinde can veriyordu.

İlk eleştirme —burada tek değeri olan eleştirme— sıcak ilgiden uzaktı, ama kötü değildi. Politika ve Edebiyat Dergisi'nin 22 Şubat 1879 yılında Maxime Gaucher şöyle yazdı:

«Ruh ve ten zevklerinin karıştıkları bu macera, pek romaneks... O Loti de pek acaip, hiç hoşa gitmeyen bir tip... Çok bilmiş halleri, ahlâkla ilgili her şeye dudak bükmesi, kıyasıya bencilliği, dostlarına, kendisini yalvararak geri çağıran ailesine karşı gösterdiği katılık insanı sinirlendiriyor, çileden çıkarıyor. Dost mu? Dost diye kimse yok. Ablasına karşı sevgi mi? Belki, ama bu da bir alışkanlık işi. Gözü, gününü saç-

larını düzeltmek, tırnaklarına kına sürmekle geçiren o Aziyadé'den başkasını görmüyor... Bu böyleyken... Doğruyu söylemek gerek, yazarını bilmediğimiz bu kitapta, kabiliyet var, renkli tasvirler, canlı sahneler, iyi belirtilmiş silûetler ve bir kelimeyle ruh ve üslûp var.»

Başarı, orta olduysa da kitap biraz yankı yarattı.

Yazarı tanıtacak ve gelecek eserin parlak başarısını hazırlamaya yetecek kadar bir yankı.

AZİYADE

«Çok dolaştım dünyayı, özellikle sevdiğim Doğu'da oturdum.»

(Hâtıra Defteri)

«Türk toprağında, Aziyadé ile birlikte benden bir şeyler yatar.»

(Doğu'dan Görüntü)

1876 yılı Balkanlar'da oldukça tehlikeli bir uluslararası buhranın başlangıcı oldu: Büyük Avrupa devletlerinin birbiriyle yarışması, padişahlarm kötü yönetimleri, hıristiyan azınlıkların kaynaşması o bölgeyi, sürüp giden bir ateş yuvası haline getirmişti. Selânik'te Fransız ve Alman konsoloslarının öldürülmeleri üzerine, Türk sularına bir kaç savaş gemisi gönderildi. Hâlâ Couronne zırhlısında bulunan Julien, Pire'ye uğradıktan sonra 16 Mayıs'ta Selânik körfezine girdi. Diplomatları öldüren altı kişiyi görmek için tam zamanında vardı oraya: «Yüzleri gerilmiş ve darağaçları öylesine alçaktı ki, ayakları yere değiyordu.»

Doğu dünyası Julien için tam bir yenilik sayılmazdı. 1870 Şubat'ında Jean Bart gemisi İzmir körfezine demirlemişti. Julien'in ilk izlenimleri pek büyüleyici olmamıştı. Ama, 1876 da yavaş yavaş memleketin «Biz-

den daha ilkel elbette, daha zorlu ama daha iyi yaratıklar olarak gördüğü halkının çekiciliğine kendisini kaptırır. Yoksul genç subay, müslümanlardaki doğal eşitlikten, karşılayışlarındaki sıcaklıktan, Türklerin saf imanından ve uygarlıklarındaki istiğrak'a dalma, kardeşlik, iç güzelliği, hayal kurma ve acıma niteliklerinden zevk almaya başlar. Onu, çocukluğunun hıristiyan baskılarından biraz sıyırır gözüken Türklerin mukadderat dedikleri yüksek düşünceyi de hor görmez. Bütün bunları Selânik'e ayak basar basmaz gözüne çarpan bir kadının —gelecekteki romanının Aziyadé'si— dilber Hatice'nin güzelliğiyle birleştirir.

Hatice'yi ilk kez, kentin üst kesimindeki Türk mahallesinde dolaştığı bir akşam görür: Bir harem kafesinin kalın parmaklıkları ardında yeşil iki iri göz ve gür kızıl saçlar.

Hatice İstanbul'a kendi yaşında başka bir çocukla gelmiş küçük bir Çerkes kızıydı. Satıcının biri, onu yaşlı bir Türk'e satmış, bu Türk de oğluna vermek üzere yetiştirmişti. Oğul da baba da ölünce, onu İstanbul'da gören bir adam almış, Selânikteki daha önce üç karısının bulunduğu eve getirmişti. On altı yaşında idi. Durgun bakışlı iri gözleri üzerindeki gür kaşları, küçük ağız ve çenesi, düzgün ve minicik burnu ile son derece güzeldi.

Genç kadınla Fransız arasında sanki kaderin kasten yığdığı güçlükler bulunuyordu: Onunla anlaşmak, konuşmak ve ona yazmak imkânsızlığı; altıdan sonra gemiden çıkma yasağı ve çıkılacaksa, ancak üniformalı çıkma emri; sekiz gün içinde, bir daha dönmemek üzere demir alma ihtimali ve hepsinin üzerinde, haremlerin yabanice göz hapsinde tutulması.

Böyleyken, Viaud genç Türk kızı ile ilişki kurmayı becerdi. Türkçeyi bilmiyordu ama, onun yerine gözleri, saran ve şehvetle parıldayan bakışı konuşuyordu. İnce, okşayıcı elleri, el öpme biçimi, sesinin tatlı tonu, kesin sonuç alan silâhları idi. Samuel adındaki yerli bir kayıkçının aracılığı sayesinde randevular elde etti.

Akşam, ışıklar söndükten sonra, Gladiateur den çıkar, Samuel'in kayığına biner, üniformasını çıkarır, Türk paşası kılığına bürünür ve «Türk ipekli hah, yastık ve örtüleriyle döşeli başka bir kayıkta» Hatice'yi gidip bulurdu. Böylece Selânik körfezinde onunla dolaşarak tadına doyum olmaz geceler geçirirdi.

Bir ay olduğu halde, Julien'le Hatice arasında hâlâ karşılıklı bir tek düşünce söylenmemişti. Ama Temmuz'un sonunda, genç kadın kayıkçıdan kendilerine tercümanlık etmesini istedi ve Julien'e binlerce soru sordu.

«Nerede doğdun? Nerede yaşadın? Yaşın kaç? Annen var mı? Tanrı'ya inanır mısın? Siyah insanların memleketine gittin mi? Çok metresin oldu mu? Memleketinde bir bey misin?»

Kendisi de hayatını ve düşüncelerini anlattı:

«Diyor ki, diye çeviriyordu Samuel, Tanrısı senin Tanrınla aynı değilmiş ve Kur'an'a göre kadınların bir ruhu olduğuna pek emin değilmiş. Sen gittikten hattâ ölümden sonra bile birbirimizi göremeyeceğimizi düşünüyor bu yüzden ağlıyormuş..»

«Şimdi de, dedi, Samuel gülerek, kendisiyle birlikte hemen denize atılıp altılmayacağını soruyor.

Birbirinize sarılmış halde dibe batacaksınız... Ben de kayığı geri götürecek ve sizi görmediğimi söyleyecekmişim.»

«Hay hay, dedim, ben de, elverir ki o ağlamayı kessin; hemen yapalım istediğini, böylece bitmiş olur.»

Hatice anladı, kolları ile titreyerek boynuma sarıldı, ikimiz de suya eğildik. Korkan ve demir gibi pençesiyle bizi tutan Samuel:

«Yapmayın bunu, yapmayın, diye haykırdı. Korkunç bir öpüşme olur bu. Boğulurken insan birbirini ısırır ve çok çirkince bakışır.»

Bu sözler, Fransızcanın ifade edemiyeceği bir çiğlikle sabir dilinde söylendi. Hatice'nin gitme saati gelmişti, hemen ayrıldı yanımızdan..»

Bununla birlikte, gün geldi, Teğmen Viaud İstanbul'a gitmek üzere Selânik'ten hareket etmek zorunda kaldı. Sevgililer için ayrılış oldu bu.

Osmanlı başkentinin büyüsüne kendini kapıp koyvermekle Julien acısını biraz dindirdi. İstanbul, şehircilik yönünden üstün bir yer değildi. Avrupa başkentleri standardından uzaktı. Kirliydi, pek bakımsızdı ve başıboş köpekler istedikleri gibi sokaklarda dolaşıyordu. Modern Cosmopolis'den ürkmüş ve tiksinmiş genç idealistin beğendiği de tam b u y d u işte. Boğaziçi'nin ve Marmara'nın üzerinde anfiteatr biçiminde yükselmiş bu çok eski kentin eşsiz tabiatı, manzaralarının güzelliği, minarelerin ve camilerin gri silüetleri, İstanbul'un hem fâkir hem müslüman, hem tehlikeli, hem arınmış havası, Boğaziçi'nin insanı mest eden manzarası, muhayyilesi üzerinde pek büyük etkiler yaptı.

Rejimin şatafatı da ona tesir etmekten geri kalmadı. 7 Eylül 1876 da yeni padişahın culûs töreninde bulundu. «Ağır ağır ve azametle yürüyen, koşumları altın ve kıymetli taşlarla süslü heybetli bir kır ata binmiş» Abdülhamid'i gördü. Onu «Yaldızdan pırıl pırıl parıldayan atlar üzerinde izleyen yeşil cübbeli Şeyhülislâm'ı, kaşmir sarıklı emirleri, altın şeritlerle süslü ak sarıklı ulemâyı» büyük paşaları, büyük devlet ricâlini gördü...

«Eyüb'ün tepelerinde gözler önünde, Türk hanımlarının hareketleri yayılırdı. Her biri ayaklarına kadar parlak renkli ipekliler içine sarılmış bütün bu kadın vücutları, siyah gözlerin göründüğü yaşmakların altına gizlenmiş bu beyaz yüzler, selvi ağaçlarının altında mezarların boyalı ve süslü taşları ile karışırdı. Bu öylesine tuhaf ve renkliydi ki, insanın bu tabloya bir gerçekten ziyade, konularını Doğu'dan alan sanrılı bir ressamın gerçekçi olmayan bir kompozisyonudur, diyeceği geliyordu.»

Beyoğlu'ndaki yeri kendini sıktığından, Viaud, Arif adı altında Ahmet ve sadık Samuel'i ile birlikte eski İstanbul'a, kutsal Eyüb semtine gidip yerleşti. Yoksul, fakat cami yönünden zengin ve hülyaya pek elverişli bu mahallede, kendine gösterişsiz fakat sıcak bir ev, esrarlı bir ev, Asya ipekleriyle, mavi satenle döşeli ve gül suyu kokan bir Türk evi meydana getirdi.

Arada, olayların mutlu bir yardımı ile, Hatice'nin yaşlı efendisi Selânik'i bırakıp İstanbul'a taşındı. Onunla gelen Hatice, Eylül ayından itibaren Julien'i yeniden buldu. İri yeşil gözleriyle hep güzel, şehvetli,

narin ve baş döndürücü idi. Uyuşuktu ama, nakış işlemesini, gül suyu yapmasını ve adını yazmasını bilirdi. O günlerde Türkçeyi başını gözünü yararak konuşan ve yeterince anlayan Julien, uzun ve içli dışlı konuşmalar yapabiliyordu onunla. Sadece ten tutkusu değildi bu artık. Daha derin, daha ateşli, daha şefkatli, daha çıkarsız, daha ince bir sevgiydi. Uzun aşk hayatında, ilk ve belki de son defa, Julien kalbinin sultanı tarafından gerçekten seviliyordu. İlk ve belki de son defa, mekân ve aşk içine çift sığınışı gerçekleştirmişti. Daha sonraları Lawrence, ondan sonra da Dabit gibi: «İki varlığa tam sahip oluş, kaçıp kurtuluş..» diye haykırabilirdi.

Gemide Julien'in arkadaşları, gizli hayatı hakkında hiçbir şey bilmezlerdi. Subay salonundaki yemeklerde «Her zaman keyifli ve yeterince hür konuşulan yemeklerde». Viaud görüşmelere katılırdı. Oldukça soğuk, ufak tefek, hemen hemen sakalsız olduğundan, üzerinde bir yeni yetme havası vardı. Ve bu pek taze gençlik havasını giymeye alışık olduğu İngiliz denizcilerinin ceketleri daha da arttırırdı. Yalnız çıkardı karaya ve ona, İstanbul'da Türkler gibi giyinmiş ve halktan kişilerle bir arada rastlayanlar şaşarlardı. Onu az zeki ve kalın kafalı bulanlar da vardı.

Ne var ki, olaylar bir kaç ay sonra iki sevgiliyi ebediyen ayıracaktı. 1877 Ocağı sonunda, savaş patlamak üzereydi. Boğaz'da büyük bir hareket göze çarpıyordu.

«Taşıt gemileri savaşa giden erlerle dolu gelip gidiyor. Her yönden er yağıyor. Asya'nın içlerinden, Acem sınırından, hattâ Arabistan ve Mısır'dan. Tuna boylarına ya da Gürcistan'a gönderilmek üzere ivedi-

likle donatılıyorlar. Gümbürtülü mızıkalar, Allah adına korkunç haykırmalar gidişleri selâmlıyor, her gün.»

İslâmlığa gittikçe bağlanan ve Türkiye'ye «Yok edilmek istenen bu güzel ülkeye» karşı yüreği sevgiyle dolu olan Julien bir an orduya yazılmayı düşündü. Hattâ bu istekle, genç «gâvur»la ilgilenir görünen kimi paşalara bile baş vurdu. Ama şeref duygusu ve annesinin hâtırası, yüreğindeki bu arzuyu bastırdılar.

Bu takdirde Türkiye'den ayrılacaktı. İstanbul'da kalışının son anları Julien'in hafızasından silinmeyecekti.

«... O pek karmaşık ve bir çok şeyin birbirine karıştığı duyguları nasıl anlatmalı: Aşkımızın uyandırdığı o korkunç acı, İslâm'ın bu büyük kentindeki ölü üzüntü, yaklaşan ilkbaharın o güzelliği, ıssız sokaklara şeftali ağaçlarının pembe çiçeklerini serpen ılık yel.. Demir almadan önceki son günler, ilkbaharın başladığı, sokaklarının her köşesinde hoş kokularını her yöne saçan fulya çiçeklerinin satıldığı İstanbul'da o son saatler, veda için o son ziyaretler...»

Sonunda 17 Mart 1877 de Julien, Gladiateur savaş gemisiyle yola çıktı, güzel Hatice'den de ebediyen ayrıldı.

Hiç unutmadı onu. Eline fırsat geçer geçmez, Rochefort'daki odasını Asya ipeklisinden yastıklar ve Türk biblolarıyla süsledi. Zaman zaman işte orada, nargilesini içerek İstanbul'u «ve duru yeşil gözlü sevgilisini» dalıp düşünürdü.

Başlangıçta Hatice'den haberler «anlaşılması güç bir Türkçeyle yazılmış umutsuz ve gitgide sıkıştırıcı

küçük mektuplar» aldı. Bunlarda Hatice, kendisini bırakmamasını, yalvararak istiyordu. Evlenmek için onu Fransa'ya getirmeyi sahiden düşündü. Hatice'nin kaçması için hazırladığı tasarıda yardım etmesi için, oradaki bir dostuna, Pogaritz adındaki bir Macar'a bile yazdı. Ne var ki, Macar gönüllüler taburuna yazılmış olan Pogaritz'i Ruslar öldürdü.

Genç kadını yeniden görmek için Julien bir kaç deneme daha yaptı. Fakat, çok geç oldu bunlar. Sonra ne yapabilirdi ki uzaktan?

Julien son denemelerine geçtiği sıralarda, öteki karılarınca ele verilip «düşman hizmetçilerden başkasının girmediği ıssız dairesine, dört duvar arasına atılan», kuzeye bakan kötü bir odaya kapatılan Hatice'nin bir ayağı çoktan çukurda idi.

Herkes tarafından bırakılmış bir halde ve büyük acı içinde 1880 Haziranında dünyaya gözlerini yumdu.

AŞKTAN YÜZÜ GÜLMEYENLER

«Evet, açın kafesleri, açın haremleri... Ama, pek de çabuk açmayın, yoksa mahpus yavru kuşlar, *tecrübesiz kanatlarının onları* nereye götüreceğini öğrenmeden önce, çılgınca bir uçuşa kalkışırlar.»
(Dünya Ölçüsündeki Başdönmesinin Bazı Yönleri)

Ebedî yolcu Doğu'dan 1902 Mart'ında dönmüştü Aşırıca yorgun bulunduğundan, üç aylık bir dinlenme izni aldı. Yeniden göreve başladığında, Rochefort Deniz Kumandanına yaver olarak atandı. Doğduğu kentte bir buçuk yıla yakın kalacak, özellikle yolculuk notlarına son şekillerini vermekle uğraşacaktı.

1903 yazında İstanbul'da demirlemiş, Vautour adındaki ufak bir zırhlının kumandasını almakla görevlendirildi. Gemiye Ağustos sonuna doğru ulaştı. Bargone adında, fakat Claude Farrére takma adı altında Loti'nin izinde yürümeyi deneyecek bir deniz teğmeni, kumandanlığın el değiştirme töreninde hazır bulunuyordu: Savaş gemisinde, yeni bir kumandanın görev alışını tesbit eden geleneksel sözler duyuldu:

«Fransız milleti adına! Subaylar, assubaylar, tayfa! Firkateyn yüzbaşısı Julien Viaud'yu kumandanınız olarak tanıyacak, iyi hizmetle ve Fransız silâhlarının

başarısıyla ilgili her şeyde ona itaat edeceksiniz...» Pek kısa, pek ufak tefek, fakat başı dik, duruşu sert, derin ve gözle görülür derecede heyecan içinde bulunan bu adama bakan tayfanın itaate önceden karar vermiş bir hali vardı.

Farrére, Loti'yi «görünüş yönünden tuhaf ve gerçekten unutulmaz» buldu. Pek ufak, pek narin, ama kıvrak ve kuvvetli. Sonra olağanüstü bir yüz:

«Kartal burnu biçimindeki profil, noktası noktasına mumyası Kahire Müzesi'nde bulunan firavun Ramses II'nin profilini andırıyordu... Karşıdan bakılınca, daha da görülmedik cinstendi. Serapa gözdü sanki; her zaman faltaşı gibi açılmış olan bu hareketsiz gözlerin bakışı öylesine sabitti ki bu yüzden bulanık bir hal alıyorlardı.»

«Evet, Loti'nin Mısırlılarınkini andıran başını ve çok sabit gözlerinin —yarı yarasa, yarı kendi— bakışını demir atmış bir geminin güvertesine doğru kaldırırken gördüğüm ilk hayalini, hafızamda hep saklayacağım...»

O günlerde Loti'yi İstanbul'da gören başka bir yazar, Madam Gérard d'Houville, onun büyüleyici ve baştan çıkarıcı niteliklerinden derince etkilendi.

«Yanan pastil, amber ve gül nargilesi kokan küçük salonda, insanı büyüleyen bir gece geçirdik, diyor. Ayağında muslinden geniş şalvarı, sırtında koyu kırmızı yaldızlı cepkeni olan Anadolulu hoş bir kavas, davetlileri buyur ediyordu... Türk hanımlarının kafesleri ardına hapsedilmeleri gibi, yaldızlı kupalara sokulmuş küçük fincanlar içinde kallavi kahveleri

içildi; her cins şekerleme yenildi, kırmızı lâmbaların ölgün ışıkları da çok çeşitli nişan ve madalyalarla dolu bir vitrini aydınlatıyordu.»

Julien, içinde az çok korku da olarak, Aziyade'nin dekorunu yeniden bulmuştu. Ne mutlu ki modernleşmekten dikkatlice kaçınmıştı: Sokaklar gece çirkeften geçilmiyordu, «ilerleme» ve konfora tutkun yolcular da Türk başkentini eskisi kadar pis ve az konforlu buluyorlardı.

Hatice'nin günlerinden beri kadınların giyinişi az değişmişti. «Yaşmak dedikleri ve gözlerinin görünmesine imkân bırakan eski beyaz başörtü yerine, ferace dedikleri açık renk uzun yeldirme yerine, şimdi çarşaf, yani gözleri bile saklayacak şekilde yüzün üstüne indirilen küçük kara bir bez ile vücudu baştan aşağı saran ve aşağı yukarı her zaman siyah olan bir örtü giyiyorlar.» Ama İstanbul değişmemişti. Manzaralı yerler aynı, güzel, esrarlı ve heyecan verici kalmıştı.

Loti şehri, akşam, binlerce lâmbanın «sokaklarda yansımaya başladığı zaman» seyretmeyi severdi; «Bir şey onu şehre umutsuzca bağlıyordu, ne olduğunu pek tanımlayamıyordu, engin ve değişik şehrin üzerinde, havada dolaşan bir şey, hiç şüphe yok, kadın ruhlarından, sevmiş olduğu ve birbirine karışan kadın ruhlarından yükselen bir şey», zira aslında bir yere ve eşyaya bizi bağlayan hemen her zaman bu olur.

1904 İlkbaharında, Nurinnisa imzasını taşıyan bir mektup aldı. Meçhul mektup sahibi bir görüşme diliyordu. Hatice'nin hâtırasıyla heyecan içinde bulunan Loti kabul etti.

1904 Nisanının 16'sı Cumartesi günü, İstanbul'dan birkaç fersah uzaklıkta sessiz ve hazin bir köy yolunda esrarengiz bir randevuya gitti. Boğazın Karadeniz'e açıldığı yerin karşısında ve meçhul kadının kendisini beklemesini söylediği ıssız küçük kahvede, arkadaşı Masmejean'la bir masaya oturan Loti kadının gelmeyeceğine inanmaya başlıyordu. Bununla birlikte, biraz sonra «bir arabanın, gelip duran bir arabanın belirdiğini gördü; içinde işaret veren, evet, evet, işaret veren peçeli kadınlar vardı.»

«Arabadan, kimsenin geçmediği ve kudurmuş rüzgârın yaladığı yola indiler. Üç kişiydiler, ipekten uzun kuyruklu etekleriyle, zarif halli, narin ve genç üç kapalı kara hayalet...»

Loti yaklaşınca, kadınlardan biri: «Mösyö Loti, değil mi? diye soruyor... Üçü de selâmlıyorlar ve «beyaz eldivenli minyon ellerini» uzatıyorlar. Konuşma başlıyor. Yirmi dakıka kadar birlikte yürüyorlar. Adlarını söylemeyi reddedip çarşafları altında gülümsemekle yetiniyorlar: «Ruhlar, ruhlarız biz, diyorlar.»

Türk askerlerine dikkat işareti verildiği bir an, askerler görünüyorlar ve bu kepazelik karşısında ne yapacaklarını bilemeden dikilip kalıyorlar... Küçük kara bayanlar bir yaprak gibi titriyorlar. Ama askerler geçip gidince, kadınlar kaçınır bir halle arabaya biniyorlar...»

O akşam yazarın hâtıra defterine yazdıkları bunlardır işte.

Loti bu genç kadınları, özellikle aralarından birini adı Leylâ olan fakat kendisinin Canan adını verdiği birini saran esrara vuruldu:

«Üçünün en tatlısı Canan'a gelince, ebedî kara örtüsünün içinde o kadar esrarlıydı ki...»

26 Nisan'da, Eyüp mezarlığında ikinci randevu. Mezar taşları arasında yarenlik. Ani bir baskın görüşmeyi yarıda bırakır:

«Konuşmak üzere oturuyoruz. Esrarlengiz küçük hanımlar yaptıkları şeyden ötürü tir tir titriyorlar. Ve, yine ilk keresinde olduğu gibi, randevumuz çılgın bir kaçışla son buluyor...»

Issız bir çıkmaz sokaktaki bir İstanbul hareminde; Loti hastalandığı zaman, Taksim'deki Fransız Hastahanesinde; Vautour gemisinde; üç küçük «ruhtan» Zinnur adında olanın evinde; Hatice'nin mezarı başında olmak üzere randevular birbirini izledi. Son buluşma çıkmaz sokaktaki evde olur.

1905 Mart'ının 3'ü Perşembe günü, Loti çok üzgün olarak şehirden ayrılıyordu. Veda sahnesini defterine şöyle yazıyor:

«Sevgili Türk dostlarımın gönderdikleri adam, onlardan bana bir demet getiriyor. Onlar da, işte şurada, insandan geçilmeyen rıhtımda zorlukla ilerleyen kapalı bir arabadalar; bir dakika kadar kara peçelerini kaldırıyorlar, yaş içindeki gözlerini görür gibi oluyorum, peçeler hemen iniyor, araba gidiyor...»

Gerçekte bu üç kadından, birisi madam Léra (edebiyat alanında March Hélys) adında bir Fransız, öteki ler de Zinnur ile Nuriye Nuri adında yarı Türk iki kız kardeş. Madam Léra orta değerde bir roman ile, kadın hayatı ve feminizm üzerine vesikalara dayanan in-

celemeler yazmıştı. Bütün kalbiyle acıdığı iki Müslüman dostunun kaderiyle içten ilgilenirdi. Zinnur'la Nuriye'ye gelince, bunlar da soyca Fransızdılar. Türkiye'ye yerleşmiş, Reşat adını alarak Müslüman olmuş Châteauneuf adında bir kontun torunlarıydılar. İki kızkardeşin babaları Nuri Bey, Reşat Bey'le bir Çerkes kadından doğmuştu. Bu üç genç kadın, oldukça nezaketsiz fakat usûle uygun hileli bir kurnazlık düşünmüşlerdi: Leylâ hanımın gerçek bir Türk olduğuna Loti'yi inandırdılar —Loti de kandı— oysa Leylâ, Paris'li madem Léra idi. Ona, —kısmen Fransız kadının uydurduğu, kısmen de haremlerde mahpus Türk dostlarının söylentilerine dayanan— Leylâ'nın gördüğü işkenceleri ayrıntılarıyla anlattılar. Hattâ Leylâ görüşmeye vazıt yoluyle devam etti. Ona içinde güya sır olarak bildirdiği noktalar bulunan mektuplar yolladı. Macera, hilenin elebaşısı madam Léra yönünden, bir mektupla son buldu; kadın bu mektupta yazara canına kıyma kararından ve Loti'nin Türk kadını için yazacağı kitabı okumadan gitmek zorunluğu karşısında duyduğu acıdan söz ediyordu:

«Ya kitabınız? Demek onu okumadan göçüp gideceğim. Böylece ruhunuz ne hissetti onu da öğrenmiş olacağım. Ruhunuz hayatın hazinliğini ve korkunçluğunu, uyuyan ruhları uyandımak, sonra da kollarını kanatlarını kırmakla işlenen suçu, varlıkları eşya niteliğine indirme alçaklığını anladı mı ki? Çünkü ben bundan ölüyorum. Bizim hayatımız, yavaş yavaş ölüm, kuma batıştır. Oh! Kabul edin. Hiç değilse ölümüm Müslüman kardeşlerime yarasın! Hayatım boyunca onlara iyiliğim dokunmasını ne kadar isterdim! Tatlı kuruntularım olduğu dönemde onları uyandırmaya

çalıştım. Ama, hayır uyuyun zavallı ruhlar! Kanatlarınız olduğu aklınıza hiç gelmesin sakın! Ya daha önce uçmuş olanlar, başka rüyalar görmüş olanlar! Ey Loti, size emanet ediyorum onları! Onlardan söz edin! Düşünülen dünyada koruyucuları olun onların. Ve hepimizin göz yaşının vebali, şu saatteki iç acımın günahı bizleri inletenlerin boynuna.»

Loti oyuna geldiğini hiçbir zaman bilmedi. Öldüğü güne kadar «aşktan yüzü gülmeyen» bu üç kadının mutlak varlıklarına inandı. Kendileri konusunda bir roman yazma isteklerini yerine getirmekten ve Türk kadınının dâvasını savunmaktan kaçınmadı.

Kolay olmadı bu onun için, çünki Türkiye'yi seviyordu ve Müslüman kadınların avukatlığını yapınca halkın sevgisini kendinden çevirme tehlikesi vardı. Kitabın teması «aşktan yüzü gülmeyenlerin» efendilerini gocundurabilirdi. Öte yandan, Loti ne «tezi» ne de savunma işini severdi. Müslüman kadınların tüm kurtuluşlarını dilerdi. Gerçek içine, ilerleme için itilmeleri, hayat için mücadeleye sürülmeleri fikrine karşıydı. Esasen bu konudaki kuruntularını kahramanı Andre Lhéry'nin ağzından ortaya koyar:

«Ben düne bağlı bir adamım, dâvanızı tersine savunursam karışmam. Benden beklenebilir bu, ha! İnsan acısının alanını genişleten öğretmenlere, yüce profesörlere, bütün o kitaplara, savaş!.. Ataların mutlu huzuruna dönüş dilerim...»

Bununla birlikte, Loti, Fransa'ya döner dönmez kitabı yazdı. Onu bir ödev gibi, adalet ve insanlıkça kendisine yükletilen bir zorunluk gibi yazdı. Adları

yerleri değiştirdi, Canan'ın uslûbuna kesinlik ve güç kattı, ayrıntılarla ilgili noktalar için belge toplamaya önemle çalıştı, verilen tema ve yaşanılan macera etrafında bir roman yarattı. Sonunda 1906 Martının 15'inde, La Revue des deux Mondes, «aşktan yüzü gülmeyenler»i yayımlamaya başladı. Önsözünde, Loti romanının konusunu açıklıyordu: «Bugün Türkiye haremlerinde yaygın bulunan yüksek fikir kültürü ve bundan doğan acılar.»

«Aşktan Yüzü Gülmeyenler»in başarısı hiç geçikmedi. Eleştirmeciler övmede hemen hemen birleştiler. Halk kitabı kapıştı ve kitap yazarın ölümünden önce dört yüz on dokuz kere basıldı.

Eser bir sahtekârlığa dayanıyordu. Bütün değerini kaybetmek demek midir bu? Madam Léra olmasaydı, Loti böyle bir şaheser yazmayacak mıydı? Cevaplar belli. Olay, orta bir değer taşıyordu belki, ama bu Loti'nin olmayan bir şeydi. Geri kalan, Aziyadé ve İrlanda Balıkçısı yazarın dehasına uygundu.

En başarılı olarak canlandırılan hâtıralar, İstanbul üzerine olanlardır. Boğaziçi'nde güneşin batışıyla ilgili bazı tablolar klâsik olarak kalmaya lâyıktırlar;

«Yanar halde batmakta olan güneşin üzerinde belirlice görünen ağaçların koyu yeşilliği, yer yer deliniyor, ışık ve ışınlarla kalbura çevriliyordu sanki. Eski yaldızlar, geniş bir sahaya rastgele dikilmiş, selvilerin altına aralıklı serpiştirilmiş mezar taşlarının b ışlıkları üzerinde şurada burada parıldıyordu.. Ön plândaki bu hüzünlü şeyler içinden, kale gibi dik duran koyu renk yaprak demetleri arasından, bütün bunların aralıklarından, uzaklar, hiç bir şeyle kıyasla-

namayacak o büyük dekor görünüyordu. Lekesiz akşamların ateş rengi içinde set set indikleri bütün İstanbul ve körfezi. Aşağıda, tam aşağıda şu yakın mezarların üzerinde set set indikleri Haliç'in suları, gök gibi kırmızı akkor rengindeydi! Yüzlerce kayık gidip geliyordu üzerinde...; bir ayna üzerinde dolaşan iri böcekler gibiydiler. Karşıdaki kıyı, İstanbul kıyısı da gözle görülür şekilde değişiyordu! Denize bakan bütün evler, su buharından ve dumandan meydana gelen o sürekli menekşe sis içinde, gözlerden kaçar gibi siliniyordu; İstanbul bir serap gibi değişiyordu, artık hiçbir şey bütünüyle görülmüyordu, ne viranlık ne sefalet, ne de bazı modern yapıların çirkinliği; şimdi artık kenarları altın renginde koyu menekşe bir silûetten, bir gök yangınını maskelemek üzere perde gibi dikine konulmuş minare külâhları ve kubbeden ibaret kocaman bir şehir parçasından başka bir şey değildi. Ve havada öğle namazındaki aynı sesler, duru, Tanrısal sesler, mümin Osmanlıları günün güneş batarkenki dördüncü namazına çağırmak için yükselmeye başlıyordu.»

Romanın temel düşünceleri de gerek çağdaş okuyucular, gerek ilerki kuşaklar için ilgi çekiciydi. Gerçek «aşktan yüzü gülmeyenler» bulunduğu şüphesizdi. Türklerin kendileri bile kabul ettiler bunu. Sayıları belki çok değildi, ama vardı; anlaşılmayanlar, baş kaldıranlar, huzursuz ve tatmin edilmemiş romantikler olmuştu. —Türk kadın kahramanlardan biri olan— Fransa'da yaşadıktan, Türkiye'ye döndükten ve Türk —*Yunan savaşında* hastabakıcılık ettikten sonra canına kıyan Zinnur, gerçek bir aşktan yüzü gülmeyen oldu.

Aşktan Yüzü Gülmeyenler romanıyla Loti, 1908 ihtilâli ve özellikle Atatürk devrimleriyle henüz hürriyetine kavuşturulmamış Türk kadınlarının kaderinin geçici bir yüzünü tesbit etmiş oluyordu; oysa Aziyadé'nin ve Canan'ın dostu olan Loti, bu devrimlerin geniş çapı karşısında titrerdi.

MISIR'DAN GÖĞÜN KIZINA

«Bir gün gelecek, dünya bir uçtan bir uca aynı hale getirilince, biraz oyalanmak için yolculuğa çıkmak bile artık çekici olmayınca, yeryüzü oturulması can sıkıcı bir yer olacak..»

(Madam Krizantem)

«Hilâl memleketlerindeki o hareketsizlik hoşuma gidiyordu. Amaç, hayatı boş yere çırpınmayı hor görerek en az acıyla ve parlak umutlarla uyuşmuş halde geçirmekse, en akıllı insanlar doğululardır.»

(Philae'nin Ölümü)

1097 de Yüzbaşı Julien Viaud son büyük keşfini yaptı: Mısır.

Firavunların ülkesini İngilizler tarafından, turizm ve genel olarak büyük düşmanı «ilerleme» tarafından bozulmuş buldu. Bir piramitin gölgesinde modern bir otel, saygı bekleyen kalıntılar üzerinde ayarlanmış bir lunch (İngiliz öğle yemeği) görmek kanına dokundu. «Veremli İngiliz kızlarının ya da romatizmalarını kuru rüzgârlarla geçirmeye çalışan azıcık beyni sulanmış yaşlı İngiliz kadınları»nın üzerinde bıraktıkları et-

ki acı oldu. Topraktan mumya çıkarıcıların bu işe gösterdikleri hırstan dehşet duydu.

Cook acentesinin kervanlarıyla Afrika'ya getirilen burjuvalara bakarken, kılavuzların kulak yırtan haykırışlarını, en kutsal şeyler karşısında turistlerin «tokadı hakeden gülüşlerini» duyarken, Loti «Yaban güzellik elden gidiyor» diye düşünüyordu. İlerleme güzeli yıkıyordu, ister Bask memleketlerinin Hıristiyan âyin töreleri olsun, ister Mısır tapınaklarının savunucusuz töreleri olsun, bütün töreleri yıkıyordu.

Ne getiriyordu yerlerine? Alkolü, fabrikayı, çalgılı kahveleri, özellikle Japonya'yı bulaştırmış, Doğu'yu alçaltmış, okyanusun güçsüz yabanilerini perişan etmiş, zavallı Raruhu'yu öldürmüş olan alkolü. Loti, alaylı alaylı: «Meyhaneci bizim Batı uygarlığımız için değerli bir öncüdür, içkilerimizin aşırı kullanılmasıyla hafifçe güçten düşen her ırk, bu halden sonra, ilerlemenin ve hürriyetlerin gerçek yoluna sürülmek için daha yumuşak, daha uysal kesiliyor» diye yazıyordu.

Kahire «bayağı bir ticaret ve zevk ambarı» olmuştu, orada gülünç şekilde «alafranga» giyinmiş Araplar, alkolün yarattığı utanç içinde hayvanlaşıyorlardı. Fabrikada kullanılan fellahlara gelince, onları «kömür tozu altında bozulmuş yüzleri, bulanıklaşmış gözleri, mutsuz ve kötü ifadeleriyle» seyretmek dayanılmaz olurdu.

Loti, Peygamberin öğrenimle ilgili temel kuralarını unutmadıkları için Müslüman genç bilginleri kutladı: «... Öğrenmek her Müslümanın ödevidir... Tanrı, bilgiyi arayan bir kimseyi, din savaşında savaşan

dan daha fazla sever...» İslâm dininin geçmiş yüzyıllardaki uygarlaştırıcısı rolünü yeniden kavramaları ve çok geç olmadan yeniden harekete geçmeleri için onları kışkırttı. Vaftçı akıma alkış tuttu:

«Fellahları insana garip görünen uykularında, artık gözlerini açmak, modern eğitimle onları değiştirmek, bugün Mısır'lı seçkin bir yurtsever topluluğunun başarmak istediği bir görev. Eskiden olsa, bana bir suç gibi görünürdü bu. Çünkü, bu inatçı köylüler, imanlarının çok, arzularınınsa az olması yüzünden, daha az acı veren şartlar içinde yaşarlardı. Ama bugün, silâhla ya da ateşle öldürülen bunca fatihlerin istilâsından daha ahlâk bozucu bir istilânın kurbanıdırlar.. Batılılar burada, her yana sokulmuşlar, onları ticaretlerine ve zevklerine âlet etmek için uysallıklarından yararlanıyorlar. Öyleyse, iki bin yıldan bu yana uyuyan bu insanları uyandırmanın zamanıdır belki!»

Vah, zavallı Mısır! Ve zavallı Nil! Diye düşünürdü Loti.

«Eskiden sıcak aynası üstünde dünya haşmetinin en büyüğünü yansıtan, Amon'un altın büyük gemisi ardında alay halinde bunca tanrı ve tanrıça kayıkları taşıyan ve çağların fecrinde insan kekillerinde olduğu kadar mimarî buluşlarda kusursuz saflıktan başka şey bilmemiş olan zavallı, zavallı Nil!. Ne düşüklük onun için! İki bin yıllık hor görücü uykusundan sonra, bugün, üzerinde Cook Acentesinin yüzen kışlalarını gezdirme, şeker fabrikalarını besleme, İngiliz pamukluları için balçığıyla ham madde sağlama yolunda tükenmek.»

Bununla birlikte, Firavunların toprağında, Loti, bazı renkleri sevdi:

«Her şey pembe burada... Önceden akla gelmiyor bu... Oysa bu renk Mısır ve Arabistan'daki bütün kumların ve bütün granitlerin rengidir.»

***

1909 yılı Loti'yi Londra'da buldu. Britanya İmparatorluğu'nun başkentine ilk gelişiydi. Yine ilk olarak İngiltere hakkında bütün içtenliği ile iyi şeyler söyleyebilecekti.

O ana kadar, denizde ve sömürgede Fransa'nın rakibi, Türkiye'nin düşmanı ya da kötü dostu, maddeci uygarlığın bütün dünyaya ihracatçısı ve eski geleneklerin yıkıcısı İngilizlere karşı çok az yakınlık duymuştu. Boers savaşı onu tiksindirmişti. Kraliçe Victoria —Fransız denizcilerinin dedikleri gibi— yaşlı «Kuin» öldüğünde, İngiliz filosunun «uzun uzun saltanatlı top atışları» Redoutable'deki kamarasında «Tristan ve İseult» operasından bir havayı çalmakta olan Fransız subayına, ancak bir an ara verdirmişti: «Binlerce başka yaratık, aşağı yukarı dünyanın her bucağında ruhlarını onunla aynı zamanda teslim ediyorlar ve onlarla hiç meşgul olunmuyor; ne var ki bu kadın, insanlar arasındaki en itibarî inanışların en eskisi, en çocukcası ile bir milleti, yırtıcı bir milleti şahsında temsil ediyordu. Böyle olunca, memleketleri ve denizleri saran teller şebekesi haberi yaydı, bunun üzerine de herkesin rahatını kaçıran muazzam bir gürültü koparılıyor.»

Loti, böylece, ayak basmayacağına yemin ettiği bu kente geldi. Renksiz ve yağışlı bir gök altındaki

yeşil ve çiçekli büyük kasabaların güzelliği ile karşılaştı. Parlamento binasının, «şu, suyun kenarında gri dantelden bir falez gibi sivrilen, nehirde yüksek ve hafif silûetler yansıtan bir çeşit gotik sivrilikler ormanının» güzelliğine ilgisiz kalamadı. Çiçekleri içine sindire sindire kokladı, «her tarafta bir çiçek bolluğu! en ufak balkon, en küçük pencere bir bahçıvan sepetini andırıyor». «Londra sokaklarının o gezginlerinde çok babacanlık» buldu.

Saraya dâvet edilip Kral ve Kraliçe'ye takdim edildi. Nükteden yoksun bulunmayan Edouard, ona elini uzatıp babacan bir gülümsemeyle:

«O! İngiliz düşmanı aramızda deme!» Dedi.

«Haşmetlim, diye karşılık verdi Loti, öyle sanıyorum ki eskisine kıyasla daha az düşmanım şimdi.»

Gerçeğin ta kendisiydi bu. Alman tehlikesini kavradığından beri ikili anlaşmanın zorunluğunu anlamıştı. Açıkça görmüştü ki, İngiltere ile Fransa'yı birbirinden ayırma, milli birliği sağlamlaştırdıktan sonra, Alman siyasetinin amaçlarından biridir. Fransa ve İngiltere'nin denizcilik ve sömürgecilik kavgalarını sün gerle silmek ve her şeyden önce ortak bekalarını düşünmek zorunda olduklarını anlıyordu.

Kraliçe Alexandra tarafından Buchingham Sarayı'nda kabul edildi. Kraliçe, sadeliği ve öteki insan nitelikleriyle onun kalbini fethetti: «Hoşgörürlük, iyilik, doğruluk, bu Kraliçe'nin sözlerinde ve bakışların da hemen nasıl da belli oluyor! Sonra, memleketimizi içten sevdiği hissediliyordu.»

Loti öylesine etkilendi ki, Rangoun konusundaki bir yazıyı hemen değiştirmeye ve hafifletmeye karar verdi: Bu yazıda Birmanya'daki İngiliz işgalini kınıyordu. Bir kaç zaman sonra, Madam Adam'a şöyle yazdı: «Doğru, bu insanlar gönlümü çeldiler, onlara eskisi gibi sövüp sataşamayacağım.»

***

Türkiye'de değişik kalışları süresince, Loti her çevrede sayısız dostlar edinmişti. Vautour'un kumandanı, bir kaç kere, o zamanlar İstanbul'da Fransız Sefiri olan kurnaz diplomat Mösyö Constans'a şahsı itibariyle yardımlarda bulunmak fırsatını elde etmişti. «Aziyadé» ve «Aşktan Yüzü Gülmeyenler» yazarının kazanmasını bildiği sevgiler, kadınlar dünyasının sınırları içinde kalmaktan çok uzaktı. Türkler, onun yurtlarına karşı göstermekten bir an geri kalmadığı sevgisiyle övünürler, resmî makamlar da bu dostluğu bir yana atmazlardı.

1910 da, Loti'nin Türk dostları bir süre kalmak üzere onu İstanbul'a çağırdılar. Boğaz'ın Anadolu kıyısında bulunan Kandilli'de deniz kenarında bir evde oturdu.

Türkiye'de son kalışından beri, 1908 meşrutiyeti, hepsi de Loti'nin duygularına uygun düşmeyen bir takım değişiklikler getirmişti. Sanayi ile ilgili çok çirkin binalar ve elektrik fabrikaları inşa ettirilmişti. Geçmişin selvileri ve dikme mezar taşları azalmışa benziyordu. Genç Türkler yeniliği, İstanbul sokaklarında başıboş dolaşmalarına alışılan iyi köpeklere kadar götürmüşlerdi. O köpekler ki «her yanda zararsız ve terbiyeli salınırlar ve en ufak okşamayla duygulanırlar mahallelerde geceleri nöbet beklerler, sokakları temizlerler ve küçüklere göz kulak olurlardı.»

«II. Mehmed'in orduları peşinden bu memlekete gelen bu köpekler, buraya, insanlarla tam bir güven içinde sonsuzluğa kadar yerleştiklerine inanıyorlardı. İnsanlar da bugüne kadar onlara ihanet etmemişlerdi. Ama «ilerleme»yi ve hükûmet işlerine tatlı su Frenklerinin burunlarını sokacaklarını hesaba katmamışlardı. Dör - beş yüzyıllık sadaketten sonra ve kimseyi ısırmamış oldukları halde, bu ilkbahar, kendilerini toptan öldürmenin en canavarcasına mahkûm edilmiş gördüler.»

Geçmişe karşı yapılan bu suikastlardan hayal kırıklığına uğrayan eski Türk âdetlerinin ortadan kalkmasına üzülen Loti, İstanbul'daki kalışının zevkine umduğu kadar varamadı. Hasta düştü üstelik. Oğlu Samuel ona bakmak üzere gelmek zorunda kaldı. Nekahatini Fransız Konsolosunun evinde, büyük bir bahçe sonundaki bir çeşit tahtadan sığınak altında, bir koltukta ve bir paltoya sarınmış halde tamamladı. Oradan «yazın bitişine, Doğu'nun bitişine, hayatın bitişine» baktı. «Her şeyin çöküşü bu.»

Loti, Fransa'ya, Hatice'nin ve Canan'ın yurtlarını bir daha hiç göremeyeceğini yersiz olarak düşüne düşüne döndü.

SON ÇİZGİLER

Loti'nin pek sevmiş olduğu «Can Çekişen Türkiye»nin kaderinde en elverişsiz şartlara rağmen yeniden doğmak, eski durumuna yeniden kavuşmak vardı. Ne var ki, Lausanne Anlaşması ve yeni rejimin kuruluşu, ancak faaliyetinin son aylarını gönlünün dâvâsını savunmakla harcayan adamın ölümünden sonra gerçekleşecekti.

Lotı, hastalığın pençesine 1921 Eylülünde düştü. O zaman, yirmi iki aylık uzun ve dayanılmaz bir can çekişme başladı. Yetmiş bir yaşma kadar kırklık bir adamın tazeliğini kaybetmemiş olan adam, kısa bir zamanda «bir koltuğa düşmüş felçli bir kalmtı»dan başka bir şey değildi artık.

Eylül 1921 de, Ankara'dan gelen ve vatanlarının kurtarıcısı dedikleri kimseye candan çalışarak halı dokumuş olan bir genç kız topluluğunu karşılamakta kendisine yardımcı olması için Claude Farrére'i, Rochefort'a çağırdı.

Claude Farrere «Kireç badanalı küçük odasında, büyük istavrozun altındaki o hareketsiz hayalet karşısında» dehşetten dondu kaldı... «Bembeyaz, keşişlere yaraşır daracık oda, yavaş yavaş, yolculuklar ve seferler boyunca en barbar ve en zengin bir müze haline gelen bu görülmedik ve şatafatlı evin içinde, sanki kaybolmuş bir manastır hücresini andırıyordu.

Loti, bu büyüleyici dekordan az ötede, demir bir karyola veya hasır bir koltukta ölüyordu. Ama, koltuk olsun, karyola olsun, bunlar atalarından kalmıştı; o da dindarca saklamış ve onlara karşı geçmişin, inan dığı zamanların, yaşamaktan mutlu küçük bir çocuk olduğu zamanların ateşli özlemini duymuştu.»

Farrére eski kumandanım son kere 27 Aralık'ta gördü. Onu, çıplak küçük odasında «kireç renginde, zayıflamış, bitmiş tükenmiş» buldu. Loti henüz konuşuyordu ama, belli belirsiz kelimelerle. Farrére, ona yakınlarda Lejyon Donör nişanının büyük haç rütbesine yükseltildiğini bildirdi. Otuz - kırk yıl önce, Loti insanların gururunu okşayan bu boş şeylere karşı ilgisiz kalmazdı. Bugün, bu oyuncaklara ne değer vereceğini biliyordu. «Yine de teşekkür ediniz» dedi Farrére'e.

Aynı gün, Ferit Bey'in eşi onu ziyarete gelmişti. Türk milletinin dostuna, Ankara'dan bir armağan getiriyordu. Loti, onu, iki uşağının yardımıyla loş mescidinde kabul etti. «Altın düğmeli koyu mavi iki uşak urbası» onu çerçeveliyor, «hemen hemen dibe yakın kesilmiş kısa, etkileyici sakalı ve arkaya taranmış saçıyla Loti'den, yeni Loti'nin yüzünden başka bir şey olmayan o incecik ve soluk hayaletin çevresinde parıldıyordu. Ama bütün yüz, gözlerin iki elmasının fosfor gibi korkunç bir şekilde ışıldadığı bir gümüş parçasından başka bir şey değildi.»

Ertesi günü Ferit Bey'in eşini yine getirtti. Daha iyi konuşabiliyordu. Ve Hatice'nin resmi önünde: «Her zaman hatırlayacağım onu» diye mırıldandı.

SÜLEYMAN NAZİF'İN PİERRE LOTİ HİTABESİ

İstanbul'un işgali sıralarında (1919), büyük, Türk dostu Pierre Loti'yi bir anma günü tertiplenmişti. Millî heyecanın çoşturduğu büyük bir kalabalık Dârülfünun konferans salonunu tıka basa doldurmuştu. Dinleyiciler arasında Veliaht Abdülmecit Efendi, Başyaver Naci Paşa, Dârülfünün müderrisleri, tanınmış şair ve yazarlar da bulunuyordu.

Abdülhak Hâmid'in, Pierre Loti'ye şükran duygularımızı belirten bir mektubunun okunmasından sonra, Süleyman Nazif uzun ve çok heyecanlı bir konuşma yaptı. Edebiyatımıza «Pierre Loti Hitabesi» adıyla geçen bu tarihi konuşmayı aynen alıyoruz:

PİERRE LOTİ HİTABESİ

Necâbet Penah Efendimiz, Huzzâr-ı Kiram

Muhibb-i millîmiz Piyer Loti'ye şükran-ı milliyi bir kerre de bu mevkîi hatîrden iblağ için benim de bir kaç söz söylememi tasvib etmiş olan zevâtın arzusunu tatmin etmek, bence vicdanî bir vazife olmasaydı, itizar ederdim. Cihanşümûl bir şöhret-i edebiyeye sahip olan rabb-ül-edebin masirine, isterdim ki, salâhiyettar kalbler ve lisanlar terceman-ı şükran olsun.

Türklerin hakk-ı mağdurunu müdafaa için aziz dos tumuz senelerden beri yorulmayan, korkmayan, nevmid olmayan bir azmile çalışıyor.

Bu yüzden ne kadar tarize ve düşmana uğradı. Onu inzivagâhmda bile rahat bırakmak istemeyen tecavüzler bazan mübareze teklifi, katl-ü idam tehditleri gibi küstah ve caniyane şekiller bile alırdı ve alıyor. Fakat maddî, manevî hiçbir taarruz Piyer Loti'nin sesini, hakkın bu sada-yı vefâkârını boğamadı.

Piyer Loti, Türk'ü müdafaada niçin bu kadar ısrar ve sebat gösteriyor, İşte ben burada meseleyi tetkik ve tâmik edeceğim. Öyle zannediyorum ki, iltizam ettiği dâvânm kudsiyetini ispat, onun mücahedatında ki ulviyeti daha ziyade ızhara hâdim olur. Bir adama içtihadının isabetini söylemek ve bu isabete başkalarının da kanaatını celbetmeye muvaffak olmak, itikadımca şükranların en samimisi ve en fiilisîdir.

Kurunu vustâ'nın karanlık köşelerinden ve karanlık asırlarından mütevâliyen nebean edip gelen seyl-i ağzara insaniyet-i mütemeddine'nin —daha muayyen bir kelime ile ifade edeyim— insaniyet-i hıristiyane'nin kulakları ve vicdanları girdab-alût, cehennemî bir insibabgâh olmaktan hâlâ, bu yirminci asırda bile kurtulamadı.

Alcyhimizde tertip olunan efsâneler ağızdan ağıza, kalemden kaleme dolaşarak, az müddet zarfında Avrupa'nın, Amerika'nın en ücra köşelerinde cây-ı kabul ve cây-ı tahassûs buluyor. Bizi, işittiği isnadat ile değil, kendi meşhûdat ve kanaatiyle tanınan Piyer Loti hak ve adlin müdafii sıfatıyle ve tek başına bu dalâl umûminin önüne geçmek istedi.

Bugün Piyer Loti, yirminci asr-ı milâdi'nin vicdan-ı müşahhasıdır. Pek ziyade teessüf ederiz ki, bu gibi insaf sahiplerinin adedi, yirminci asr-i milâdi'nin vicdanını, âtiye azap ve hicabdan kurtaracak miktarda bulunmuyor. Klod Farer, Düran, Erio ile bir çok Fransız zabıtan ve mütefekkiri o hak-perverlerdendir. Fakat bu nedret, onların kadr-ü kıymetini tenkis değil tezyid eder. Aziz dostumuz ve büyük müdafiimiz ise, o kafile-i ahrar'ın serdârıdır.

Piyer Loti, bizim millî dâvâmızı niçin bu kadar şiddetli azmile iltizam ediyor? Bizim yüzümüzden kazanmış olduğu düşmanlar diyorlar ki: Eyüp selvilerinin altında veya Bursa'nın Yeşil Camii avlusunda geçen tahassûs ve murakabe saatleri bu rakik kalbli şaire o kadar bedîî heyecan vermiş ki, teheyyücatı nihayet mantık'ım ve muhakemesini mağlûp etmiş. «Âzade» müellifi bu tesirlerin taht-ı teshirinde Türkleri müdafaa ediyor. Böyle diyorlar. Fakat, ne kadar yanlış ve bedahat karşısında ne kadar büyük bir yalan, bir iftira!

Güzelliklerden mütehassis olmak, hüsnü terbiye görmüş her medeniye şeref verecek bir haslet, bir fazilettir. Piyer Loti, Yunanistan'ın muhtelif yerlerini de İstanbul gibi, Bursa gibi gezip gördü. Kendi vatanının zengin müzelerindeki eski Yunan eserlerinden elbette bir çok zengin mâye-i tahassüs, bir çok heyecan-ı bedîî almıştır. Bununla beraber, niçin (Grek)lere medihalar, kasideler ibzal etmiyor? Methetmek, kaside yazmak şöyle dursun, bu kavimde gördüğü tereddi eserlerine karşı olan nefretini, mâzinin metrûkat-ı nefisesi susturamamış, bir vakit kadîm Yunanistan'a

mevâ-yı san'at olan kıtada şimdi mütemekkin bulunan akvamın, havassında, avâmında gördüğü nevâkıs ve fezâyıh'ı daima ve alenen tenkid ve takbih etmiştir. Türk'e ihda-yı selsebil eden kalemi, Türk'ün bu haksız düşmanına bihakkın zehr-i tel'in akıttı.

Bize Piyer Loti'yi sevdiren, Piyer Loti'yi bize bu kadar şiddetle rabteden sebep başkadır. Eserlerinde bînazir bir kudret ve belâgetle terennüm ettiği ve ebediyete kadar terennüm ettireceği âsâr-ı milliyemizin cephesinde gördüğü Türk ruhuna âşık oldu. Hem de bakınız nasıl:

İnsan, Eyüp mezarlığında dolaşırken zanneder ki, serhadd-i âhirete gelmiş, bir adım daha atsa sanki bâkilik âlemine girecek, sanki uhrevîler arasına karışacak. Bu semtin serâirengiz şiiri, tabia-ı meşhûde'den Piyer Loti'nin muhalled sayfalarına intikal ederken, şairin nâfiz nazarı, o taşların, o servilerin, çınarların, türbe ve çeşmelerin, o topraklarda medfûn ecsad'ın, ebedi melâli üstünde geceleri rahmet neşideleri okuyan mehtâbın hâsılı gerek semavî gerek hâkî her manzaranın, her şeyin fevkinde ve hepsinden câzip bir şeye saplandı. Bu şey, Türk'ün ruhu idi. Necip ve vakûr bazan yaralanır ve hummalar içinde kıvranırken bile, ulûvv-ü cenâbından, hayırhahlığından, cömertliğinden bir zerre kaybetmeyen, sabûr, hamûl, mütevekkil Türk ruhu.. (Şiddetli alkışlar, bravo sadaları.) Kırk bu kadar seneden beri, bu ruhtan Piyer Loti'nin nazarı bir dakika ayrılmamış, hakikatin iltima-ı hayalin önünde gayş-ü istiğrak ile uzun seneler geçiren (Buda gibi, Piyer Loti de bu ruha kırk bu kadar seneden beri meclûb ve âşık yaşamıştır. (Burada, halkın ve Veliaht Hazretlerinin gözleri yaşarıyordu.)

(Yeşil Cami) adlı eserini tetkik etsinler. Piyer Loti belki bir gün bu İslâm mâbedini, yanındaki türbe ve Bursa'nın diğer bedâyi-i mütehaccire ve tabiiyesiyle birlikte unutabilir. Fakat camiin harîminde, avlusunda, cihan-dîde imamıyla geçen âvan-ı sohbetinin yâdı, Piyer Loti'nin eserlerinde ne kadar sanatkârâne menkûş ise, vicdanında da o kadar hararetle mahkûktur. Yeşil Cami'in, Yeşil Türbe'nin sankf-u cidarında Türk dehâsının, İmam Efendi'nin sadegi-i etvar-u mişva rında da İslâm ruhunun inceliklerini ve güzelliklerini sezmişti. (Doğru sadaları, alkışlar.)

Eserini okuyunuz; göreceksiniz ki pîş-i temâşasında haşr-ı mahasin eden elvah-ı tabiiye ve sanaiye den ziyade, Türk ve İslâm ruhunun bu munis imtizacı onu meftun ve teshir etmiştir. Güzelliklere âşık olduğu kadar, faziletlere meclûb bir şair. (Veliaht Hazretleri doğrudan doğruya tastik etmişlerdir. Umumî alkışlar.)

Şimdi hissiyattan uzaklaşarak, vakâyi dairesine geçelim.

Piyer Loti ilk defa İstanbul'a 93 Rus Seferi'nin tahaddüsü arefesinde geldi. Bu harbe takaddüm eden ahval ve hâdisatta, Türk'ün ne kadar mağrur ve makhur olduğunu kendi gözleriyle görüyordu. Beş asırdanberi müşterek çatı altında yaşadığı ve lûtfen yaşattığımız bazı unsurların harekât ve mahiyetlerine de muttali olmuştu. Ondan sonra hiç bir defa olmadı ki, dostumuzun nazarları önünde Türk'ün mazlûmiyetini bir kere daha teşhir etmesin.

İnkılâbı müteakip hutuvat-ı teşebbüsatımıza, büyük, küçük ne kadar mevaki dolandı! Pek yakın bir

maziye ait olan vakayii tekrar ile şu kıymettar dakikaları ziyan etmek istemem.

Harb-ı Umûmi'nin infilâkı üzerine bizim bîtaraf kalmamız için, Piyer Loti o vakitki bîhaber ve bîşuur zimemdaran-ı umûrumuza pek çok yalvardı. Mektupları giryan birer tazarrunâmedir. (Veliaht Hazretlerinin başlarıyla tasvip işaretleri.) Fransa ile müttefiklerine îras-ı za'f edebileceğimizden ziyade, bizim bu hengâme neticesinde perişan olacağımızdan ve yalnız bundan korkuyordu.

Aman Yarabbi!.. Dostumuzun kaleminden ve vicdanından kopan ikaz vaveylâsı ne kadar samimi ve ne kadar hayırhâhanedir. Müsebbiblerini tel'in ile teessüf edelim ki, Piyer Loti'nin bu irşadı tesirsiz kaldı Bahtımızı Almanya ile Avusturya'nın taliine raptettiğimiz zaman, ilk (Marn) muharebesini Wilhelm'in ordusu kaybetmişti. Bu kadar münasebetsiz ve tehlikeli zamanda biz meydana atıldık. Hiç bir sebep ve mâzeret Harb-i Umumî ateşine bizi sellemehüs selâm sokmuş olan iki üç kişinin hareketini mazur gösteremez ve affettiremez.

Fakat bu dalâl ve gafletten, Piyer Loti'nin sevdigi Türk'ü tebriye edecek ve hatta mecbur ve muhik gösterecek sebepler yok mudur? Var.. Hem de pek çok, hem de sayılamayacak kadar çok.

Bu sebeplerden bir kısmını, Piyer Loti kahir belâgatiyle bir seneden beri tadat edip duruyor.

Efendiler!

Milletimizi iki üç serserinin arkasından sürükleyip gidecek derecede sersem görecek ve gösterecek ka-

dar ters düşünceli adamları ben kendi milletimin efradı arasında görürsem, cidden me'yûs olurum. (Alkışlar, doğru, bravo sadaları.) Kayser Wilhelm eğer bizde aldatacak adam buldu ise ve bu adamlar bir milleti sürüklemeye muvaffak oldu iseler, sebebini vakayide ve tarihte aramak ıcab eder. (Alkışlar.) İki buçuk asırdan beri bize musallat olan, iki buçuk asırdan beri bizi bir dakika rahat bırakmayan Rusya. Harb-i Umumî'ye Alsas - Loren'i Prusya'dan alıp Fransa'ya iade etmek emeliyle girmiyordu.

Moskofların Büyük Petro'larından beri Çarlarının görmekte olduğu rüyaya tahakkuk vermek, Boğazlardan ve Anadolu'dan açık ve sıcak denizlere çıkmak zamanının gelmiş olduğuna hükmetmişlerdi.

Biz, harbe hesapsız girmekle ve hususiyle harbin o kadar fena, o kadar cahilâne ve o kadar hâinane idâre edilmesine sükût etmekle, Avrupa'ya karşı değil, milletimizin huzurunda mesul tutulmalıyız. (Öyle, evet, yaşa Süleyman Nazif Bey sesleri. Şedit ve müteheyyiç alkışlar.) Bizden hesap sormak hakkına yalnız Osmanlı Milleti maliktir. (Mükerrer alkışlar, tekrar sadaları.) Düvel-i Muazzama bizi o kadar ihmal.. Ah, kâşki ihmal ile iktifa etmiş olsaydılar!. Bize o kadar musibetler hazırlamıştı ki, nihayet dessas Kayser. Türk'ün tarih ve mukaddes kininde, her hesabı unutturacak bir feveran imkânı buldu.

Bulgar esbak Başvekili (Keşof)un, Balkan Harbi akabinde neşrettiği kitap okunsun. Bizi Avrupa'dan çıkarmak için Sırp ile Bulgar, bu iki ezelî ve ebedî düşmanı, Rusya Çar'ı İkinci Nikola, âdeta zor ve cebirle ittifak ettiriyor. Karadağ da bittabi kuyruklarında. Bu it-

ittifakın akdini Fransa tasvip ediyor, teşvik ediyor, teshil ediyor. Sonra da Times Gazetesi'nin çok nufuzlu bir rüknü, Türkleri Avrupa'dan çıkarmak isteyen bu kuvvete Yunanistan'ı sokuşturmak için tavsiî olunuyor. Netice malûm. Bunları itiraf eden Bulgar siyâsisi Türk düşmanlığıyla maruftur.

Şunu unutmayalım ki, Balkanlar'da bizim galibiyet ihmalimiz mevcutken, (istatiko) düstûruna dindarâne ittiba edileceği ihtar olundu. İlk mağlûbiyetimiz günü bu düstûr'un mefsuhiyetini ilân eden devlet, iki buçuk asırlık düşmanımızın müttefiki ve bizi avlamak isteyen dessas siyâsetin ise en büyük rakibi idi. Bu hakikatler niçin Piyer Loti'den başka erbab-ı insaf tarafından nazara ve kaale alınmıyor?

Afrika'daki son topraklarımıza... Hem de serâpâ dindaşlarımızla meskûn topraklarımıza, durup dururken tasallut ruhsatını kimler İtalya'ya vermişlerdi?

Türkleri Harb-i Umumî'ye ithal eden sebeb, yalnız bu milletin gafletinde veya çenkçiliğinde aranırsa pek çok bir garazkârlık ve tahrifkârlık olur. (Bu cümle iki defa okutuldu.) Hayır Efendiler! O bir milyon şehit, hakkını ve vazifesini müdrik olarak, bile bile ve güle güle can verdi. Bunu tastik ve takdir etmemek o şehitlerin muazzez ruhlarına bir hakaret, o şehitlerin kanlarına karşı bir küfrandır. (Fevkalâde hararetli alkışlar, bravo, bir daha sadaları. Ve bu kısım iki defa okutturuldu.)

Acaba Avrupa ne vakit bize bir iyilik gösterdi de mukabelesi şükran olmadı? Ben memleketin tarihini pek iyi bilirim. Bin türlü dalâl-ü gaflet kaydeden va.

kayî mecellemizde tek bir küfran satırı yoktur. Keş ke olaydı!.

İzmir müslümanlarını Yunan askerlerine katliâm ettirdikten ve sükût ettikten sonra, İstanbul'dan da bizi çıkarmak ve Hilâfet-i İslâmiyeyi hasis bir balya gibi Anadolu'nun bir kasabasına nakletmek veya müzedeki eşya gibi, Topkapı Sarayı'nın bir köşesine tıkmak istiyorlarmış. (Alkışlar, olamaz sadaları.)

Osmanlıları Avrupa'dan çıkarmak istedikleri zaman ve çıkardıklarını müteâkip öyle bir kıyamet koptu ki, hâlâ cihanın her tarafı sallanıp duruyor. Daha sallanacak ve durmayacak. (Velveleli alkışlar.)

İstanbul'dan çıkarsak, güneş manzumesinin âdem oğullarına tahsis edilmiş olan bu parçasında, seneler mi asırlar mı, artık ne kadar müddet süreceğini kimsenin tayin ve tahmin edemeyeceği bir yangın, küre-i arz'ın serapay-ı âfâkını sarsacağında şüphe edilmesin. (Alkışlar, Veliaht Hazretlerinin takdirleri.)

Biz İstanbul'u milâd'ın 1453 tarihinde değil, 622 senesinde, yani İslâm tarihi ibtida ettiği senede fethettik. Hazreti Muhammed (Belde-i Tayyibe)nin fethini, ümmetine bir ideal suretinde telkin ederken (Kostanteniyye) İslâm'ın harita-i maneviyesine ve malikâne-i imânına dahil olmuştur.

Burada tarihin mütezad fakat mevsuk iki çehresini göstermekten nefsimi men edemeyeceğim:

Hazreti Muhammed'in ümmetine medh-ü tebşir etmiş olduğu İstanbul'a Sultan Mehmed'in girdiği devirde, Endülüs İslâm Devleti inkıraz bulmak üzere

di. Yani, Avrupa'nın şark-ı cenubunda bir İslâm devleti, hıristiyan bir devletin mevcudiyetine, garb-ı cenubunda hıristiyan bir devlet, müslüman bir devletin hayatına nihayet veriyordu.

İstanbul'un Fatih'i, burada bulduğu hıristiyan ahaliye hem - mezhepleri olan Rum imparatorlarından ziyade mezhep müsaadesinde bulundu. «Fener» çıbanı, Fatih Sultan Mehmed'in eser-i ihsanıdır. (Sürekli ve mükerrer alkışlar. Evet, maalesef öyle sadaları.)

Hıristiyanlık âleminin galeyan-ı efkârından mı korkuyordu? Korksaydı Ayasofya çanlarının üzerinde minareler yükselmezdi. (Alkışlar.) Ehl-i Salib'in son savletini Fatih'in babası kırmış ve kendisi buna şahit olmuştu.

Avrupa'nın garb-ı cenûbundaki İslâm devletinin vücudunu kaldıran İspanya idi. Hıristiyanlığı kabul etmeyen müslümanlardan ve hatta yahudilerden bir çoğunu diri diri fırınlarda yakmak suretiyle rakip dinleri oradan kaçırdı.

Ben bu tarihi vak'ayı, İspanyolları muaheze ve tâyib için değil, fakat misâl olarak burada zikrediyorum. İspanyollar Cenâb-ı Hakkın kendilerine bahşettiği fetih hakkını o suretle istimal etmek istemişlerdi Hâlâ yerlerinde ve rakip unsurların tevlid edeceği dağdağalardan asûde ve müreffeh bir halde bulunmaları gösteriyor ki, Cenâb-ı Hakkın bahşetmiş olduğu fetih hakkından İspanyollar pek güzel istifade etmişlerdir.

Fatih Hazretlerinin de insaniyetperverliklerini pek ziyade takdir ederim. Ulûvv-u cenabları Osmanlı ta-

rihinin ve tarih-i İslâm'ın en necip sahifesini vücuda getirmiştir. Bunu kalbimle tasdik ve lisanımla ikrar ederim. Fakat, bilmem neden, hafid-i muazzamlarının afv-ı hümayunlarına iltica ederek arzediyorum, hissiyatımla başbaşa kaldığım zamanlar, o rahim ve âdil padişahın bu ulûvv-u cenâbına karşı gönlümde pek de şükran hissi bulamıyorum. (Burada Veliaht Hazretleri fevkalâde müteheyyiç olmuşlar «her mesele bir şahıs ile bitmez, onu ahfad ikmal ederdi» buyurmuşlardır.)

Benim gibi aceze-i tebaasından birini, me'ser-i şahanelerinin yâd-ı mübecceli huzurunda isyankârlığa sevkedecek kadar müteessir ve münkesir eden o lûtf-u insaniyet-perverânenin mukabilini medeniyyet-i hâzıra, Istanbul'un fethine ta'viz olarak vermelidir. Böyle bir hakşinaslık gösterilirse, Türbe-i Fâtih'in eşiğine yüzümü gözümü sürerek, rûh-u bülendinden istiğfarlarla istida-yı afv ederim. (Burada heyecan son dereceyi bulmuş, göz yaşları akmaya başlamıştır.)

«Yüzüne birisi bir tokat vururse mukabele etme, öteki yüzünü hemen ikinci bir silleye arzet» buyuran Cenâb-ı İncil, edilen iyiliklere fenalıklarla mukabele etmeyi elbette emretmez, nehyeder.

İstanbul'dan çıkmak mı?

Bu son sualin cevabını düşünürken, Victor Hugo nun âsârından ve hayatından bir sahifeyi hatırladım. Hem İtalya'ya, hem Fransa ile İngiltere'ye, yani bugün İstanbul'un tâyin-i mukadderatında en çok bariz üç kavme, uzaktan yakından taallûku var. Malûmdur ki, Üçüncü Napolyon'un İmparatorluğu darbe-i hükûmet

şeklinde olmuştu. Bunu meşrû tanımayanlar arasında Victor Hugo da vardı. Hem de kabul etmemiş, hem de Napolyon'un kahrından canını kurtarmak için Fransa haricine çekilmişti. A'van ve ensarından birkaç Fransız, aileleriyle birlikte Victor Hugo'yu takip ettiler. Geçen Cumartesi günü riyaset-i cumhura intihab olunan Paul de Şanl'ın pederi Emil de Şanl da o mülteciler meyanında idi. Hattâ Paul de Şanl pederinin gurbet-gâh'ında dünyaya gelmiştir.

Victor Hugo, evvelce (Ferse) adasına sığındı. Ferse, Fransa'nın Manş sahiline yirmi kilometre mesafede kâin İngiltere'ye ait küçük bir ceziredir. Victor Hugo bu melâz vaz'ında Napolyon'a karşı kendi tâbirince (mukaddes gayzını muhafaza etmekle beraber) kesb-i sükûn ediyordu. Napolyon, her mânâsıyla büyük bu düşmanının o kadar yakın bir yerde bulunmasından endişeye düştüğünden, hükûmetinin devamlı teşebbüsleriyle, şairi (Ferse)den (Kernezi) adasına naklettirdi. Victor Hugo (Kernezi)de Fransa'nın hicranını terennüm ederken, nağmelerine ara sıra (Ferze)nin yâd-ı tahassüsü de karışıyordu. Böyle seneler geçti.

O zaman Garibaldi harekâtının en galeyanlı devresi idi. İtalya'nın ittihat kahramanı, Sicilya'da icra-yı hükûmet eden (Burbon)ları, o adadan tard ve uzaklaştırmaya muvaffak olmuştu. Bu hâdiseyi, meskûf-u hürriyet olan her kavmin, her beldenin halkı, pek mesut bir vak'a, bir vak'a-i hayriye telâkki ediyordu. Ferse Adası'nın sâkinleri de Burbon'ları Sicilya Adası'ndan teb'id muvaffakiyetini tebcil için şenlikler tertip ve Victor Hugo'yu Kernezi'den muvakkaten dâvet ettiler.

Victor Hugo hem dâvete icabet, hem de o meraasimin her safhasını belâgatiyle tesbit ve teyit etti. Şerefine verilen ziyafette, en güzel hutbelerinden birini îrad etmişti. (İstanbul'dan çıkmak mı?) Sualini nefsime tevcih ettiğim zaman, o uzun nutkun muhteviyatından şu bir kaç satırın meali, hafızamda giryan giryan uyandı. Fransız Şair-i Ekber'i diyor ki:

«Dün bir kaç muhibb-i muazzezle bu adayı ziyaret etmeğe, sevdiğimiz yerlerle bir zaman teferrüc-gâhımız olan mahalleri ve hafızalarımızda hayaller gibi kalmış olan bütün şa'şaadar manzaraları tekrar görmeye çıkmıştık. Avdet ederken tatmin edilecek bir fikr-i dindaranemiz kalıyordu. Zaten nihayet ve âkıbet olan bir şeyle, kabristan ile ziyareti tamamlamak istedik. Bizimkilerden müteaddit medfunları bulunan (Sen-Jan) makberesinin önünde arabamızı durdurduk. Vâsıl olduğumuz dakikada bizi titreten şeyin ne olduğunu bilir misiniz? Bilir misiniz ne gördük? Bir kadın, daha doğrusu bir kefen altında bir insan şekli, o arada, yerde rukûdan, sücûddan ziyade, uzanmış, âdeta bir mezarın üstüne yıkılmış bir halde Orada, hareketsiz, sâkit ve bu elem-i muazzamın huzurunda engüşt ber dehan kaldık. Bu kadın, dua ettikten sonra kalktı, mezarın otları içinden kopardığı bir çiçeği kalbinin üstünde sakladı. O vakit tanıdık. O sararıp solmuş çehreyi, o teselli kabul etmez gözleri, o beyaz saçları, o vakit tanıdık. Bir valide idi, bir menfi'nin validesi! Menfanın mübarek gediği üzerinde 4 sene evvel ölen genç ve mert (Filip For)un validesi idi. Hava nasıl olursa olsun, bu valide dört seneden beri hergün oraya gelir, dört seneden beri hergün bu valide o taşın üstünde secde eder ve öper. Onu oradan kurtarıp

ayırmayı bir kere deneyiniz. Ona Fransa'yı, evet, Fransa'nın tâ kendisini gösteriniz. Bu valide için onun ne ehemmiyeti var? Ona deyiniz ki: «Sizin memleketiniz burası değil.» Size inanmayacak. Deyiniz ki: «Sız burada doğmadınız.» Size cevap verecek: «Benim oğlum burada öldü» diyecek. Bu cevabın önünde siz susacaksınız. Çünkü, ananın vatanı oğlunun kabridir.»

Victor Hugo, ölüme pek ziyade yaklaşmış, bîkes ve ecnebi bir kadına mâtemzede bir valideye, yalnız bir oğlun tek bir mezarından koca bir temellûk hucet'i çıkarıyor. O şairin, o kadının, o mezardakinin milletine ve o milletle hemdest-i vifak, bu dakikada hâlimize, istikbalimize, hayatımıza hükümler isdar etmek isteyen milletlerin hepsine deriz ki:

İstanbul, bizim Anadolumuzun anasıdır. Dünyanın son devrine kadar, isimleri esatirî bir azametle tarih-i beşerde yâd edecep sahip-kıran padişahlardan, ulemâsından, fuzalâsmdan, şairinden, sanatkârından, Osmanlı bayrağını küre-i arzın üç kıtasında ve pek uzak ufuklarda şan ve zaferle dolaştırmış olan kahramanlarından ibaret ve bînihayet evlâdını beşyüz seneye yakın bir müddetten beri mütevaliyen topraklarına alıyor. Her tarafta gördüğümüz huzarat-ı behiştî'ye nusg-ı hayat veren, onların târümar azalarıdır. İstanbul'un topraklarına gömdüğümüz melek çehreli, melek hilkatli Türk kadınları, bu şehrin escar ve ezharına kudret-i tenemmu, iclâ-yı inkişaf veriyor.

Süleymaniye'nin kubbesi, Yeni Camiin minareleri, Bağdad Köşkü, her adımda tesadüf edilen hesapsız san'at güzellikleri, hepsi, hepsi bizimdir. Bunlar Fer se Adası'nın bir köşesinde şimdi büsbütün unutulmuş

bir mezardan ziyade ve pek çok ziyade bir anaya... Mâder-i muazzez vatana hakk-ı temellûk bahşeder.

Ey Çatalca'mn, ey Çanakkale'nin kahramar hedâsı! Hukuk-u tarihiyeniz mahfuzdur!. (Burada ...dınlar ve erkekler son derece heyecanlı alkışlar ile hatibi mükerreren alkışladılar.)

Bize diyorlar ki: «Siz İstanbul'a lâyık değilsiniz. Çünkü bu güzel şehri imar edemediniz.» Bu iddia, meşhudaf huzurunda bir yalan, bir iftiradır. İstanbul'da görülen âbideler ki, en medeni devletlerin en müzeyyen pâytahtlarına gıpta-âver olsa sezâdır. Bizim dehâmız, bizim hizmetimiz, bizim elimizle meydana geldi. Harab ise, başkalarının eseridir. Düvel-i Muazzama dediğimiz hey'et-i mürakabenin nazarları önünde küstah bir pervasızlıkla teşekkül etmiş çeteler ve komşu devletler, Balkanlar'daki köylerimizi, kasabalarımızı yakıp yıkarken, İstanbul da sarsılmaktan ve harap olmaktan bittabi masun kalamıyordu. Kasten ika edilen yangınlardan burada mevzuubahs etmek istemiyorum. İmâra ise, bilhassa yarım asır zarfında hiç bir imkân ve fırsat bırakmadılar.

Balkan muharebesi sırasında, Hindistan'daki dindaşlarımız buraya bir (Hilâl-i ahmer) heyeti yollamış lardı. Bunlardan iki zât ile (Tasvir-i Efkâr) matbaasında görüştüm. Ebüzziya merhumu ziyarete gelmiş lerdi. Sohbet esnasında şu iki din kardeşimize dedim ki: «İki sene evvel memleketinizden geçmiş, Bombay'da gördüğüm umran eserlerine hayran olmuş tum. Şimdi bize dersiniz ki: O kadar uzak ve sıcak yerler imâr olunuyor da, İstanbul gibi bir dünya cenneti bu kadar harap kalıyor. Bize bunu dersiniz değil mi?»

Hintliler pek terbiyeli ve hatırşinas adamlardı. Millî ızzet-i nefsimizi yaralayacak ne bir söz söylediler, ne bir tavır gösterdiler. Devam ettim, dedim ki. «Fakat ben bu harabî'nin sebebini size izah edeceğim. Ehl-i Salıp ordularının hücumuna karşı, altı yüz seneden beri biz Osmanlılar, İslâmın serhaddini bekliyoruz. Sizin de Halifeniz olan en büyük padişahımız Selim-i evvel bir beytiyle bu hali tamamen tasvir etmiştir. Sultan Selim okuduğum beytinde (Bu seferler, bu at koşturmaları bîhude değil. Bizim perişanlığımız gönüllerin cem'iyyeti içindir) diyor.

Hintli dindaşlar bana hak verirken, Osmanlı müslümanlara, diğer bütün Muhammedî'ler namına minnettarlık gösterdiler.

Yeryüzünün her tarafındaki İslâmların cem'iyyet hatırı için... İslâm padişahlarının en büyüğü olan Yavuz'un devleti ve ahfadı İstanbul'dan tağrib olunursa ve bu zulmü Âlem-i İslâm lâkaydî ile telâkki ederse, Hazreti Muhammed'in ruhu muazzeb ve mahcûb olmaz mış (Alkışlar.)

Geçen hafta İstanbul'a gelen (Times) nüshalarının birinde acaib bir iddia vardı: Osmanlı Türklerinin aile-i islâmiye arasındaki mümtaz mevkii gûya yirmi - otuz senelik câri bir cereyanın sathî bir eseri imiş. (Times) Gazetesi'nin cihan matbuatı arasında ehemmiyeti olmasaydı, bu sözün şu mahfel-i mühimde değil, iki kişinin beyninde bile mübahase edilmeye değeri olmazdı. Gerek tarihte, gerek göz önünde bulunan hesapsız deliller ve vesikalardan yalnız bir tanesini tarihten nakl ile (Times) muharririnin nazar-ı insafı ve nazar-ı hacaleti önüne vaz edeceğim:

Devletimizi evâil-i teessüsünde en çok sarsmış ve âdeta bir aralık inkıraz tehlikesine atmış olan Timur-

lenk'in hafid-zadesi Babür Şah, Hindistan'da bir devlet tesis ve Babür'ün hafidi Celâleddin Ekber Şah ise bu devleti, cihangirlik kudretini bilkuvve haiz bir miknet-i uzma'ya sahip etmişti. Ekber Şah için meşhur Ernest Renan der ki: «Dünyaya gelen hükümdarların en hakîmi Garp'ta (Mark Orel), Şark'ta (Ekber Şah)tır. Ekber Şah, hilâfet-i islâmiyeyi Osmanlı Hanedanına nakleden Sultan Selim-i Evvel'in vefatından yirmi dört sene sonra tevellüt etti. Saltanatı ise, Süleyman-ı Kanunî devrinin sonlarında başlar. Ekber Şah'ın İslâm hükümdarları arasında en az mübalât-ı diniyesi olanlardan bulunduğu da mâlûmdur. Tercüme-i hâlim muhtevi olarak ve zamanında telif edilmiş olan kitaplar mehaz edilerek vücuda getirilmiş ve otuz sekiz sene evvel tab ve neşredilmiş bir eserden şu dört satırı aynen naklediyorum:

«...Ekber'in bu esnada dünyaya bir oğlu geldiğinden ve muasırlarından, kahraman, adim-ül-akran (Yavuz Sultan Selim Han)ın gıyaben fütûhat ve harekât-ı dilîrânesine meftun olan takımdan bulunduğundan, çocuğa teberrüken (Selim-i Cihangîr) ismini vermiştir.» (*)

Times müsevvitleri bilseler ki, Timurlenk'in altıncı derecedeki hafidi meşhur Ekber Şah, uzun senelerdir tevellûduna hasret çektiği oğluna, muhteşem taç ve tahtını helecanlarla intizar ettiği veliahdine, Yıldırım Bayezid'in dördüncü derecede hafidi bulunan bir Osmanlı padişahının ve müslüman halifesinin namını teberrüken vermiş, hem de öyle bir zamanda ki, Times sütunlarında Osmanlılık cereyanının müddet-i ömrü olarak gösterilen otuz rakamının önüne bir sıfır

(*) *Meşahir-i İslâm, cüz: 10, sayfa: 312.*

daha konulsa yine yetişmeyecek, çünkü kamerî hesabıyla tam 361 sene evvel Ekber Şah oğluna (Selim) ismini teberrüken verdi.

Selim-i Evvel'in kılıcıyla zaptettiği yerler kadar, kılıçsız fethettiği diyarlarda var. Üstad-ı Âzam'ım ve Şair-i Âzamımız Abdülhak Hâmid (Selimiye) sinde ne kadar doğru söylüyor:

Akardı pâyine mahşer-misâl bir millet.

Hilâfet ve Saltanat-ı Osmanîyenin nüfuz ve revnakını en uzak aktar-ı İslâmda bizzat müşahede etmiş olan ve yine bu büyük şairimizin şu mısrâları güzel olduğu kadar da vâkıaya muvafıktır:

İçinde nûr-u hakikat, o bir cihan-ı zalâm
Döner işaret edince Halife-i İslâm,
Durur gider.. Bu kıyamet onun mevakibidir
Durur güzergeh-i sîtinde Çin ü Hind selâm
Eder bu sîti heremlerle kaflar ilâm.

Şu burçlar o büyük heybetin kevâkibidir.

Tarihe müracaat veya Asya'nın, Afrika'nın ötesinde berisinde vesikalar aramaya hacet yok. Londra'da İngiliz lisanıyla münteşir (Grafik), resimli mecmuasının on gün evvel İstanbul'a da gelmiş olan bir nüshasını bir kere görsünler. İtalya tarafından verilen muhtariyet idaresi sebebiyle Trablusgarp şehrinde muazzam bir nümayiş icra olunuyor. Bu merasimin (Grafik) te ve büyük kıtada bir resmi var. Yirmi bini mütecâviz halkın başı üstünde hep Osmanlı bayrakları dalgalanıyor. Bu bayrak, ne zaman-ı saadet'in, ne eski halifelerin, ne de bizden evvel teşekkül eden İslâm devletlerinin timsâlidir. Biz onu (Belde-i Tayyıbe-i Kos-

tantiniyye) gibi Bizanslılardan aldık. Ve (Belde-i Tayyibe-i Kostantiniyye) gibi İslâm'a hediye ettik.

Ah! Times Gazetesi'ni yazanlar bilseler ki, bizim kendi zararımıza girmiş olduğumuz Harb-i Umûdi'de iki hizmetlerimizden en ziyade İngiltere müstefittir. Çünkü kendilerine iltihak etmiş veya bîtaraf kalmış olsaydık, Rusya mağlûp olmayacak, galip gelecek ve bu galebe neticesinde kuvveti ve kudret-i tahakkümü önünde durulamayacak derecede artacaktı. Hindistan aşkıya, Moskof Çarları asırlardan beri bîkarar idiler. Saltanat Rusya'da eğer pâyidar olsaydı. Hindistan da dahil olduğu halde bilumum Asya...Eğer devrilseydi, yerine geçecek bolşevik idare daha zinde ve hırpalanmamış kuvvetlerle tecavüz edeceğinden, serâpâ Avrupa tehlikeye düsecekti. (Alkışlar)

Biz İngiltere'nin atıfetine iltica değil, akl-ı selimine müracaat ediyoruz. Şimalden ve Şark'tan Avrupa-yı ve her taraftan Asya'yı ve dünyayı tehdit eden tehlikevi, İslâm, asırların öldüremediği ruhu ile ve asırların öldüremeyeceği imanıyla tevkif edecek kuvveti haizdir. Elverir ki ona muavenet olsun ve elverir ki onun gözbebeği olan Osmanlıya dokunulmasın.

Şimdi söyleyeceğim şey, bilmem Times muhabirlerince malûm mudur? Bizim eski hudud-u şevketimiz, Süleyman-ı Kanuni'nin çizmiş olduğu hudud, cenub-u şarkide Basra vilâyetiyle bitiyordu. Bu vilâyet, Harb-i Umûmi'nin dördüncü ayına kadar devletimizin ve bayrağımızın idi.

Başra kurbünde ve Şatt-ül-arap sahilinde (Maden) adlı bir Arap aşireti vardır. Hâl-i bedavette yaşarlar,

cesurdurlar. Güfteleri, besteleri de oralarca pek makbul şarkılar tanzim ederler.

Basra'nın sukûtunu müteakip söylenmiş şarkılardan birisini iki sene evvel Şam'da dinledim. Hanendeler de sazendeler de Arap idiler. Neşideyi okur ve çalarlarken hepsinin seslerinde giryan ihtizazlar, gözlerinde yaşlar vardı. Şarkı (İmşi Basra imşi) yani (Yürü Basra yürü) diye başlıyor ve öyle bitiyordu. İlk parçasının hatırımda kalan meali işte: «Yürü Basra yürü!. Osmanlılar buradan gideli, ben çocuğu Şat'a düşmüş anne gibiyim. Gözüm suda yürüyorum. Yürü Basra yürü!. Onlar sana gelmezse, sen onlara yürü!» (Burada hazirûnun heyecanı tasviri kabil olamayacak derecede yükseldi.)

İşte İslâm'ın ruhu, Osmanlının İslâm arasındaki mevkii!.

İngiltere Devlet-i muazzaması, İslâm'ın toprağında, kalbinde, dağdağasız bir hükûmet sürmek isterse —ki isteyeceğine şüphe yoktur— siyâsetini Times muhabirleri gibi adamların tezviratından uzak bulundursun. Bakınız, Şerif Hüseyin bile Hilâfet-i İslâmiyeye nefsini ve hanedanı Osmanî'den başkasını lâyık görmeyerek, sade bir (Hicaz Kralı) kalmakla bil-istırar iktifa ediyor. (Alkışlar)

Bizi kendi başımıza, kendi halimize, yani serbest bırakırlarsa yine İngilizler aleyhine döneceğimizi iddia edenler, gafil, muhtî müzevvirdirler. En ziyade serbest kalmış olduğumuzu hissettiğimiz bir günde, meşrutiyetimizin ferdasında, İngiltere'ye kucağımızı ve kalbimizi açmadık mı? Meclis-i Mebusan'ın ilk kü-

şadında, İngiliz Sefirinin arabası, gerdune-i hümayundan ziyade hararetle selâmlanmıştı. O hâlât-ı hissiyeden istifade etmemekte, sebebi anlaşılmayan bir inat ile ısrar ettiler. Bunun günahı da mı bizim boynumuza yüklenecek?

Korkarım ki lûtf-u istimaınızı suiistimal edecek derecede sözü uzattım. (Hayır, beş saat sürse yine dinleriz, sesleri.) Ne yapayım? Kalemim de kalbim gibi heyecan tufanı içinde çırpınıp duruyor. Bizi bir dakika unutmayan aziz dostumuz Piyer Loti'yi birkaç dakika unutur gibi oldum.

Beni buraya (Âzade) şairine şükran-ı millîmizi ityan için dâvet ettiler. Fakat ne söyleyebilirim ki, o büyük kalem kahramanının mücahedâtı ile ırkım hissiyatı arasındaki minnettarlığa bihakkın tercüman olsun.

Ümera-yı askeriyeden mütekait bir dostum var. Mahdumu, Çanakkale muharebelerinin birinde ve Seddülbahir cephesinde şehit oldu. Yetişmiş başka oğlu da yoktur. Bu mahalde bir gün benim hitabe irad edeceğimi gazetelerde görmüş. Dün bilhassa haneme geldi. İsmi tasrih edilmemesini arzu ettiği için, matem-i muazzezine hürmeten, yalnız sözlerini nakletmekle iktifa edeceğim. Dostum, bana harfiyen şu sözleri söyledi:

«Bilirsiniz ki oğlumun şehit olduğu cepheden hücum etmek isteyen Fransız askeri idi. Oğlum, Fransız silâhı ile maktul düştü. Oğlum, kendi toprağını müdafaa ediyordu. Marn nehri vâdisinde değil, Marmara

denizinin bittiği yerde, Fransız vatanına tecavüz değil kendi vatanını müdafaa ederken şehit oldu. Fransa'ya büyük ve haklı bir kinim var. Piyer Loti'nin mücahedat-ı ahiresinden haberdar olduğum zamana kadar.. zannederdim ki, bu kinim lâyezel, ebedîdir. Oğlumun, kalbimden başka, dünya yüzünde bir mezarı yok. Size salâhiyet veriyorum, rica ederim, yazınız, ilân ediniz ki, oğlumun mezarı Piyer Loti'nin Fransa'sına müebbeden minnettardır.

Şehit pederi mütekait askerin bu sözlerini acaba Fransa işitecek, Piyer Loti'nin Türklere olduğu kadar kendi kevmine de hizmet ettiğini bilecek mi? (Alkışlar, yaşa Süleyman Nazif sesleri.)

AZİYADE ROMANINDAN BÖLÜMLER

I

Selânik — 16/Mayıs/1879

Güneşli bir Mayıs günü, bulutsuz bir gökyüzü... Yabancı harp gemileri geldikleri zaman, cellâtlar artık rıhtım üzerindeki işlerini bitirmiş bulunuyorlardı. Altı asılmış adam halkın gözü önünde çırpınmalar içinde can vermekte idiler... Pencereler, damlar seyirciyle doluydu. Yakındaki bir balkon üzerinde, büyük Türk memurları bu manzarayı gülümseyerek seyrediyorlardı.

İdam hazırlıkları için az masraf edilmiş olduğundan darağaçları bile o kadar kısaydı ki mahkûmların çıplak ayakları toprağa sürünüyordu.

II

İdam işi sona erince askerler çekildiler ve ölüler gün batıncaya kadar halkın önünde teşhir olundular. İlgisiz gezinenler ve dolaşan genç kadın grupları ortasında ayak üzeri durarak, Türkiye'nin güzel güneşine karşı akşama dek altı ceset, ölümün bu iğrenç tablosunu çizdi.

III

Doğu'daki karışıklığın buhranlı zamanlarında Avrupa'da gürültüye sebep olan konsolosların öldürül-

mesine karşı bir çeşit tarziye olmak üzere, bu idamları Fransız ve Alman devletleri istemişlerdi.

Bütün Avrupa milletleri Selânik limanına muhteşem harp gemilerini göndermişlerdi. İngiltere, kendisini ilk temsil ettirenler arasındaydı. Ve donanmalarından birinde ben gelmiştim.

IV

Bu güzel ilkbahar günü, idamlardan az sonra Makedonya Selâniği'nde dolaşmamıza müsaade edilen ilk günlerden birinde, iki leyleğin birbiriyle vuruşmalarını seyretmek üzere bir camiin kapalı kapısı önünde duruyordum.

Sahne eski İslâm mahallelerinin birinde geçiyordu. Girintili ve çıkıntılı şahnişlerin ve çıkıntılariyle görülmez küçük delikler vasıtasıyla geçenlerin içeriden kontrol edildikleri bir nevî esrârengiz tetkik yerleri, kapalı kafesli büyük balkonlar olan şahnişlerin çıkıntılarıyla yarı örtülmüş küçük sokakların iki yanında eski evler sıralanmakta idi. Siyah çakıllı kaldırımlarda yulaflar bitiyor ve çatılar üzerinde taze yeşil dallar yayılıyordu. Parça, parça görülen gök bulutsuz ve mavi idi; her tarafta Mayısın ılık havası ve güzel kokusu teneffüs ediliyordu.

Bize karşı Selânik halkı henüz asık surat ve düşmanca bir durum takınmakta idiler; bundan ötürü âmirlerimiz bizi sokaklarda çeşitli silâh ve kılıç taşımaya mecbur ediyorlardı. Arada bir sarıklı bir kimse duvar kenarından yürüyüp geçiyor ve haremlerin saygılı kafesleri arkasından hiç bir kadın yüzü görünmüyordu. Buraya bir ölü şehir denilebilirdi.

Kendimi o kadar yalnız hissediyordum ki, kalın demir parmaklıklar arkasında bir insan başının üst kısmını ve bana dikilmiş iki büyük yeşil gözü kendi yakınımda gördüğüm zaman, içimde tuhaf bir his duydum.

Kaşlar siyah, hafif çatık, birbiriyle birleşecek kadar yakındı; bu bakışın ifâdesi irade ile duruluğun bir kaynaşmasıydı, bu bakış o kadar genç ve tazeydi ki, bir çocuk bakışı denebilirdi.

Böyle gözlere sahip olan bir genç kadın ayağa kalktı uzun ve sert kırmaları olan Türk yapısı bir kaput (ferace) ile örtülü vücudunu beline kadar gösterdi. Ferace yeşil ipekten, gümüş işlemelerle süslüydü. Beyaz bir örtü ancak alınla iri gözlerini göstererek başı itina ile kaplıyordu. Göz bebekleri doğulu şairler tarafından dile getirilmiş olan o eski deniz yeşilindendi.

Bu genç kadın Aziyade idi.

V

Aziyade bana sabit bir nazarla bakıyordu. Bir Türk karşısında kendini gizlerdi; fakat bir kâfir bir erkek değildir. Olsa olsa acele ile seyredilebilen bir merak konusudur. O kadar korkunç gemilerden biriyle memleketini tehdit etmeğe gelmiş olan yabancılardan birinin varlığı kendisine ne tiksinme ne de dehşet veren pek genç bir delikanlı oluşuna Aziyade hayrette kalmış görünüyordu.

VI

Rıhtıma döndüğüm zaman filoların bütün filikaları gitmişti; beyaz örtü ile saklanmış olan lâtif çehre henüz bana yabancı olmakla beraber yeşil gözler beni

esir etmişlerdi. Leylekli camiin önünden üç defa geç miştim ve ben farkına varmadan, zaman akıp gitmiş bulunuyordu.

Bu genç kadınla benim arama imkânsızlıklar sanki kastî gibi yığılmışlardı; onunla bir fikir alıp vermek, konuşmak ve mektuplaşmak mümkün değildi; akşamın altısından sonra ve silâhlı olmadan vapurdan çıkmak yasaktı. Bir daha hiç dönmemek üzere sekiz gün ayrılış ve bütün bunların üstünde harem dairelerinin pek şiddetli şekilde korundukları durumu vardı.

Son İngiliz gemi filikalarının uzaklaştıklarını, güneşin kaybolmak üzere olduğunu görüyordum ve bir Türk kahvesinin çardağı altında kararsızlık içinde oturuyordum.

VII

Etrafımda hemen bir kalabalık meydana geldi. Bunlar bütün gündüz ve gece Selânik rıhtımları üstünde âvâre gezinen hammal, kayıkçı gibi insanlardan benim ne diye karada kaldığımı merak ve belki de bana bir yardımları dokunabileceğini düşünerek bekleyen bir gruptu.

Bu Makedonyalılar grubu içinde. bu memleketin en eski heykelleri gibi küçük parçalara ayrılmış garip sakallı bir adam dikkatimi çekti. Önümde yere oturmuştu ve beni büyük bir merakla gözlüyordu; elbisem ve bilhassa ayakkabılarımın kendisini fevkalâde ilgilendirdiği anlaşılıyordu. Okşayıcı hareketlerle, Ankara kedileri gibi geziniyor ve küçük inciler kadar parlak dişlerini göstererek esniyordu.

Çok güzel bir başı ve sıhhatli bir zekâ ile parlayan gözlerinde büyük bir tatlılık vardı. Üstü başı neredeyse lime lime olmuş, ayakları ve bacakları çıplak, gömleği parça parça fakat temizdi.

Bu şahıs Samuel'di.

VIII

Kendilerine aynı günde rastladığım bu iki insan az sonra hayatımda bir yer alacaklar ve üç ay sürece benim için hayatlarını tehlikeye atacaklardı bu bana karşılaştığım zaman söylense hayret ederdim. Sonra ikisi de benim peşimden memleketlerini terkedeceklerdi ve İstanbul'da aynı çatı altında kışı beraber geçirmek alın yazımızdı.

İKİNCİ BÖLÜM

V

Beyoğlu yamacında patırdısı görültüsü bol Taksim semti. Türk ve Avrupa giyiniş ve arabalarının içiçe bulunduğu bir yer. Kuvvetli bir sıcak, güneş, Ağustos ayının sararttığı yapraklar, sıcak bir rüzgâr, Mersin ağaçlarının yaydığı koku, üzüm, karpuz satıcılarının sesleri ve meyve kokusu... İstanbul'da ilk oturduğum sıralarda gördüklerim böylece kafama yerleşti.

Öğleden sonraları, çok zamanımı Taksim civarında rüzgârlara kendimi bırakarak her şeyden, hayattan uzak olarak zaman öldürürdüm. Yakın geçmişi kafamda canlandırarak çeşitli sınıftan halkın geçişini seyrederdim. Kafamın içinde Aziyadé'nin bu kadar yer etmesine de hayret ediyordum.

Bana Türkçeyi öğretmeye başlayan Ermeni papazını yine burada tanıdım. Sonraları tanıdığım ve hıristiyanların korktukları İstanbul'u önceleri bir turist gibi geziyordum. İstanbul benim için de iyi bilinmiyordu.

Haliç'ın karşı yakasında onunla yaşamayı, İstanbul'u onunla gezmeyi ve sevmeyi, Selânik'te başlayan ve yeni filizlenen sevgimizi burada da yaşatmayı sevgi hayallerimi artık gerçekleştirmeyi düşüne düşüne İstanbul'da üç ay gezdim.

Evim, Beyoğlu'nun Haliç'e bakan şehre hâkim sessiz bir yerindeydi. Yaz buraya ayrı bir çekicilik veriyordu. Açık duran geniş penceremin dibinde İslâm dilini çalışırken İstanbul gözümün önünde ışıldıyordu. Uzakta, serviler korusunun içinde Eyüp Sultan var. Ve, O'nunla birlikte, orada kendi kapalı hayatımı, yaşamak ne güzel şey olacak. Eyüp hayatım için ilginç, çekici ve herkese kapalı bu yer...

Evimizin civarında İstanbul'a hakim olup servi ve mezarlar dolu geniş arsalar yayılmakta idi. Burala-rı bazı akşamlar dikkatsizce Rum veya Ermeni kadınları ile pervasızca dolaştığım boş yerlerdi.

Ruhum Aziyade'ye bağlıydı fakat zaman geçiyordu ve o gelmiyordu.

Bu tatlı yaratıkların ateşli zevklerinden gayrı bir şey saklayamadım, hepsi kısa zamanda kafamdan silindi.

Evet... Mezarlıkları ekseriya geceleri gezdim ve bazen kötü rastlantılarım oldu.

Bir sabah erken saatte ağaçların arasından çıkan birisi yolumu kesti. Bir gece bekçisi olan adamın yanında demir uclu sopası, bir hançer ve iki de tüfek vardı, bense silâhsızdım.

Onunla gitmeyi kabul ettim. Bir plânım vardı. Beyoğlu ile Kasımpaşa arasında ve 50 metre derinliği olan duvarların yanında yürüyorduk. O tam kenardan gidiyordu, uygun bir anını yakaladım ve adamın üstüne çullandım, dengesi bozuldu, müthiş bir gürültü ile derinliğin dibine doğru düştüğünü duydum.

Arkadaşları bulunabilir ve bu sessizlik içinde düşüşünün gürültüsünü duyabilirlerdi Hiç bir canlının bana erişemiyeceği bir hızla oradan uzaklaşmaya başladım.

Odama dönebildiğim vakit şafak sökmeye başlamış, eğlence hayatı beni gecenin bu saatlerine kadar sokaklarda bırakıyordu. Uykuya yeni dalmıştım, neşeli insanların sesleri arasında gitar ve harpa seslerinden karma bir musiki havası.

Şarkı ile müzik sesleri uzaklaşa uzaklaşa duyulmaz oldu. Açık penceremden içeri sabahın taze serinliği dolarken, geniş gökyüzünde bir kızıllık peyda olmaya başladı, biraz sonra kubbeleri ve minareleriyle büyük Türk şehrinin bir tablosu sanki boşlukta asılıyordu. İstanbul'da olduğumu ve onun buraya gelmeye ant içtiğini düşündüm.

VI

Bu adamla karşılaşmam bende kötü bir iz bıraktı. Bu türlü geçen serseriliklerimden vazgeçtim ve ondan

sonra Piripaşa'daki Yahudi kızı Rebeka'dan başka metresim olmadı. O beni Marketo diye tanırdı.

Ağustosun sonu ve Eylülün ilk günlerini Boğaz gezintileriyle geçirdim. Havalar yumuşak ve güzeldi. Parlak cilâlı kayıklar gidip geldikleri sularda gölgeli şahıslar, saraylarla yalılar kendilerini seyrediyorlardı.

Sultan Murat'ın tahttan indirilmesi ve Abdülhamid'in kılıç kuşanması hazırlıkları yapılıyordu.

VII

İstanbul 30 Ağustos

Gecenin yarısı! Alaturka saat 5. Demirli küt sopalarıyla gece bekçileri yerleri dövüyor. Galata semtinde köpekler birbirine dalaşmışlar ortalığı kıyamete boğdular. Bizim mahalledekiler sessiz duruyor. Ben de kendilerini takdir ediyorum. Kapının dışmda serilmiş uyuyorlar, her taraf yarı ölü gibi. Açık duran pencerenin dibinde geçen üç saat içinde bütün ışıklar söndü birer birer.

Eski Ermeni evlerine üstten bakıyorum, uyuyorlar. Aşağıdaki vadide kocaman bir servi ağacı var. Onlar eski İslâm mezarlıklarını gölgeliyor, gece karanlığında kokularını etrafa yayıyorlar. Geniş tan yeri sessiz, açık etrafa üstten aşağı bakıyorum. Servilerin üstünden görünen dümdüz bir saha var. Bu Haliç'tir. Daha yüksekteki İslâm şehri İstanbul'dur.

Yarım ay'ın asıldığı yıldızlı gökyüzünde camilerin minareleri ve koca kubbeleri resimlerini çiziyor. Gökyüzü renksiz fon üzerinde mavi, gri kubbeler ve minarelerle delinmis gibi, camilerin kubbeleri üstüste gelip,

yükseliyorlar ve insan düşüncesine büyüklüğün tesirini anlatıyorlar.

Ufuklarda görünen sarayların birinde Seraskerlik Dairesinde tüyler ürpertici bir olay cereyan etmektedir. Sultan Murad'ı tahttan indirmek isteyen paşalar toplanmışlar, henüz üç ay öncesi tahta çıktığı sırada görülmedik şenliklerin yapıldığı, daha düne kadar Tanrı gibi tapılan Sultan Murad... Kimbilir şimdi onu sarayın bir köşesinde boğuyordurlar.

Bununla beraber İstanbul'da herşey önemsiz görünmektedir. Saat on birde İstanbul'a doğru topçu ve süvari birlikleri koştu, arkadan topların sesleri de kayboldu ve şimdi yine sesizlik her tarafa hakim.

BEŞİNCİ BÖLÜM

20 Mayıs 1877

I

Evet, bu Doğu'nun bulutsuz göğü ve mavi denizi. Orada bir şey resmoluyor, ufuk, camiler ve minarelerle donanıyor. Kalbim çarpıyor, İstanbul bu!

Karaya ayak basıyorum. Bu memlekette bulunmak kuvvetli bir duygulanma.

Ahmet artık orada, yerinde, beyaz atının üzerinde Tophane'ye doğru koşup gitmiyor. Galata bile ölmüş. Birbirini mahvediş harbi gibi müthiş bir şeyin uzaklardan geçtiği anlaşılıyor.

Türk elbiselerimi tekrar giydim. Azapkapı'ya koştum. Geçen ilk kayığa bindim. Kayıkçı beni tanıdı.

— Ahmet ne oldu? Dedim.

— Gitti, muharebeye gitti.

Hemşiresi Eriknaz'ın evine vardım. Dedi ki:

— Evet, gitti. Batum'da idi ve muharebeden beri haber alamadık.

Eriknaz'ın siyah kaşları üzüntüden çatılmıştı, insanların kendisinden aldıkları bu kardeşe acı acı ağlıyordu ve annesine bakarak küçük Alemşah ağlıyordu.

Hatice'nin evine gittim. Fakat ihtiyar kadın göç etmişti ve evinin nerede olduğunu bana kimse göstermedi.

II

O zaman perişan başımda hiç bir proje tanzim etmeden, hattâ yapacağım şeyi düşünmeden, sade ona yaklaşmak ve onu görmek ihtiyaciyle harekete mecbur, Fatih Camii'ne, Aziyade'nin evine doğru tek başıma yürüdüm.

Vaktiyle zengin olan Fener'den, harabeler ve küller yığınından geçtim; burası ancak büyük bir harabe, enkazla dolu yaslı sokakların bir uzun devamı idi. Sevgilimin beni beklediği Eyüp'e gitmek üzere neşe ile her akşam geçtiğim Fener böyle olmuştu.

Sokaklarda bağırıyorlardı; âdeta yarı giyinmiş, muharebe için toplanmış yarı silâhlı yarı vahşi adamlar, taşlar üzerinde yatağanları biliyor ve beyaz yazılarla çubuklanmış eski yeşil bayraklar dolaştırıyorlardı.

Uzun müddet yürüdüm. Eski İstanbul'un tenha mahallelerini geçtim.

Gittikçe yaklaşıyordum. Fatih'e çıkan karanlık sokakta, onun oturduğu sokakta idim!

Dış eşya, güneşe karşı kalbimi sıkan korkunç bir manzara göstermekte idi. Bu üzüntülü yolda hiç kimse yoktu; büyük bir söğüt ve ancak adımlarımın gürültüsü...

Kaldırımlar üzerinde, yeşil ot üstünde, duvarlara sürünen bir ihtiyar kadın şekli gözüktü. Mantosunun kıvrımları altında siyah abanozdan zayıf ve çıplak bacakları görünüyordu. Başı aşağıda yürüyor ve kendi kendine konuşuyordu. Bu Hatice idi.

Hatice beni tanıdı. Zenciyenin yahut maymunun sivri sesi ve alaycı edası ile anlatılması imkânsız bir «ah!» yükseltti.

— Aziyadé ne oldu? Dedim.

Tatar dilinde ölümü ifade eden ve garip şekilde vahşi olan kelimelere kasten daha kuvvet vererek:

— Ölü! Ölü! dedi.

Anlamayan birine söylüyormuş gibi, ölü, ölmüş diye bağırıyordu.

Ve bir kin ve sevinç olayı içinde beni bu kelime ile merhametsiz bir şekilde izliyordu.

— Ölü! Ölü! Ölmüş!

Bir yıldırım darbesi gibi beklenmeden inen böyle bir kelime derhal anlaşılmaz. Sizi sarması ve sizi kalbinizden ısırması için ızdıraba bir zaman lâzımdır. Yürümekte devam ediyor, bu kadar sakin olmaktan dehşete düşüyordum. Ve ihtiyar kadın beni bir azap timsali gibi müthiş «ölü», «ölü»sü ile takip ediyordu: Tapmış olduğu hanımını öldürmüş olan bana karşı bu mahlûkun sonsuz kinini arkamda hissediyordum. Onu gör-

mek için dönmekten korkuyordum, onu sorguya çekmekten korkuyordum, bir buhran ve bir katiyetten korkuyordum ve sarhoş bir adam gibi yürüyor, hep yürüyordum.

III

Aziyade'nin oturduğu, üzerinde lâle ve sarı kelebek resimleri bulunan evin yakınında bir mermer çeşmeye dayanmış bir halde kendimi buldum, benliğimi hissettim; oturmuştum, başım dönüyordu; karanlık ve boş evler gözlerimin önünde yaslı bir şekilde âdeta oynuyorlardı; alnım mermere çarpıyor, kanıyordu; çeşmenin soğuk suyuna batmış bir el başıma yastık oluyordu... O zaman Hatice'nin yanımda ağladığını gördüm; maymun ellerine benzeyen buruşuk ellerini sıktım ve o alnıma su dökmekte devam etti...

Genç adamlar bize dikkat etmiyorlardı; birinci Kars muharebesine ait olup sokaklarda dağıtılan kâğıtları okuyarak hararetle konuşuyorlardı. Harbin başlangıcına ait fena günlerde bulunuluyordu ve İslâmın mukadderatı şimdiden mahvolmuş görünüyordu.

IV

Kollarımda tutup sıktığım soğuk şey toprağa sokulmuş bir mermer parçası idi.

Bu mermer gök mavisine boyanmıştı. Ve âdeta hissiz gibi okuduğum bu altın çiçekli ve yaldızlı harfleri hâlâ görüyorum.

Bu Türkiye'de kadınlara mahsus olan o taşlardan biriydi ve büyük Kasımpaşa mezarlığında toprak üzerine oturmuş bulunuyordum.

Kırmızı ve yeni karıştırılmış toprak bir insan vücudu uzunluğunda bir tümsek teşkil ediyordu; kü-

rekle köklerinden koparılmış küçük bitkiler, kökleri havada olarak bu tarla üzerine konulmuş bulunuyor lardı. Türk mezarlarına ne buket ne de tac konmaz.

Bu mezarlıkta bizim Avrupa mezarlıklarımızdaki gösteriş yoktur; Doğulu hüzün daha tatlı ve daha muazzamdı. Şurada burada siyah servilerin yükseldiği büyük ve boş araziler, çıplak tepeler uzaktan uzağa, bu büyük ağaçların gölgesi altında, yeni altüst edilmiş toprak parçaları, eski matem taşları, başlarında sarıklar taşıyan garip Türk mezarları...

Tâ uzakta, ayaklarımın altında, Haliç, İstanbul'un âşina şekli ve ötede... Eyüp!

Bu bir yaz akşamıydı; toprak, kuru ot, etrafına kollarımı doladığım soğuk mermerden gayrı her şey ılıktı; mermerin kökü toprağa dalıyor ve ölünün teması ile soğuyordu

Dış eşyada insanların veya imparatorlukların mukadderatları büyük kat'î buhranlara temas ettikleri, ömürlerin nihayet buldukları zamanda her şeye gelen fevkalâde manzara vardı.

Uzakta Cihadı Mukaddes'e giden askeri kuvvetlerin mızıkaları, o garip Türk mızıkası, gıcırdayan ve yüksek ahenk, bizim Avrupa aletlerimizce bilinmeyen ses duyuluyordu. Denebilirdi ki bu İslâmiyet'in ve Doğu'nun son yardım nârası, büyük Cengiz ırkının ölüm şarkısıydı.

Yanımda Türk yatağanı sarkıyordu ve yüzbaşı üniformasını giymiş bulunuyordum. Burada olan insan Loti değil, fakat Arif, yüzbaşı Arif Ussam ismini

taşıyordu. Cephenin ön safına gönderilmek müsaadesini istemiştim. Yarın gidiyordum.

İslâm'ın bu mukaddes toprağı üzerinde büyük bir hüzün yayılmış bulunuyordu. Batan güneş mezarların yeşilimtırak eski mermerlerini yaldızlıyor, mahzun gümüşî renkte serviler üzerinde, onların yüzyıllık kökleri ve mahzun yeşil dalları üstünde pembe ışıklar dolaştırıyordu. Bu mezarlık Allah'ın muazzam bir mabedi idi. Onun esrarlı sessizliğine sahipti ve insanı dua ya sevkediyordu.

Bir matem örtüsünün sanki ardından gibi görüyordum ve bütün geçmiş hayatım rüyaların belirsiz karışıklığı içinde başımda dönüp duruyordu. Yaşamış ve sevmiş olduğum bütün köşeler, dostlarım, kardeşim, kendilerini çok sevmiş olduğum muhtelif renkli kadınlar ve sonra ebediyen bırakıp gitmiş olduğum sevgili yuva, ıhlamur ağaçlarımızın gölgesi ve ihtiyar anam...

Burada yatmış olan için her şeyi unuttum. Beni o en derin ve en saf aşkla, hem de en mütevazi aşkla seviyordu. Ve bana bir şikâyet yollamadan, haremin yaldızlı kafesleri arkasında, çok yavaşça, ızdıraptan ağır ağır öldü. Ciddî sesinin bana hâlâ şöyle söylediğini duyuyordum: «Ben bir küçük Çerkes esireden başka bir şey değilim . Fakat sen biliyorsun; bunu eğer istiyorsan git Loti. Arzu ettiğin gibi yap.»

İncil'deki kıyamet gününün boruları gibi öten mızıkalar uzaktan aksediyorlarlardı. Allah'ın büyük adını binlerce adam bağırıyordu. Uzak gürültüleri bana kadar yükseliyor ve büyük mezarlıkları garip uğultularla dolduruyordu.

Eyüp'ün mukaddes dağı arkasında güneş kaybolmuş ve Osmanlı mirası üzerine yaz gecesi iniyordu.

...Bu taşın altında olan müthiş şey, bana yakınlığı ile beni titreten ve şimdiden toprak tarafından yenilmiş bulunan ve hâlâ sevdiğim bu müthiş şey... Hepsi bundan mı ibaret Allah'ım? Yahut tarif edilmemiş yarı kalmış bu toprak üzerinde ağladığımı görebilen bir şey var mıdır?

Allah'ım, onun için yalvarabilmek kudretini âdeta kazanmış bir haldeyim. Hayat komedyasında katılaşmış ve üzüntülere kapanmış olan kalbim, şimdi insan dinlerinin bütün lâtif hatalarına açılıyor ve bu çıplak toprak üzerine gözyaşlarım acısız düşüyor. Eğer bu tozda her şey bitmemişse, bunu belki yakında öğreneceğim; bunu bilmek için ölmeyi deneyeceğim.

İSTANBUL

(1900)

Ah İstanbul! Beni büyüleyen isimlerden en çok büyüleyeni yine sensin. Önümde bu isim tekrarlanınca, hemen gözümün önüne bir hayal gelir. Çok yüksek, havalarda ve belirsiz bir şekilde uzaklarda, muazzam, başka yerlerle kıyaslanması imkânsız bir şehir siluêti görürüm. Deniz ayaklarımın altındadır. Binlerce gemilerin, sandalların, durmadan gelip geçtiği, Babil Kulesi gibi, Doğu'nun bütün dillerinin duyulduğu bir deniz. Kapkara gemilerin ve yaldızlı kayıkların, renk renk kılıktaki insanların üzerinden ufkî ve upuzun bir bulut gibi dumanlar dalgalanır. Orada bulunanlar, mallarını överler, pazarlığını yaparlar. Durmadan tüten dumanlar da, bütün bunların üstüne, örtüsünü serer. İşte bu buhar ve maden kömürü tozları üstünde, o heybetli şehir, sanki asılıymış gibi durur. Masmavi gökyüzünde, tepeleri mızrak gadar sivri minareler yükelmekte, kubbeler, kubbeler, yuvarlak, kirli beyaz taştan kampana piramitleri gibi üstüste yığılmış kubbeler görünmektedir. Bunlar asırların değiştiremediği, sabit camilerdir. Yıllar geçtikçe belki daha da beyazlaşmışlar. Bu kutsal camiler, Batı'dan gelen vapurların havayı bozmadığı zamanlarda, sırf yelkenlilerin gelip de gölgesine sığındığı vakitlerden beri ve asırlar boyunca, İstanbul'u dev kubbeleriyle hep böyle taçlandırmışlar ve dünyanın hiç bir yanında rast

lanmayan büyüklükteki bu eşsiz silûeti şehre bahşet mişlerdir. Bu camiler değişmez mâzinin nişanesidir. Taş ve mermerleri de eski müslüman zihniyetini yansıtırlar. Şayet Marmara'nın yahut da Asya'nın uzaklarından gelinecek olursa, ufku kaplayan sis tabakasının arasından ilk olarak bunlar göze çarpar. Deniz ve rıhtımlarda, modern ve değersiz şeylerin üstünde, bunlar eski hâtıralara, İslâmlığın tasavvuf hülyalarına, Allah'ın büyüklüğüne ve ölüme yukarıdan bakıyor gibidirler.

Bu camilerin ayakları dibinde, vaktiyle ömrümün en unutulmaz saatlerini geçirdim. O hızla uçan harikulâde günlerde, maceralarla dolu hayatımın onlar daimî şahitleriydi. Her taraftan onları görürdüm. Tenha yerler arayarak büyük çınar ağaçlarının gölgelerine sığındığım zaman, yaz güneşinin altında beyaz, bazan da karanlık kubbelerin yuvarlaklığını seyrederdim.

Aralık ayının soğuk gecelerinin karasız mehtabında, uyuyan İstanbul'un kıyılarından kayığımla gizlice geçerken de onları görürdüm. Onlar hep mevcuttular ve ebediydiler. Her birinden ayrı bir hüzün ortalığa yayılır, hususî bir huşû duyulur. Gittikçe ve Türklerin hayatına karıştıkça, bu camileri büsbütün başka bir türlü sevmeye başlamıştım. Bu, hayaller kuran mağrur millete bağlanıyordum. O zaman geçici ve kaygılı bir aşkla dolu olan ruhum, Doğu tasavvufuna açılıyordu.

Sonra da gitmem gerektiği zaman... Bir puslu Mart ayı akşamı Marmara denizinde ilerlerken, yavaş yavaş küçülen ve nihayet büsbütün kaybolan bu şeh-

rin silûetini sonsuz bir hüzünle seyrettim. Artık, her şey belirsiz bir hâle geldiği anda bile, gözden kaybolan şehrin gene o minareleri, kubbeleri, denizin soğuk sisinin üstünde farkediliyordu. İstanbul'un yüksekleri deki nefis çevresi büsbütün kaybolmamıştı. İşte bu son manzarada, arkamda bıraktığım her değerli şey, yaşadığım ve artık sona eren harikulâde hayat için duyduğum esef, tecessüm ettiriyordu sanki. Bu eşsiz silûeti iyice hatırıma yerleştirdim, artık onu unutmama da imkân yok zaten. Sonradan yaşadığım gezici ve sürgün hayatımda, uzak denizlerde dolaşırken, kubbe ve minareli şehri gece rüyalarımda gördüm. Her defasında da, kaybedilmiş bir vatan gibi bana hüzün verdi. Ben oraların resmini hatasız çizebilirim. Her gidişimde hem acı, hem çok tatlı bir heyecan duyarım. zaman da bu tesiri azaltmamıştır.

Fakat, şahsî hâtıraların serabı bu harikulâde manzarayı, daha da güzelleştiriyor diyemem. Bu fevkalâdelikler karşısında ne kimse itiraz edebilir, ne de aksini iddia eden olur. Hiç bir şeyden anlamayan gelişi güzel yolcular bile, o muazzam silûet uzaktan görünür görünmez, garip bir tesir altında kalırlar. İstanbul —maalesef günden güne bayağılaşıyor ve bütün dünya da ona karşı saygısızlık gösteriyor— bu şahane görünüşünü ve çizgilerini muhafaza ettiği müddetçe, her şeye rağmen, İslâm'ın muhteşem beldesi ve Doğu şehirlerinin kraliçesi olarak kalacaktır.

Şehrin etrafında başka mahalleler, başka şehirler ve düzinelerle saraylar, camiler bulunuyor. İşte bütün bunlar, o muazzam şehri teşkil etmekteler.

Evvelâ Beyoğlu kısmı. . Yani hıristiyanların oturduğu bölge. Sonra, Marmara'dan Karadeniz'e kadar

uzanan Boğaziçi'ndeki sayısız mahalleler. Sürülerle kayıklar ve vapurlar sayesinde, bütünü teşkil eden büyük şehirle irtibat var. Kıyılara kadar yayılmış bu beldenin karmakarışık ahalisi, denizin üstünde gidip geliyor. Öylesine ki, vasıtadan görünmeyen deniz, gün ve gecenin her saatinde fevkalâde canlılığını muhafaza ediyor.

İstanbul kadar manzarası değişen bir başşehir olamaz. Gökyüzünün vaziyetinden, rüzgâr ve bulutlar yüzünden, her saat başka bir görünüş arzeder. Son derece sıcak ve pırıl pırıl yazına karşılık, yağmurlu kışları var. Birden bire kar, kara damları tamamiyle örtüveriyor.

Bütün bu sokaklar, meydanlar, sayfiye yerleri benimmiş gibi bir duyguya kapılıyorum. Tıpkı kendimi de onların bir parçası duyduğum gibi. Orient - Expres'in İstanbul'a boşalttığı binlerce kaldırım mühendisini gördükçe çok sinirleniyorum. Davetsiz misafirler gibi, eski İstanbul'un hâlâ telkin ettiği hayranlık ve saygıyı duymadan, etrafta gezindiklerini gördükçe kıymetli malikâneme saygısızlık göstermişler gibi irkiliyorum. Her yerini karış karış ezbere bildiğim bu mahallelerde, basbayağı bir şaşkınlıkla dolaşıyorlar. Ben oralarda gece gündüz gezdim. O günkü ruh halime göre, her yeri ayrı ayrı seyrettim. Halkın arasına karıştım, onlarla yaşadım. Fakat icap ettiği şekilde bütün bunları ben kitabımda nasıl anlatabilirim? Her adımda gençlik ve aşk hatıralarıma rastlıyorum. Nasıl muhakeme edebilirim, ben ki onlara tapıyorum.

PİERRE LOTİ

(Les Capitales du Monde)

TÜRKİYE VE PİERRE LOTİ HAKKINDA

YAZILMIŞ FRANSIZCA ESERLER

Pierre Loti et L'Orient = Yazan: Pierre E. Briqet. 1946
Loti, Pairs, Parizeau = Yazan: Pierre Brodin
Pierre Loti, héroique ami des Turcs = Yazan Reşit Saffet Atabinen. Broşür. İstanbul. 1950
Loti = Yazan: Claude Farrère. 1929
Pierre Loti quand je l'ai connu = Yazan Claude Farrère. 1926
Sillages = Yazan: Claude Farrère. 1931
Cent dessins de Pierre Loti: = Yazan: Claude Farrère. 1948
Le Drame intérieure de Pierre Loti = Yazan: Pierre Flottes. 1937
Loti et les Turcs = Yazan: P. B. Gheusi. 1930
Les Souvenirs de Pierre Loti en Turquie = Yazan: François Gutton 1934.
Le Secret des Désenchantées révélé = Yazan: Marc Hélys. 1930
Les Désenchantées de Pierre Loti = Yazan Raymonde Lefévre. 1939
En marge de Loti = Yazan: Raymond Lefévre. 1944
Les Désanchantées de M. Pierre Loti = Yazan: Lûtfi Fikri 1907
En marge d'Aziyadé = Yazan: René Maurice. 1945
Pierre Loti retour de Constantinople = Yazan: Gaston Maurberger. 1910
Loti et Aziyadé = Yazan: Gaston Maurberger. 1926
Pierre Loti à Constantinople = Yazan: Comtesse Ostrorog. 1927
Notes et İmpressions de Turquie = Yazan Louis Rambert. 1895 — 1905

Les Greces a sumyrne = Yazan: Doktor Nihat Reşad. 1920
A İstanbul au Temps de Loti 1904 — 1906 = Yazan: Henri de Régnier. 1926
Constantinople avec Loti = Yazan: Gabriel de la Rochefoucauld. 1928
Le Secret des Désenchantées = Yazan: André Rousseaux. 1932
Les Désenchantées de Pierre Loti = Yazan: Sefer Bey. 1909
Pierre Loti sa vie et son oeuve = Yazan: Nicolas Serban 1924
İstanbul, paysage littéraire = Yazan: Willy Sperco.
Mon ami Pierre Loti = Yazan: Odette de Valence. 1930

İNCİ Yİ İSTEYİNİZ
Tercüman
İŞÇİ YEVMİYESİ EN AZ 22-25 LİRA
1001 TEMEL ESER
Başbakan "Hedef milliyetçi gençlik

FİYATI:10 TL.